

SAMENVATTING PSYCHOLOGIE: SOCIALE BEINVLOEDING.

Hoofdstuk 1: Sociale activering.

= wat maakt het uit voor ons individuele gedrag dat er anderen aanwezig zijn?

2 thema's in dit hoofdstuk:

- inhoudelijk thema: [invloed van louter de aanwezigheid van anderen op individueel gedrag](#) → 'blote aanwezigheid', 'mere presence'
- [methodologie in de sociale psychologie](#)

1. Effecten van aanwezigheid van anderen op individueel gedrag: facilitatie of belemmering?:

1.1 Beter alleen?:

- maakt het verschil of je al dan niet alleen bent bij het uitbrengen van gedrag?
- effect van de sociale aanwezigheid-op-zich
- de aanwezige andere mag zo min mogelijk gedrag uitbrengen dat *gericht* is op het beïnvloeden van het bestudeerde individuele gedrag
- onderscheid tussen twee soorten sociale aanwezigen:
 - [passief publiek](#): andere niet veel meer dan een toeschouwer, die het gedrag van de proefpersoon zonder meer bekijkt
 - [co-actief publiek](#): de twee of meer proefpersonen/-dieren werken tegelijk in dezelfde ruimte aan dezelfde individuele taak

Creativiteit en passief publiek:

- creatief denken en handelen in een noodsituatie
- verwachte effect van een toekijkende medestudent?

Ader en Tatum (1963):

- oorspronkelijke vraag: vermijdingsleren bij de mens op dezelfde manier bestuderen als bij dieren?

Procedure:

- Ppn moesten plaatsnemen op een stoel en kregen een elektrode aan hun kuit
- mochten niet opstaan van de stoel, stoel niet verschuiven, elektrodes niet aanraken, niet roken en geen enkel stemgeluid maken
- op [aselecte](#) wijze:
 - 12 van de 36 studenten in een alleenconditie
 - overige 24 studenten werden paarsgewijs samengezet en hadden allebei elektrodes aan de kuit; voor één van deze studenten was de rode drukknop echter *onbereikbaar* → die medestudent is het [passieve publiek](#)
- om de 10 sec. via de kuit een elektrische schok gedurende 1u30'

- indrukken van de rode knop was de enige reddende respons waarmee de Pp macht of gedragscontrole kon verwerven over de pijnprikkels:
 - bij elke druk op de knop werd de volgende schok met 10 sec. uitgesteld
 - in de passief-publiekconditie is het zo dat de aanwezige medestudent enkel een schok krijgt wanneer de echte Pp geschokt wordt
 - 12 Ppn in de alleenconditie en 12 Ppn in de sociale conditie
- = experimentele proefopzet met twee condities
- = twee voorwaarden in elk experiment:
 - 1) Ppn op toeval of aselekt in één van de twee condities geplaatst
 - 2) alle aspecten van de gedragssituaties in beide condities worden maximaal constant gehouden, behalve de experimentele factor, of de onafhankelijke variabele (O.V.)
 - O.V. hier “aanwezigheid van een passief publiek”
 - alleenconditie is de controleconditie, passief-publiekconditie is de experimentele conditie
- belangrijk dat de creativiteit bij elke proefpersoon zo objectief mogelijk geobserveerd of gemeten wordt
- proefpersoon moet:
 - 1) uit eigen beweging ertoe komen om het vrije operante gedrag “knop indrukken” uit te brengen
 - 2) deze nieuwe, creatieve respons leren uitbrengen zo vaak en zo lang het instrumenteel of nuttig is om pijn te ontwijken
- meten hoelang het duurt vooraleer de Pp ondubbelzinnig de reddende respons verworven heeft
- maatstaf op het begin van de eerste periode van 5 minuten waarbinnen de Pp minder dan 6 schokken incasseert

Probleemstelling: wordt creatief gedrag sociaal beïnvloed door de blote aanwezigheid van een passief toekijkende soortgenoot, en zo ja, is men al dan niet méér creatief in een passief publieke dan in een alleensituatie?

Resultaten:

- de A.V. wordt opgedeeld in 3 categorieën:
 - **Slagen:** Pp heeft voor het einde van de proef het criterium voor creatief gedrag behaald
 - **Niet slagen:** criterium niet bereikt voor het einde van de proef
 - **Weglopen:** Pp geeft er de brui aan, maakt elektrodes los en loopt weg
- **tabel I.1 p. 5:**
 - in de alleenconditie had de meerderheid het door (8 van de 12)
 - in de passief-publiekconditie zijn er slechts 2 die slagen → meerderheid leert het niet
- aanwezigheid van anderen bemoeilijkt het leerproces
 - resultaten voor latentietijden: zie slide 5:
 - in de alleenconditie heeft de snelst lerende Pp al na 25 sec. de reddende respons uitgebracht én verworven

- in de **sociale conditie** had de snelst lerende liefst 46 min. 40 sec nodig
- twee vaststellingen zijn benoemenswaardig:
 - 1) alle Ppn uit de alleenconditie die minstens eenmaal reddende respons uitbrachten, zijn geslaagd. Niet zo bij sociale conditie!
 - 2) de twee die slaagden in de sociale conditie bleven op de knop duwen

Commentaar:

- **sociaal beïnvloedingseffect**: het typische gedrag van Ppn in de alleenconditie verschilt van het typische gedrag van Ppn in de sociale conditie
- hier een **sociaal belemmeringseffect**
- nieuwe vragen stellen, en dan vooral in twee richtingen:
 - 1) vragen over de **algemeen geldigheid** van het sociale belemmeringseffect
 - 2) vragen i.v.m. een plausible **verklaring** voor deze vorm van sociale beïnvloeding

Een algemeen geldig sociaal belemmeringseffect?:

Pessin (1933):

- Ppn moesten een lijst van 7 zinledige woorden van drie letters leren, zowel in een **alleensituatie** als in een **passief-publieksituatie**
 - vooraf geplande evenwichtige rotatie of beurtregeling van condities en lijsten
 - leren van de lijsten gebeurde met de klassieke anticiperende methode, waarbij elk woord van een lijst beurtelings gedurende 1,5 seconden in een vensterste verschijnt
 - Pp probeert zo snel mogelijk te voorspellen welk het eerstvolgende woord zal zijn tot de volledige lijst correct voorspeld wordt
 - studenten hadden gemiddeld slechts **9.8** herhalingen van de lijst nodig wanneer ze die leerden in een **alleensituatie**, tegenover **11.3** wanneer Pessin gewoon toekeek
 - opnieuw een duidelijk **sociaal belemmeringseffect**
 - **algemeen geldigheid**:
 - variëren van de gedragsomstandigheden om na te gaan of het onderzochte verschijnsel dan ook nog optreedt
 - treedt het gedragsverschijnsel ook nog op bij **andere biologische soorten** dan alleen bij de mens?
- wanneer blijkt dat een bepaald verschijnsel niet alleen bij mensen optreedt, maar ook bij bepaalde diersoorten, dan is het overbodig het gedrag te verklaren in termen van hogere cognitieve processen, cultuur-historische, maatschappelijke en technologische ontwikkelingen

Gates en Allee (1933):

- waren benieuwd of kakkerlakken in groep sneller een voor allen even nieuwe en identieke les zouden leren dan in een alleenconditie

- moesten in een E-doolhof de weg vinden naar een donkere fles op het einde van het centrale zijpad van de E
- ofwel werd de kakkerlak alleen, ofwel samen met één ofwel met twee soortgenoten losgelaten in dezelfde doolhof
- twee **co-actieve condities** naast een **alleenconditie**
- **figuur I.1 p. 8:**
 - gemiddelde tijd nodig was **5 min.** in de alleenconditie, **12 min.** voor paren en bijna **18 min.** voor triades
 - ook weer een **sociaal-belemmeringseffect**

Allee en Masure (1936):

- eveneens een sociaal belemmeringseffect op dieren
- volwassen Shell-parkieten leerden in een doolhof sneller licht en voedsel vinden in een alleenconditie dan in een co-actieve dyadeconditie

→ besluiten dat er zowel bij mens als dier er sociale-belemmeringseffecten vastgesteld werden en dat zowel bij een passief toekijkend als bij een co-actief publiek

1.2 Toch beter niet alleen?:

Travis (1925):

- Pp krijgt als opdracht met de hand een soepel beweegbare stift gedrukt te houden tegen een doelwit dat aangebracht is tegen de buitenrand van een draaischijf die 1 omwenteling maakt per sec.
- stift op punt draaiende schijf houden
- als Pp erin slaagt om de stift tijdens een volledige rotatie op het kleine doelschijfje te houden, krijgt hij 10 punten
- eerst individuele trainingzittingen:
 - telkens 20 proefbeurten waarbij men kan oefenen
 - tot prestatieplafond is bereikt; 2 dagen na elkaar geen verbetering meer
- eerst 5 proefbeurten in een **alleensituatie**
- dan kreeg Pp plots bezoek van 4 tot 8 doctoraatsstudenten die zich in een halve cirkel zetten om de Pp gedurende tien proefbeurten gade te slaan “niet met de bedoeling om hem te storen” = **passief publiekconditie**

Resultaten: tabel I.2 p. 10:

- studenten presteerden gemiddeld *nog beter* wanneer ze voor het publiek hun behendigheid konden demonstreren, dan wanneer ze eveneens hun uiterste best deden in een alleensituatie
- maar mogelijk **vertekend beeld** van de feiten:
 - sociale-beïnvloedingsfactor krijgt maar één kans om een publieke reeks van 10 opeenvolgende prestaties mede te beïnvloeden, terwijl de

- onderzoeker de beste reeks alleenprestaties uitkiest uit een veel groter aantal alleenprestaties
- gemiddelde score voor de publieke prestaties was 177.4 punten
 - gemiddelde van de beste 10 alleen-beurten was slechts 172.8 punten
 - recordcijfers: gemiddeld **184.7** in alleenconditie, maar lag op **188.9** in de [passief-publiekconditie](#)
 - duidelijk hier het **tegengestelde van een sociaal belemmeringseffect**

Co-actieve beïnvloeding van nestbouw, eten en seks?:

Chen (1937):

- 12 dagen durend experiment met 36 zwarte werkmieren
- Pdn werden in een gesloten melkfles gebracht, die half gevuld was met fijn zand dat geprepareerd was om [nestbouwend gedrag](#) nauwkeurig te kunnen meten
- drie condities: [alleenconditie](#), [co-actief paar](#), [co-actieve triade](#)
- nestbouwend gedrag werd benaderd vanuit twee parameters:
 - 1) de **latentietijd**, tijd die verliep tussen het binnenbrengen van de mier in de fles en het begin van het nestwerk
 - 2) het gemiddeld **aantal milligram nestmateriaal** rond het nest
- **tabel I.3 p. 11:**
 - mieren beginnen gemiddeld ongeveer zesmaal sneller te werken wanneer ze niet alleen zijn
 - produceren per mier driekeer meer nestmateriaal in de co-actieve condities
 - zo goed als geen verschil tussen duo's en trio's

Bayer (1929):

- [eetgedrag](#) wordt eveneens duidelijk beïnvloed wanneer twee of meer soortgenoten co-actief aan tafel zitten
- volledig verzadigde kippen die in een alleensituatie het voedsel niet meer aanraakten, aten opnieuw twee derden van hun normale portie op, zodra een andere kip die 24u. lang niets gegeten had, bij de pas verzadigde kip werd gezet

Harlow (1932):

- ratten die paarsgewijs hetzelfde gewicht hadden bij de aanvang van de proef
- gedurende 20 dagen aten de Pdn om de andere dag alleen of co-actief
- gemiddelde gewicht opgegete voedsel lag duidelijk hoger voor de Pdn wanneer ze met zijn tweeën of co-actief aten, dan wanneer ze geïsoleerd gehouden werden

Larsson (1956):

- [seksueel gedrag](#) lijkt ook sneller te verlopen bij co-actieve paren
- latentie was kleiner en het ejaculatie-debiet groter wanneer in dezelfde kooi nog een ander koppel paarde
- hier wel geen echte alleenconditie: vergelijking tussen alleen met partner erbij of met meerdere soortgenoten
- **positieve** sociale-beïnvloedingseffect noemt men het [sociale-facilitatie-effect](#)

Ook voor typisch menselijke mentale functies?:

Floyd Allport (W.O. I):

- stelde belang in concentratie en andere mentale activiteiten
- hij noemde dit **intellectuele** of **impliciete responsen**

- **co-actieve conditie:** Ppn voerden taken uit in groepen van 4 of 5
- **alleencondities:** dezelfde Ppn werkten terzelfder tijd, maar elk in afzonderlijke cellen waar start- en stopsein gelijktijdig gegeven werden
- Ppn konden elkaars prestaties niet onderling vergelijken
- Ppn werden aangespoord om maximaal hun best te doen voor elk van volgende vijf taken zo snel en accuraat mogelijk uit te voeren:
 - 1) een **doorstreepetest**
 - 2) een **perspectiefomkeringstaak**
 - 3) **vermenigvuldigingen uit het hoofd** maken
 - 4) **vrije associatietaak**
 - 5) een **redeneertaak** → zoveel mogelijk tegenargumenten neerschrijven

- voor elk van de vijf taken bleek een **kwantitatieve toename** in de co-actieve conditie
- **kwalitatieve aspecten?:**
 - voor eerste vier taken geen effect op de kwaliteit van prestaties
 - **kwaliteit van de argumenteringen en redeneringen** → duidelijk een **co-actief belemmeringseffect**

→ hier zowel sociale inhibitie als facilitatie

- term **social facilitation:** versnellen, intensifiëren en meer frequent uitbrengen van een klaarliggende respons ten gevolge van een suggestieve sociale prikkeling

Wanneer inhibitie en facilitatie?:

- mens versus dier → gaat niet op
- passief publiek versus co-actieve anderen → gaat niet op
- instincten versus 'hoger' gedrag → niet het cruciale verschil
- intellectueel versus motorisch gedrag → klopt ook niet

→ **VOOR VERKLARING ZIE PUNT 2**

Twée fundamenteel tegengestelde effecten?:

- term facilitatie mag niet zomaar gelijkgesteld worden met dezelfde term die gebruikt wordt in de (psycho-)fysiologie waar die o.m. verwijst naar een drempelverlaging voor reflexreacties ten gevolge van een voorafgaande of tijdelijke prikkeling
- proberen te begrijpen hoe het komt dat eenzelfde sociale factor zowel kan leiden tot sociale facilitatie als tot sociale belemmering!

2. Zajoncs integratie van tegengestelde effecten: Sociale activeringstheorie:

- inhibitie moeilijk gedrag = gedrag waarvoor actor in leerfase verkeert
- facilitatie gemakkelijk gedrag = performantiegedrag, gedrag dat actor beheerst
- poging om enige structuur aan te brengen binnen de experimentele sociale psychologie
- experimenten zijn slechts een antwoord op de simpele vraag “maakt het verschil met of zonder factor X”
- type onderzoek dat qua *wetenschappelijk niveau* nogal rudimentair of primitief is
- geen vooruitgang voor het **inzicht, het begrijpen** van de facilitatie-effecten

2.1 De inductieve opbouw van een hypothese:

- dieper inzicht in het **waarom** van de op eerste gezicht tegengestelde effecten
- te danken aan **Bob Zajonc (1965)**:
 - hij bracht ogenschijnlijk tegenstrijdige effecten samen tot een groter geheel
 - drie stappen (in het paars)

1. Zoeken naar een gemeenschappelijke noemer voor de facilitatie-experimenten en naar een gemeenschappelijke noemer voor de belemmeringsexperimenten:

- gaandeweg ging Zajonc **vermoeden** dat de richting van het sociale-beïnvloedingseffect misschien zou kunnen samenhangen met de gemakkelijker of moeilijker voor **Pp of Pd** van wat die moeten doen op het moment van de gemanipuleerde sociale vs. alleensituatie = **hypothese**
- **sociale facilitatie** wordt dan vooral verkregen bij allerlei gedragingen die voor de Pp of het Pd relatief gemakkelijk zijn op het moment dat ze uitgebracht worden:
 - nestbouwen, eten, copuleren, klinkers doorstrepen,...
 - zodra leergedrag ontogenetisch verworven is of een plafond bereikt heeft, noemt men het uibringen van aangeleerd gedrag **performantie**
- gedragingen die gemeten werden in de vermelde experimenten met een **sociaal belemmeringseffect** waren nog relatief moeilijk, want men was nog in een leerfase
- Zajoncs a posteriori herschikking van talrijke al gepubliceerde experimenten onder enerzijds de categorie “**leergedrag**” en anderzijds onder de categorie “**performantie**”, leek samen te vallen met respectievelijk de categorieën sociale belemmering en sociale facilitatie
- redenering, waarbij men van het bijzondere naar het meer algemene besluit, noemt men een **inductie**:
 - eerste veralgemening van Zajonc: *sociale belemmering hangt vooral samen met leergedrag, sociale facilitatie vooral met performantie*

2. Zoeken naar een antwoord op de vraag: hoe zou het komen dat leergedrag sociaal belemmerd en performantie sociaal gefaciliteerd wordt?:

- sleutelbegrip uit de experimentele leerpsychologie, nl. **dominante respons**
- prikkels wekken meestal tegelijkertijd verscheidene mogelijke responsen op, die min of meer klaarliggen in het individuele responsrepertoire → **onverenigbare of incompatibele responsen** kunnen door hetzelfde individu niet op hetzelfde moment uitgebracht worden
- **dominante respons: respons die bij een concreet individu in een concrete situatie waarbij er verschillende onverenigbare responsalternatieven zijn, de hoogste waarschijnlijkheid heeft om uitgebracht te worden**
- dominante respons als een **sleutelbegrip voor een integratie** van de tegenstrijdige effecten bij leergedrag en performantie?:
 - verwerven of leren van nieuw gedrag beschouwen als een verschuiving in de respons hiërarchie van *verkeerde naar juiste* dominante responsen
 - aanvang van het leren: juiste responsen nog niet verworven → het zijn de **verkeerde** responsen, de fouten, die dominant zijn
- **belemmeringseffect komt dan fundamenteel neer op het maken van méér foute, en een facilitatie-effect komt fundamenteel neer op het uitbrengen van méér juiste responsen**
- **fundamentele gelijkheid** van de twee tegengestelde effecten dringt zich op:
 - aangezien blote aanwezigheid leidt tot méér foute responsen bij leergedrag en tot méér juiste responsen bij performantie
 - aangezien bij leergedrag de foute responsen en bij performantie de juiste responsen dominant zijn
 - sociale belemmering en sociale facilitatie allebei beschouwen als éénzelfde psychologisch effect, m.n. **een toename van de uitbrenging van dominante responsen**

2.2 De uitdagende kracht van de abstractie:

- Zajonc: **hoog niveau van abstractie**
- alle verschillen vergeten wanneer het erom gaat beter te **begrijpen** wat er bij blote aanwezigheid **fundamenteel** gebeurt
- Zajonc vermoedt dat wat wezenlijk verandert wanneer een passieve of co-actieve soortgenoot aan de alleensituatie wordt toegevoegd, beter begrepen of verklaard kan worden als een verhoging van de uitbrengingsprobabiliteit van dominante responsen
- **verbanden leggen tussen abstract gedefinieerde grootheden is het basisinstrument van elke wetenschappelijke analyse**
- concrete fenomenen beschrijven is meestal NIET relevant, noch voor een wetenschappelijke analyse, noch als bewijs dat je begrepen hebt waar de onderzoeker mee bezig is
- **abstraheren** is een uitdagende en kwetsbare operatie

- onderstellingen formuleren die gelden voor alles wat onder het gehanteerde sleutelbegrip valt
- hypothese stelt uitdrukkelijk dat het begrip **dominante respons cruciaal zou zijn**
- de abstracte definitie van het concept dominante respons houdt in *wezen geen enkele beperking in tot leergedrag of performantie of tot foute en juiste responsen*
- abstracte formulering van de eerste schakel in de probleemstelling en in de hypothese, m.n. de onafhankelijke variabele ‘blote aanwezigheid’ draagt ook bij tot de ambitieuze draagwijdte en kwetsbaarheid van de stelling
- volgens Zajonc is blote aanwezigheid een **voldoende voorwaarde** voor een stijging van de uitbrengingsprobabiliteit van dominante responsen

3. Vraag of een toename van de uitbrengingsprobabiliteit van dominante responsen een effect zou zijn dat alleen maar optreedt bij bloot-sociale aanwezigheid, of kan dit effect ook weer op een hoger niveau van abstractie gebracht worden door het onder te brengen in een groter geheel?:

- algemene bron van **activering of opwinding** die méér energie verschaft aan de meest klaarliggende responsen in een gegeven gedragssituatie
- Zajonc zegt dus: bloot-sociale aanwezigheid heeft een **niet-gericht, algemeen activerend** effect op de uitbrenging van dominante responsen:
 - aanwezigheid van anderen verhoogt fysiologische activiteit
 - een verhoogde fysiologische activiteit verhoogt de uitbrengingskans van de dominante responsen
- sociaal veroorzaakte toename van activering = **“sociale-activeringshypothese”**:
 - bloot-sociale aanwezigheid leidt tot toename van niet-gerichte activering
 - sociale activering leidt tot verhoging van de uitbrengingsprobabiliteit van dominante responsen
 - juiste responsen dominant bij performantie, foute responsen dominant bij leergedrag

2.3 Een toetsbare want falsifieerbare hypothese:

- voorspellend onderzoek is een vorm van analyse waarbij men gebruik maakt van de samenhang tussen 2 of meer variabelen om op grond van de ene een voorspelling te formuleren over de andere
- hoofddoel van de wetenschap is niet zozeer méér weten, maar wel **beter inzicht verwerven in de fenomenen**
- het verhelderden van ons inzicht of wetenschappelijk verklaren onderstelt vooruitgang maken in het begrijpen of een cognitieve greep krijgen op de fundamentele samenhang tussen factoren die de fenomenen meebepalen
- Zajoncs sociale-activeringshypothese **evenmin een “wetenschappelijk bewezen” hypothese**
- vele cognitieve machtsontwikkelingen zijn niet wezenlijk te onderscheiden van subjectieve waardeoordelen, overtuigingen of zelfbeschrijvingen

- een **aposteriori abstract verklaringsschema** voor observaties die **vooraf** al vastgesteld werden
- wetenschappelijke draagkracht wordt vooral bepaald door de **toetsbaarheid** van de verklaringshypothese of één of andere logische afleiding ervan
- een weloverwogen inductief opgebouwde en dus aposteriori geformuleerde hypothese is maar echt nuttig voor vooruitgang naar een wetenschappelijke verklaring **indien de hypothese in zich de kiemen draagt van haar eigen verwerpen**
- wetenschapsfilosoof **Karl Popper (1934, 1959):**
 - een hypothese of een theorie kan met niet **verifiëren**, d.i. de juistheid ervan bewijzen
- wat wel met zekerheid kan bewezen worden, is dat een verklaring NIET algemeen geldig is
- beroemd vb. “alle zwanen zijn wit” → als je één zwarte zwaam vindt, heb je zekerheid dat je hypothese fout is
- zekerheid over de **onjuistheid** van de algemeen geldigheid van de uitspraak
- **zekerheid over de onjuistheid** is de enig mogelijk wetenschappelijke zekerheid en ze is te danken aan het feit dat je erin geslaagd bent de juistheid van de getoetste stelling te weerleggen, door ze te **falsifiëren**
- de hypothese of theorie die het langst pogingen tot weerlegging of falsifiëring overleeft, is dan ook **voorlopig de meest plausible hypothese of theorie**

3. Hypothetisch-deductieve toetsing van de sociale-activeringshypothese:

3.1 Sociale aanwezigheid veroorzaakt toename van dominant gedrag:

- de inductief opgebouwde verklaringshypothese die Zajonc voorstelt om de sociale-belemmerings- en facilitatie-effecten beter te begrijpen, leent zich tot **deductieve falsifiëring**
- deductieve toetsing gaat **enkel** over de vraag: “Ben ik verkeerd wanneer ik onderstel dat bloot-sociale aanwezigheid de uitbrenging van dominante responsen verhoogt”
 - deelhypothese: “aanwezigheid leidt tot meer dominante responsen”
 - indien de falsifiëringstoets effectief zou leiden tot een weerlegging van de juistheid van deze deelhypothese, dan moet de geldigheid van de hele hypothetische constructie vanzelfsprekend ter discussie gesteld worden

Dominant verbaal gedrag:

Zajonc en Sales (1966): Turkse woorden – experiment:

Procedure:

- in een **eerste fase** leerden alle Ppn individueel bij de Pl, woorden uitspreken uit een voor hen onbekende taal die we hier “Turks” noemen

- steeds 2 woorden met elk van de frequenties 1,2,4,8 en 16
- woorden met hoge frequenties 8 en 16 werden **dominante responsen** genoemd
- responsen waarover we vooraf kunnen stellen dat de hoogfrequente responsen van fase 1 relatief méér dominant zijn
- in een **tweede fase** een **alleenconditie** en een **passief-publiekconditie**:
 - elke Pp krijgt de gelegenheid om woorden uit die experimentele verbale repertoire uit te brengen, zonder dat enige externe discriminatieve stimulus ook maar een kans krijgt om invloed uit te oefenen op welke woorden uitgebracht worden
- dekmantel: subliminale perceptie:
 - de aangeleerde Turkse woorden zouden door de PI op een scherm geprojecteerd worden, maar het zou dikwijls onmogelijk zijn om de woorden te herkennen
 - Pp moest bij elke flits hardop zeggen welk woord hij *meent* herkend te hebben en als dat niet kan, moet hij gewoon maar *gissen*
- eigenlijk worden er geen Turkse woorden aangeboden maar wel dia's met zwarte kriskras verlopende lijntjes → **pseudo-herkenningstaak**
- gedragssituatie waarbij er voor elke Pp telkens verschillende onverenigbare responsalternatieven zijn
- volgens sociale activeringshypothese zouden mensen nog meer de neiging hebben om de dominante woorden uit te drukken als er anderen bij zijn

Probleemstelling: indien het uitbrengen van relatief dominante pseudo-herkenningsresponsen niet hoger zou liggen in de sociale dan in de alleenconditie, dan hebben we een grotere zekerheid dat die schakel en dus de hele hypothese niet bestand is tegen deze weerleggingstoets

Resultaten:

- A.V.: frequentie waarmee woorden worden genoemd
- over Ppn en per conditie nagaan hoeveel relatief dominante en relatief ondergeschikte woorden werden uitgebracht
- **tabel I.4 p. 26:**
 - significant meer dominante responsen uitgebracht in de sociale conditie dan in de alleenconditie
 - 11.8 in publiek t.o.v. 9.0 in alleenconditie

Conclusie: onzekerheid van de wetenschapper is kleiner geworden en de, steeds voorlopige aannemelijkheid van de hypothese groter, omdat er geen negatief verdict kwam

Commentaar:

- in hun publicatie noemen Zajonc en Sales (1966) de alleenconditie terecht een controleconditie
- naar de experimentele conditie wordt verwezen als de **facilitatieconditie** → misleidende terminologie

- bedoeling om enkel deze schakel uit de hypothese te toetsen
- gaat over de algemeenheid van een uitspraak dat het zou **volstaan** dat een soortgenoot aanwezig is opdat er in die sociale situatie méér door de PI zélf dominant gemaakte woorden uitgebracht zouden worden dan in de alleenconditie

Dominante kleurvoorkeurrensen:

Goldman (1967): Kleurvoorkeur – experiment:

- 1) i.p.v. verbaal gedrag ging het hier om individuele gedragsrepertoires i.v.m. **voorkeur voor kleuren**
 - 2) **voorafbestaande responshierarchie** die elke Pp zelf meebracht naar het labo
 - 3) experimentele conditie hier een **co-actieve** situatie
- **eerste fase:** elke Pp moest individueel, 30 keer telkens uit 5 verschillende monsters gekleurd papier de code neerschrijven van de kleur die hij op dat moment het meest aantrekkelijk vond
 - **tweede fase:**
 - Ppn kregen nogmaals een reeks van 30 keuzes tussen 5 verschillende kleuren
 - alleenconditie vs. **co-actieve conditie**
 - er werd geconstateerd dat in de co-actieve conditie het uitbrengen van dominante responsen hoger lag dan in de alleenconditie
 - de individuele dominante kleurvoorkeurrensen werden tijdens de tweede fase meer frequent uitgebracht in de co-actieve dan in de alleenconditie

3.2 Sociale aanwezigheid leidt tot toename van activering:

Martens (1969):

- **Palmar Sweat Index (PSI);** gebaseerd op het aantal klieren dat zweet afscheidt in een vierkant met 4 mm zijde rond de centrale spiraal van een vingertop
- helft van de 48 Ppn leerde een complexe motorische taak in een alleensituatie, de andere helft met een toekijkend publiek van 10 medestudenten
- **figuur 1.3 p. 28:**
 - van zodra er iemand bijkomt, verhoogde zweetsecretie
 - sterk verschil tussen de gemiddelde PSI-resultaten van de alleen- en de passief-publiekconditie, en wel in de richting van Zajonc's sociale-activeringshypothese
- in dit experiment werd sociale belemmering van het leergedrag vastgesteld

3.3 Bloot-sociale aanwezigheid een voldoende voorwaarde?:

Cottrell (1968):

- sociale-activeringshypothese gaat uit van het passief-toekijkend-publiek
- Cottrell vroeg zich af of een **niet-toekijkend publiek**, dat geen belang stelt in wat de Pp doet en dat de uitvoering van de taak niet met eigen ogen kan gadeslaan,

- ook een sociaal activerende invloed zou uitoefenen gewoon door zijn blote aanwezigheid
- alternatieve hypothese → **slide 17**: gebaseerd op het concept **evaluatievrees**
 - hernam Turkse woorden – experiment van Zajonc en Sales
 - naast de alleenconditie waren er nu twee sociale condities: **toekijkend-publiekconditie** en **blote-aanwezigheidsconditie**:
 - niet toekijkend-publiek = geblinddoekte mensen
 - betaalde medewerkers van de PI gedroegen zich op een gestandaardiseerde wijze = pseudo-proefpersoon (PsPp)
 - **bloot-sociale conditie**: Ppn moesten **geblinddoekt** zitten wachten
 - voor de rest was de procedure zo goed als identiek aan Zajonc en Sales

Resultaten: figuur I.4 p. 30:

- meer dominante responsen bij toekijkend publiek
- blote aanwezigheid-conditie verschilt niet van alleen-conditie
- maakt blijkbaar geen verschil of Pp nu alleen was dan wel samen met 2 geblinddoekte medestudenten

→ **blote aanwezigheid geen voldoende voorwaarde!!**: “mere presence” volstaat blijkbaar niet, toekijkend publiek volstaat wel

Definitieve falsifiëring of vertrekpunt voor meer rigoureuze toetsing?:

- Cottrell e.a. hebben de vraag getoetst of blote aanwezigheid een **voldoende voorwaarde** is om het sociale-beïnvloedingsproces op te starten
- deelhypothese weerlegd
- zou kunnen dat de hypothese wél adequaat geformuleerd werd, maar dat de falsifiëringstoets zélf niet een echt adequate, geschikte toets was
- experiment van Cottrell is ongetwijfeld een **ernstige falsifiëringstoets**:
 - zelfde onderzoek als Zajonc en Sales
- Zajonc stelt **niet** dat blote aanwezigheid een **noodzakelijke voorwaarde** zou zijn voor het opstarten van het activeringsproces, en evenmin dat het de **enige** voorwaarde zou zijn
- volgens Cottrell is er sprake van **evaluatievrees**:
 - volgens Zajonc kan dit tot bijkomende activering leiden, maar is het niet nodig voor een effect van aanwezigheid
- kracht van het falsifiëringsexperiment van Cottrell schuilt in de **strategische functie van de alleenconditie**
- het uitblijven van het hypothetisch-deductief voorspeld **verschil met de alleenconditie** wettigt de conclusie dat de getoetste stelling gefalsificeerd of weerlegd werd

→ betekent niet dat we een kruis moeten maken over de hypothese

- concrete procedure van Cottrell geen adequate toets?
- Zajonc zegt dat de **alleen-conditie bij Cottrell geen echte alleen-conditie was**:
 - ook in de alleenconditie afstand tussen de Pp en de Pl 2 meter
 - Pl blijft **via de intercom in contact met de Pp**, ook in de alleenconditie, om hem er op te wijzen dat hij bv. te lang wacht om een woord te zeggen
- geen echte alleen-conditie!!
- alleenconditie in feite een sociale conditie en bij een echte alleenconditie zouden de resultaten wél verschillen met de geblinddoekte sociale conditie (volgens Zajonc)

Een geniaal stringente deductieve toets:

- experiment opstellen om de discussie te beslechten:
 - 1) sociale facilitatie en inhibitie bij dieren → bij dieren geen evaluatievrees
 - 2) echte alleenconditie
- hoe kan ik op weerlegbare wijze aantonen dat blote aanwezigheid een voldoende voorwaarde is voor het activeren van dominante responsen, en dit in een situatie waar opwerpen i.v.m. bijv. evaluatievrees en/of “geen echte alleenconditie” niet meer pertinent zouden zijn

Zajonc en Heingartner (1969):

- proefdieren waren kakkerlakken → geen evaluatievrees, echte alleenconditie
- E-doolhof van Gates en Allee
- enkele kenmerken van de nieuwe proefopzet
- 1) **keuze van de gebruikte Pdn**; weinig aannemelijk dat kakkerlakken zouden lijden aan faalangst of evaluatievrees
- 2) **helft van de Pnd getest in een rechte piste en de andere helft in een kruisvormig doolhof**:
 - afstand tussen startbox en donkere fles identiek
 - makkelijk = 1 rechte piste, geen zijgangen
 - moeilijk: kruisvorm, moet naar zijgang
- 3) **zowel in de piste als in de doolhof was er een alleenconditie, een co-actieve (exp. A) ofwel een passief-publiekconditie (exp. B)**:
 - twee Pdn van een co-actieve dyade konden op hetzelfde moment samen starten
 - bloot-sociale-aanwezigheidscondities (B): net zoals alleencondities, alleen deden ze het voor een **talrijk publiek** (kakkerlakkentribunes achter plexi waar telkens 10 soortgenoten opgesloten zaten)
- 4) **de bloot-sociale condities waren niet enkel een spaarzaamheidstoets m.b.t. de geblinddoekte bloot-sociale conditie van Cottrell**:
 - Zajoncs onderstelling van een niet-gerichte activering
 - in de bloot-publieke-condities (B) kunnen de Pdn niet profiteren van de sociale aanwezigheid om bijv. door imitatie sneller de goede richting te vinden, wat in een co-actieve conditie wel mogelijk is
 - pure **niet-gerichte toename van de energie (activering)** waarmee het klaarliggende en/of aan gang zijnde gedrag wordt uitgebracht

waarom een piste én een doolhof?:

- in de piste zijn de dominante responsen de juiste → hoe sneller het Pd wegloopt van de lichtbron, hoe sneller het arriveert in de donkere fles
- doolhof: foute responsen zijn dominant, althans bij de eerste lesbeurten:
 - hoe sneller het Pd wegloopt van de lichtbron, hoe sneller het in de doodlopende gang rechtover het startblok aankomt, en bij het terugkeren, tegen het verblindende licht in, misschien nog enkele malen een verkeerde richting inslaat vooraleer de fles te bereiken

Concrete predictie en de resultaten:

- **tegesteld effect** verwachten tussen de piste en doolhof **veroorzaakt door een identieke sociale-beïnvloedingsfactor, en dit zowel voor bloot-sociale als voor co-actieve aanwezigheid**
- 1) de twee leersituaties zullen verschillen omdat de beide leertaken verschillen qua relatieve dominantie van juiste vs. verkeerde responsen
- 2) bloot-sociale aanwezigheid zal al een voldoende voorwaarde zijn om tegestelde niet-gerichte sociale-activeringseffecten te realiseren
- dezelfde 4 tribunes die geplaatst worden ofwel bij elke individuele kakkerlak die haar les leert in de piste, ofwel bij elke individuele kakkerlak die haar les leert in de doolhof
- concrete predictie of voorspelling gededuceerd uit de verklaringshypothese:
 - individuele latentie van het ontvluchtingsgedrag zal in de piste kleiner zijn in de sociale condities dan in de alleenconditie
 - in de doolhof zal de gemiddelde individuele latentie gemiddeld groter zijn in elk van de sociale dan in de alleencondities

Resultaten: tabel I.5 p. 37:

- conform de predictie
 - doolhof van exp. A: moeilijker als er andere zijn → **sociaal belemmeringseffect**
 - piste van exp. A → voorspelde **sociale-facilitatie-effect**
 - in exp. B worden analoge tegengestelde effecten vastgesteld naargelang de identieke volle tribunes geplaatst worden langs de piste of langs de doolhof
- sociale inhibitie bij moeilijke, sociale facilitatie bij makkelijke taak
→ evaluatievrees niet nodig om sociale activering te hebben

Commentaar:

- hemelsbreed verschil qua **fundamenteel wetenschappelijk niveau** tussen het E-doolhof-experiment van 1933 en het piste- vs. doolhofexperiment van 1969
- hier te maken met een **deductieve falsifiëringstoets** van de verklaringshypothese van Zajonc
- betekenis van de meer specifieke bijdrage van dit experiment
- 1) “**mere presence**” is een **voldoende voorwaarde** voor het opstarten van het hele sociale-beïnvloedingsproces
- 2) **belemmerings- en facilitatie-effecten** kunnen **allebei verklaard worden** op basis van het soort **responsen** dat op het moment van het leren relatief **dominant** is

- 3) de gelijkenis tussen de vastgestelde resultaten bij co-actie en bloot-publiek suggereert sterk dat de effecten niet te wijten zijn aan enige vorm van gerichte sociale beïnvloeding

Kakkerlakken zijn inderdaad geen mensen:

- blijft omzichtigheid geboden bij het maken van veralgemeningen van dier naar mens en omgekeerd
- is het wetenschappelijk verantwoord om de verklaring van sociale-beïnvloedingsverschijnselen bij dieren te beschouwen als pertinent voor het beter begrijpen van analoge verschijnselen bij de mens?
- twee deductieve falsifiëringsexperimenten:
 - aandacht voor de fundamentele gelijkheid tussen de gemanipuleerde O.V. en de geobserveerde effecten, waarmee eenzelfde verklaringshypothese weerlegbaar getoetst wordt

Hunt en Hillery (1973): piste en doolhof bij mensen:

- verdeelden 84 studenten over een 2 x 2-proefopzet, waarin ze ofwel alleen ofwel in co-actieve triades een makkelijke ofwel een moeilijke elektronische doolhof met een stif correct moesten leren te doorlopen
- in de co-actieve condities konden de drie Ppn elkaar zien, maar niet elkaars doolhof of signaallichtjes
- tabel I.6 p. 39:
 - bij de eenvoudige doolhof worden er minder fouten gemaakt in de co-actieve conditie
 - tegengestelde effect bij studenten die toevallig de meer complexe doolhof moesten leren doorlopen

Markus (1978): Zich omkleden in een echte alleen- vs. een bloot-sociale conditie:

- Ppn moeten als individu onherkenbaar zijn
- Ppn hadden tijdens de observatie van de cruciale gedragingen niet door dat ze op dat moment in feite echte Ppn waren = 'Pp'
- de 'Ppn' kwamen ofwel in een echte alleenconditie ofwel in een bloot-sociale conditie ofwel in een aandachtig-toekijkend-publiekconditie terecht
- taak:
 - schoenen uitdoen = makkelijk = vereist dominante responsen
 - labo jas op rucht dichtknopen = moeilijk = vereist ondergeschikte responsen
- hoeveel tijd nodig om om te kleden
- Tabel I.7 p. 40:
 - duurt significant langer in de bloot-sociale conditie dan in de alleenconditie om de moeilijke taak uit te voeren, terwijl het omgekeerde geldt voor de makkelijke taak
 - verschil tussen de echte alleenconditie en de bloot-sociale conditie
- experiment nog niet begonnen zogezegd → geen evaluatievrees
- er is al een effect bij het niet-toekijkend publiek

4. Maatschappelijk belang: Leven of dood en sociale activering:

- toepassen op een maatschappelijk zeer relevant risicogedrag, nl. **autorijden**:
 - zeer vele weekendongevallen bij jonge chauffeurs
 - oog-hand-voetcoördinatie speelt bij autorijden een hoofdrol
 - rijden in een alleenconditie met rechtdoorlopende piste is een gemakkelijke taak
 - bij onvoorziene hindernis veel moeilijker:
 - jonge chauffeurs hebben meestal nog maar relatief weinig proefbeurten meegemaakt met moeilijke verkeersomstandigheden
 - bovendien rijden ze vooral tijdens de weekends vaak in gezelschap → blote aanwezigheid van anderen zal al een activerend effect hebben
- gemakkelijke deeltaken, zoals gasplankje indrukken, zullen frequenter, sneller en/of intenser uitgebracht worden
- bij moeilijkere deeltaken zullen er meer fouten gemaakt worden
- nog meer belemmeren van de voor overleving noodzakelijke moeilijke ontwijkingsreacties
- activering kan ook door andere dan blote aanwezigheidsfactoren opgevoerd worden: gedrag inzittende, muziek, stimulerende middelen,...
 - niet de jeugdige leeftijd op zich die de kans op fouten verhoogt
 - wel de met leeftijd typische samenhangende omstandigheid dat het uitvoeren van de meer complexe vormen van rijgedrag nog in de verwervingsfase steekt, waar foute responsen dominant zijn

5. Recent onderzoek (1980-2003):

- demonstraties bij andere gedragingen:
 - bijv. vertekeningen onder invloed van **stereotypes**; als er anderen bij zijn, kleuren stereotypes nog meer ons gedrag
 - vb. verschil massa op festival ↔ voetbalmatch
- analyse van wat gefaciliteerd en belemmerd wordt, bijv. snelheid of duur van eetgedrag
- quasi-sociale analyse:
 - bijv. huisdier → geen soortgenoot
 - symbolische aanwezigheid: denken dat iemand elk moment kan binnenstappen
- verdere toetsing diverse hypothese, bijv. afleidings-conflicthypothese

Om over na te denken....:

- houdt effect aan als de anderen na tijdelijke aanwezigheid het lokaal verlaten?
- implicaties voor samen studeren, brainstormen, werkkamers delen?
- ook sociale facilitering van agressie?
- vergelijking effect aanwezigheid/nabijheid?
- is alleen-situatie wel goede startpositie? → altijd anderen rond ons
- poster van Einstein met doordringende blik → hoe ver gaat sociale activering?

Hoofdstuk 2: Macht en onmacht.

Wat is macht?:

- centraal begrip in de sociale-gedragsleer
- elke psychologische vorm van niet-sociale én sociale beïnvloeding, en dit zowel bij het passief beïnvloed worden door als bij het actief beïnvloeden van het andere
- onderscheid tussen soorten macht:
 - 1) **stimuluscontrole:** macht van antecedente prikkel over gedrag
 - 2) **versterkingscontrole:** macht van posterieure prikkel over gedrag
 - versterker/straf over operant
 - 3) **gedragscontrole:** macht van gedrag over externe of interne situaties
 - macht die mens of dier zelf uitoefend op de al dan niet sociale situatie
- wij vooral psychologische betekenis gedragscontrole

Psychologische betekenis van gedragscontrole:

- macht als middel: macht instrumenteel voor:
 - verkrijgen van wenselijke uitkomsten
 - vermijden, ontvluchten, verminderen van onwenselijke uitkomsten
- Ppn en Pdn kunnen via instrumentele conditionering greep of controle verwerven op zichzelf, en op het andere
- macht als doel op zich = genieten van de macht op zichzelf
- **macht = een versterker? (deel 1);** macht leidt tot toename van gedrag dat tot macht leidt
- **onmacht = een straf? (deel 2);** afname van het gedrag dat onmacht tot gevolg heeft
- is macht een primaire of secundaire versterker/straf?
- moeilijk om er achter te komen of macht een versterker is en nog veel moeilijker of macht een primaire of een secundaire versterker is

1. De lusten van de macht: het lachende want spelende kind:

- **Watson (1972):**
 - baby's van 2-3 maanden lachen intens (**sociale glimlach**) als ze een menselijk gezicht zien
 - glimlach werd ook vastgesteld in een situatie zonder gelaat, maar met een mobiel
- **uitgangspunt:** prikkels die letterlijk het meest lach-wekkend zijn, zijn precies de prikkels die gegenereerd worden onder het menselijk gelaat
- **NIET** door sociale reflex, complexiteit van gelaatsstimulus, vertrouwdheid met een bepaald gelaat, gezicht als discriminatieve stimulus
- **Watson: nieuwe hypothese:**
 - invloed die de **oriëntatie** van de gelaatprikkel heeft op het glimlachdebiet

- gelaatsprikkel met 0° oriëntatie t.o.v. het kind ongeveer tweemaal zoveel lachreacties dan met een oriëntatie van 90° of 180°

hypothese Watson: **sterkere lachwekkende kracht van gelaatsprikkel in de 0°-positie zou vooral te maken hebben met de bijzonder bevredigende contingentie-ervaringen die de baby vooral opdoet wanneer hij met de moeder “Het Spel” speelt:**

- bevredigende ervaring door baby → gedragscontrole/macht
- lachen uiting van bevrediging
- gezicht in 0° dus discriminatieve stimulus of voorwaardelijke prikkel voor ervaring van macht
- implicatie: macht ervaren op zich is **primaire versterker**
- Watson veronderstelt dat het kind “Het Spel” bij uitstek leert wanneer de moeder zelf het kind tot prikkelobject neemt
- voor het kind de *allereerste leerschool van machtsuitoefening*
- vooral in situatie waarbij het gezicht van de moeder in een 0°-verhouding staat
- in principe zou ook een contingent reagerend **levenloos object** kunnen volstaan voor het verwerven van de prille machtservaringen en de ermee gepaard gaande wellust
- **Experiment:** Watson ontwierp een **contingentie-apparaat**
- mobiel 50 cm boven de baby opgehangen:
 - mobiel afhankelijk van hoofdbeweging = **macht = A**
 - mobiel draait vanzelf om de 3 à 4 seconden = **geen macht = B**
 - mobiel draait helemaal niet = **geen macht = C**
- **Resultaten:**
 - **zie figuur p. 48**
 - debiet van het gedrag dat de contingentie stimuli produceert, neemt heel significant toe
 - alleen A-baby's gingen meer en meer hun hoofdje bewegen om zo macht te kunnen uitoefenen

Conclusies en implicaties:

- macht is primaire versterker:
 - ongeacht soort gedrag dat machtservaring uitlokt
 - ongeacht welk effect dat gedrag uitlokt (volwassene, mobiel,...)
- gedrag dat machtservaring meebrengt:
 - neemt toe in frequentie
 - gaat gepaard met positief effect
- mensen kiezen die gedragsoptie die sterkste machtservaring meebrengt
- **Nuttin (1973): “causaliteitsgenoegen”:**
 - plezier dat beleefd wordt aan het zelf kunnen voortbrengen van een effect
 - kinderen van 5 jaar spelen met twee automaten A en B
 - bij automaat B gingen de lampen aan contingent met het neerdrukken van de hendels (niet zo bij automaat A)

→ kinderen brachten veel meer tijd door met automaat B

2. De lasten van de onmacht: aangeleerde machteloosheid:

- onmacht: afwezigheid van contingentie tussen repons en situatie
- ervaring van onmacht als primaire straf?:
 - neemt gedrag dat gevolgd wordt door ervaring van onmacht af?
 - veroorzaakt ervaring van onmacht negatieve affectieve relaties?
- in onderzoeken:
 - experimentele condities mét (CO) en zonder (CO) gedragscontrole + basislijnconditie (BA) → **triadische proefopzet**
- klassiek geworden basisexperiment van **Martin Seligman (1967)**

2.1 Het aangeleerde-machteloosheidsparadigma van Seligman:

- **1e fase:** Pd (hond) in hangmat kreeg oncontroleerbare shocks
- **2e fase: een dag later**
- Pdn in een dubbele kooi geplaatst = **pendelbox**:
 - Pd krijgt shocks (50 sec) via vloer
 - kan deze ontwijken of ontvluchten door naar de andere helft te lopen
- discriminatieve prikkel 10 sec. voor de schok → hond kon schok **ontwijken**, **vermijden** door in deze korte periode naar de andere kant te springen
- hond kon ook tijdens de aanbieding van de schok naar het andere gedeelte van de kooi springen en zo de schok tijdelijk **ontvluchten**

Vaststelling:

- BA-honden leerden de schokken te ontvluchten en later te vermijden
- 100 van de 150 honden die oncontroleerbare schokken kregen, leerden niet hoe ze de schokken in de pendelbox moesten ontwijken of ontvluchten
- CO-honden:
 - eerste reactie gelijkend op BA-hond
 - na 30 sec. stopt alle beweging, gaat liggen en jankt stilletjes
 - debiet initiatiefnemend operant gedrag daalt → hond doet na paar schokken de moeite zelfs niet meer
 - komt er niet toe de schok te ontvluchten
- **aangeleerde-machteloosheidsparadigma:** een voorbehandeling zonder contingentie tussen gedrag en aversieve prikkels zal de meeste Pdn machteloos maken, d.w.z. dat ze in een daaropvolgende nieuwe situatie mét ingebouwde contingentie er niet toe komen het passende instrumentele gedrag te verwerven

Trauma vs. onmacht: de triadische proefopzet:

1e fase:

- **triadische proefopzet:** drie condities:
 - conditie voorbehandeld met contingente schokken (CO)
 - conditie voorbehandeld met niet-contingente schokken (CO)

- conditie voorbehandeld zonder schokken (BA)
- **essentieel:** honden van CO en CO op aselechte wijze paarsgewijze **gejukt:**
 - schokbehandeling identiek voor beide
 - CO Pd kan drukken op een schakelaar met kop en zodoende de schokprikkel beëindigen, maar nooit de schok ontwijken
 - gejukte CO Pd krijgt zelfde schokken als CO Pd, en is dus afhankelijk van zijn ontvluchtingsgedrag
 - bij elkaar Pdn is er een **identiek trauma**

2e fase (1 dag later):

- verschillende predicties:
 - 1) trauma of uitputting cruciaal: $\overline{CO} = \overline{CO} < BA$
 - 2) zowel trauma als afwezigheid van contingentie spelen een rol: $\overline{CO} < \overline{CO} < BA$
 - 3) afwezigheid van contingentie dé cruciale factor: $\overline{CO} < \overline{CO} = BA$

Resultaten:

- **zie grafiek p. 54:**
 - oncontroleerbare shocks in VBH → leren niet om pijnprikkels te ontsnappen
 - CO-conditie doet even goed als de BA-conditie
- derde interpretatie is de aangeleerde-machteloosheidshypothese
- duidelijke **weerlegging** van de eerste twee predicties (waar trauma in voorkomt)
- **duurzaamheid** van dit effect:
 - na 7 dagen rust moesten 6 CO – honden opnieuw in de pendelbox
 - 5 van de 6 slaagden in geen enkele testbeurt in de pendelbox
- wel belangrijk: **interval tussen voorbehandeling en pendelboxtest**
- **veralgemeenbaarheid** van dit machteloosheidseffect
 - te maken met de soort en de prikkels
 - iets analoogs gevonden als we geen schokken gebruiken, maar een ander soort (on-)controleerbare prikkels → **Richter (1957)**
- aanbieding van **positieve versterkers?**:
 - hongerige ratten kregen voedselballetjes door een gaatje in het kooidak, zonder enige contingentie met hun gedrag
 - hoe meer ze verwend werden in de VBH, hoe minder ze in de testsituatie ertoe kwamen om hun eigen kost te verdienen
 - Seligmans benadering van machteloosheid geldt in principe dus evengoed voor onmacht of gebrek aan samenhang in situaties van weelde
- positieve of aversieve prikkels hoeven in de VBH en in de testsituatie niet identiek te zijn
- **Hiroto en Seligman (1974):**
 - Ppn werden, tijdens een VBH, al dan niet blootgesteld aan aversieve lawaai-prikkels

- helft van de Ppn kon het lawaai stopzetten door op een knop te drukken; andere helft kon dat niet en was gekukt aan de eerste groep
- daarna soort pendelbox: als ze met hun hand van compartiment veranderden, beëindigden ze of ontweken ze lawaaistoten
- Ppn die geen of controleerbaar lawaai kregen → leerden vrij snel
- Ppn die oncontroleerbaar lawaai hadden gekregen → leerden niet

2.2 Waar de onmacht haar macht vandaan haalt:

De aangeleerde-machteloosheidstheorie:

- mensen en dieren kunnen leren dat er géén contingentie is tussen hun gedrag en gebeurtenissen
- leren dat men geen macht heeft over omgeving
- schema op **slide 14**
- drievoudig schadelijk effect teweegbrengen:
 - 1) **motivationale nadeel:**
 - niet meer gemotiveerd om te zoeken naar oplossingen, omdat men verwacht dat het toch allemaal niets uithaalt
 - 2) **leer- of cognitief nadeel:**
 - individu zal contingentie niet meer opmerken
 - nadelige effect van het 1e op het 2e leerproces = **pro-actieve interferentie**
 - 3) **emotionele problemen:** eerst angst, later depressie

= **Aangeleerde machteloosheidssyndroom**

Hypothetisch-deductieve toetsing van Seligmans theorie:

1. Machteloosheid leidt tot passiviteit of nietsdoen:

- dier dat geconfronteerd wordt met machteloosheid verliest zijn motivatie
- activiteitsvermindering is wat we vaststellen: de motivationele basis ervan is een interpretatie van waaruit het vastgestelde fenomeen meer begrijpelijk lijkt

alternatieve verklaring: dieren leren zich passief te gedragen:

- Pdn hebben geleerd om bij pijn “niets te doen”, dat ze minder pijn hebben als ze kalm blijven
- deze **aangeleerde-passiviteitsvisie** is experimenteel weerlegd
- triadische proefopzet met honden / schoks

1^e fase:

- helft van de Pdn kon de schokken ontvluchten door een passief gedrag te stellen, nl. *door het hoofd vooral niet te bewegen* = CO-conditie
- ook een CO-conditie en een BA-conditie

→ **aangeleerde passiviteitshypothese**: Pdn die op een passieve manier de schokken kunnen controleren, zouden achteraf minstens even, en zelfs méér, passief moeten zijn dan als de CO Pdn

2e fase: pendelbox, naar andere kant lopen zoals in vorige experimenten

Resultaten:

- de CO-Pdn bewogen in het begin niet veel, maar na een tijdje leerden ze allemaal dat de kaarten nu anders lagen en dat enkel over het hek springen instrumenteel was voor het ontvluchten of ontwijken van de schokken

→ **weerleggen de aangeleerde-passiviteitsvisie**

Conclusie:

- nietsdoen blijktbaar door motivatieprobleem
- cruciaal is of bij eerder probleem controle ervaren is of niet

2. Machteloosheid verstoort het leren:

- naast het motivationeel probleem ook een *afzonderlijk leernadeel- of cognitief nadelig effect*
- observatie: oncontroleerbare schoks → leren verstoord
- cognitieve probleem bestaat erin dat objectief aanwezige contingenties minder gemakkelijk gepercipieerd en geleerd worden, ook als het individu in feite blootgesteld wordt aan die contingentie

alternatieve verklaring: **grotere passiviteit** van de CO Pdn zou misschien al volstaan om de resultaten i.v.m. slechter leergedrag in de pendelbox te verklaren

= schijnbaar leerprobleem door nietsdoen

- is experimenteel weerlegd door **Maier** en collega's
- triadische proefopzet met ratten/shocks
- leersituatie gecreëerd waarin de **activiteitsgraad** van de leerling geen of weinig effect had op de kwaliteit van het leren
- te leren gedrag in testfase: rat moest correcte gang kiezen in Y-doolhof om aan schokken te ontkomen:
 - rat moest bij elke beurt 12 cm lopen om een respons uit te brengen
 - niet méér energie om een juist of een verkeerd antwoord te kiezen
 - activiteitsdaling zal wél de snelheid beïnvloeden waarmee het keuzegedrag gebeurt, maar niet het al dan niet juist zijn van de keuze

Vaststellingen en resultaten: **figuren 1 en 2 p. 60**

- CO – dieren minder en minder fouten over de tijd heen, maar nog steeds meer dan **BA-** en CO-dieren
- CO-conditie doet er veel langer over om te beslissen naar welke kant te lopen
- de CO Pdn reageren **significant trager**, omdat ze ook het nadelige motivationele effect ondergaan van de VBH
- geen lineair verband tussen de accuraatheid van de gemaakte keuzes en de snelheid waarmee ze gemaakt worden

→ **weerleggen dus de alternatieve verklaring!**

3. Machteloosheid heeft ook fysiologisch-emotionele stresseffecten:

- **Weiss (1968)** vond dat ratten met gedragscontrole minder maagzweren ontwikkelen dan hulpeloze ratten
- voor zich had elk Pd een wielje dat het kon laten draaien met de snuit:
 - CO-ratten konden de schok laten ophouden door aan het wielje te draaien
 - de hieraan gejukte ratten (CO) konden de schokken niet doen ophouden
 - derde rat (BA) kreeg geen schokken
- enige tijd later controleerde Weiss het aantal maagzweren:
 - BA-ratten hadden weinig of geen maagzweren
 - ratten die oncontroleerbaar geschokt werden vertoonden echter **significant méér** zweren dan de machtige ratten

ander onderzoek: **Hokanson (1971):**

- machteloosheid leidt tot een toename van stress → dit aangetoond
- graad van stress gemeten via de bloeddruk
- studenten kregen gemiddeld om de 45 seconden een pijnlijke schok
- twee experimentele condities:
 - in de conditie met gedragscontrole konden de studenten een rustpauze van één minuut vragen wanneer ze dat wilden
 - in de conditie zonder gedragscontrole kon dat niet; Ppn kregen wel af en toe een objectieve identieke rustpauze, maar hadden zelf niets te zeggen
- machteloze Ppn vertoonden een consistent hogere bloeddruk, wat wijst op meer stress, dan Ppn die zelf gedragscontrole hadden over een tijdelijk uitstel van de schokken

2.3 Immunisatie en therapie voor aangeleerde onmacht:

- doordringend verschijnsel van machteloosheid kan een ernstige hypotheek plaatsen op het gedrag van dieren en mensen
- kunnen we de effecten van oncontroleerbaarheid voorkomen én kunnen we iets doen om bestaande machteloosheid te verminderen of helemaal weg te werken?

Immunisatie tegen aangeleerde onmacht:

- voorkomen is beter dan genezen
- methode van **Seligman:**
 - ratten kregen geen (BA) of oncontroleerbare schokken (CO)
 - helft van de geschokte ratten kreeg echter nog een bijkomende voorbehandeling mét *controleerbare schokken* (CO CO)
- **figuur p. 62:**
 - ratten die voor de oncontroleerbare VBH nog een controleerbare VBH kregen, leken immuun voor de nadelige effecten van aangeleerde onmacht
 - de CO CO – ratten drukten zelfs sneller op de hendel dan de BA-ratten

Conclusies:

- kinderen af en toe ervaring van macht geven
- **ervaringen met controleerbaarheid geven een krachtige preventie tegen machteloosheid**
- **immunisatie** = samenspel van verschillende fundamentele instrumentele conditioneringsprogramma's van onverschillig welk gedrag

Therapie na machteloze voorbehandeling:

- hoe kan men het Pd in de testsituatie ertoe bewegen om zich ook letterlijk te bewegen en dus te ervaren dat de schokken ontvluchtbaar en zelfs ontwijkbaar zijn
- Seligman en medewerkers verschillende zaken geprobeerd
- nu dier extern dwingen tot een ervaring van macht: een verandering van kooihelft betekent het einde van de schok
- na 25 tot soms 200 sleur- en sleepbeurten begonnen **alle** proefidieren **uit eigen beweging** naar de andere kant te lopen
- tot en met succesvolle **ontwijking** van aversieve prikkels

De macht van de voorspelbare onmacht:

- voorspelbaarheid:
 - tussen prikkels
 - wanneer een belangrijke gebeurtenis voorspelbaar wordt omdat ze "aangekondigd" wordt door een contingent vooraf aangeboden "signaal", betekent dit op zich niet dat je die gebeurtenis zult kunnen ontwijken, maar wel dat je er meer zeker van kunt zijn dat de gebeurtenis op komt is

Onzekerheid als negatieve versterker:

- mens en dier hebben blijkbaar een **voorkeur voor zekerheid**
- **onafwendbare aversieve prikkel (OAP):** een schok die je noch ontwijken noch ontvluchten kunt
- **Badia en Culbertson (1972):**
 - bij een wit licht werden schokken zonder voorafgaand signaal toegediend met toevallige schokintervallen
 - Pd kon een toets indrukken waardoor het witte licht gedoofd werd → nog altijd schokken, maar nu contingent met voorafgaandelijke geluidsprikkel
- Pd'n verkozen duidelijk geschokt te worden in afwezigheid van wit licht
- Schok-zonder-wit-licht werd aangekondigd en **voorspelbaar** door het geluid

Lockhard (1963): ratten geleidelijk meer en meer in de ruimte met voorspelbare OAP = **onzekerheidsreductie**

Lanzetta (1973): 75% van de Ppn koos bij gemiddeld 75 % van de beurten voor de knop met informatie

Waarom hebben mens en dier voorkeur voor zekerheid?:

- verwittigd iemand kan allerlei voorbereidende reacties stellen
- instrumenteel voor het reduceren van stress
- onzekerheid functioneert als een aversieve toestand waarvan de opheffing of afzwakking negatief versterkend werkt op voorafgaand gedrag dat de onzekerheid helpt reduceren

Aangeleerde onmacht en voorspelbaarheid:

Overmier en Wielkiewicz (1983):

- honden kregen in een hangmat onafwendbare schokken (\overline{CO}) of geen (BA)
- geschokte Pdn werden aselekt in twee groepen verdeeld:
 - schokken **voorspelbaar** doordat ze telkens voorafgegaan werden door een geluidsprikkel (COco)
 - schokken geluidsprikkel op toeval door elkaar, **onvoorspelbaar** (\overline{COco})

2^e fase:

- honden moesten leren schokken te ontwijken of beëindigen
- als onder hun rechtersvoorpot een lampje ging branden (SD), moesten ze die poot opheffen om een schok aan hun linkerachterpot te ontwijken of te ontvluchten
- rechterlampje een discriminatieve prikkel voor opheffen van dito poot
- gemeten: hoe lang het duurde voor de juiste poot werd opgetild
- geen triadische proefopzet

Resultaten:

- \overline{COco} – honden deden het even goed als BA-honden
- COco – honden duurt langer om poot op te heffen
- voorspelbaarheid van prikkels hief in **DIT** onderzoek de machteloosheid op
- NIET BESLUITEN dat machteloosheid volledig te herleiden zou zijn tot onvoorspelbaarheid
- eerder onderzoek van **Lanzetta (1973):**
 - onontkoombaar én onvoorspelbaar geschokte ratten hadden ernstige moeilijkheden om achteraf in een nieuwe situatie de juiste ontsnappingsrespons te leren stellen
 - onontkoombaar maar voorspelbaar geschokte ratten presteerden tussenin!

Voorspelbaarheid en emotionele schade:

- onvoorspelbaarheid heeft ook een effect op **fysiologische-emotionele stresssymptomen**
- **Weiss:** —
 - \overline{COco} – conditie met voorspelbare schok
 - COco – conditie met onvoorspelbare OAP
 - derde Pd kreeg geen schokken (BA)
- daarna weefselbeschadiging in maag- en darmzones van elk Pd onderzoeken
- **tabel p. 69:** identieke stressor veroorzaakt duidelijk een hoger aantal stresszweren wanneer de stressor onvoorspelbaar blijft dan wanneer de rat de stressor kan voorspellen

- krijgen en geven van informatie i.v.m. onafwendbare gebeurtenissen is dus wenselijk om beter te kunnen optornen tegen het naderende onheil

3. Objectieve en subjectieve macht: wilskracht, doorzettingsvermogen en geloof:

3.1 Het tegendeel van aangeleerde machteloosheid?:

- waarom laat een machtige VBH in het ene geval duidelijke sporen na ($CO \text{ CO} > CO$) en in het andere niet ($CO = BA$)

Volcipelli (1983):

- immunisering ($CO \text{ CO}$) sorteert een sterk effect
- $CO \text{ CO}$ Pdn leren tijdens de machteloze VBH *niet* dat er geen contingentie is tussen hun gedrag en de beëindiging van schok
- veronderstellen dat machtig voorbehandelde Pdn (CO) de verwachting verwerven dat het wél helpt om te blijven proberen

→ het ‘blijven proberen’ testen:

- klassieke triadische proefopzet
- in de testfase zorgen dat Pd geen macht kan verwerven op de schok

1e fase:

- gejukte CO - en CO -ratten kregen 4 dagen na elkaar één VBH met 50 schokbeurten per dag

2e fase = testfase:

- begonnen dag na de vierde VBH, duurden zelf ook 4 dagen met een dagelijkse zitting van 50 onafwendbare schokken
- A.V.: het aantal vergeefse pogingen om de schok te ontwijken of te beëindigen

Resultaten: figuur p. 71:

- CO – ratten blijven denken dat ze machtig zijn, zelfs in situatie van onmacht
- zowel BA - als CO -ratten proberen in het begin veel te duwen op hendeltje
- BA - en CO -ratten op het einde zelfde
- op het einde: $CO = BA < CO$

Conclusies:

- tegengestelde van aangeleerde onmacht = **aangeleerde macht**
 - men gaat zich harder inspannen, méér proberen na een machtige VBH
 - nochtans hier rationeler op te geven
 - ervaringen van macht kunnen dus ook een handicap zijn
- doorzetting, wilskracht = eigenschappen van het individu:
 - deze verschillen hebben ook te maken met de gemanipuleerde factoren
 - volharden of opnieuw proberen is een gedrag dat meebepaald wordt door de **psychologische omstandigheden** waarin de individuele ontwikkeling of ontogenese verloopt
- grote volharding misschien toch wel instrumenteel om nog het beste te halen uit een moeilijke situatie

- wenselijkheid van bepaalde gedragingen:
 - kunnen ons afvragen of passiviteit hier niet het enig adequate gedragspatroon is, en blijven proberen als onaangepast beschouwen
 - berusting op zich al een vorm van macht
 - redelijk te stellen dat het proberen enige macht uit te oefenen over de situatie méér adaptief is dan zonder meer bij de pakken blijven neerzitten

3.2 Subjectieve gedragscontrole:

- drie betekenissen van **subjectieve macht**:
 - 1) tegengestelde aangeleerde machteloosheid: gevoel/geloof macht te hebben terwijl er objectief geen sprake van is
 - 2) gevoel/geloof macht te hebben, maar ervoor kiezen die niet te gebruiken
 - 3) gevoel/geloof macht te hebben over...
- in boek: 2e betekenis
- P. gelooft dat indien hij het zelf zou willen, hij wél objectieve gedragscontrole zou kunnen uitoefenen op bijv. pijnprikkels
- **geloof in eigen macht** kan met niet onderzoeken bij dieren → mensen

Glass (1969):

- terwijl de studentes zich 24 min. moesten concentreren op relatief eenvoudige taken, werden via een luidspreker onvoorspelbare en zeer harde geluidsprikkels toegediend, gemiddeld 1 per minuut
- twee condities/ **voorbehandeling**:
 - conditie zonder gedragscontrole noch voorspellingsmacht (CO co)
 - zelfde conditie, maar daarbij kwam dat die Ppn wél subjectieve macht hadden over de geluidsprikkels (CO co subj co)

2e fase:

- Ppn moesten nu aan enkele andere taken werken
- ene taak: puzzels → gemeten werd hoeveel pogingen de Ppn deden bij de onoplosbare puzzels
- tweede taak: corrigeren van een met fouten doorspekte tekst:
 - het **aantal fouten** dat de Ppn niet ontdekten diende als maat voor kwaliteit

Resultaten: tabel p. 75:

- subjectief machteloze Ppn → nadelig effect op gedrag in de testfase
- subjectieve macht → zo goed als geen enkel nadelig effect op het volhardend zoeken naar een oplossing en duidelijk minder nadelig voor een volgehouden mentale concentratie
- **geloof in de eigen macht** biedt een functioneel evenwaardige bescherming tegen verlammeende onmacht

Conclusies:

- subjectieve macht beschouwen we als een vorm van macht die functioneel vergelijkbaar is met voorspellingsmacht
- macht zwakt de effecten van een machteloze VBH sterk af

3.3 Subjectieve macht en het placebo-effect:

- gevoel van subjectieve macht, bijv. het vertrouwen in een medicament
- verwachten dat **subjectieve macht** zal meespelen bij het therapeutische effect van wat de dokter voorschrijft, aanbeveelt of oplegt
- **placebo-effect**: zelfs een medicijn, zonder enige objectief genezende waarden, kan pijn en andere ziektesymptomen doen afnemen
 - gemiddeld 27% geholpen door placebo's door verschillende kwalen
- placebo's brengen, net zoals echte medicijnen, ook geconditioneerde **neveneffecten** mee:
 - subjectieve macht van de patiënt kan niet alleen de verwachte verlichting meebrengen, maar ook de verwachte neveneffecten
- verschillende verklaringen voor placebo-effect geopperd, waarvan subjectieve macht één is
- talloze gedragingen die we **verbale placebo's** zouden kunnen noemen

3.4 Van de pendelbox naar het ruime pendelveld:

Machteloosheid, plotselinge dood en overleven:

- gedrag van mensen die lijden aan bepaalde vormen van **depressie** vertoont een duidelijke analogie met wat hulpeloze mensen en dieren doen
- komt volgens Seligman voort uit herhaalde confrontaties met oncontroleerbaarheid
- afwezigheid van controle kan ernstige gevolgen hebben: vb. Koreaanse gevangeniskampen

Ferrari (1962):

- volgde bejaarden die ofwel uit vrije wil ofwel gedwongen opgenomen werden in een bejaardentehuis
- van de 40 opgenomen stierven er binnen de maand 24 → bleken vooral die mensen te zijn die **niet zelf** de aanvraag ingediend hadden

ander onderzoek van **Ferrari**:

- gelegenheid tot het ervaren van keuzevrijheid of subjectieve macht
- 55 bejaarde vrouwen voor ze naar bejaardentehuis gingen:
 - groep die zei dat ze geen andere keus hadden dan tehuis
 - groep die beweerde wél nog andere keuzemogelijkheden te hebben, maar die zélf beslist had om te verhuizen
- binnen tien weken na opname waren op één na alle vrouwen uit de eerste groep gestorven

Langer en Rodin (1976):

- voortreffelijk veldexperiment
- één bejaardentehuis met weinig ruimte voor eigenmachtige beslissingen

- 1 conditie: VBH vooral gericht op het benadrukken van hun **eigen** verantwoordelijkheid (CO)
- andere conditie (CO): vooral nadruk gelegd op de verantwoordelijkheid die de **staf** droeg voor hun welzijn
- resultaat: subjectief ervaren welzijn, alertheid en deelname aan groepsactiviteiten lag significant hoger in de conditie met grotere eigen verantwoordelijkheid

Longkanker, roken en recent belangrijk verlies:

Horne en Picard (1979):

- Ppn = 110 patiënten met longproblemen die, nog voor enige diagnose, allerlei vragen beantwoordden i.v.m. de stabiliteit van hun kinderjaren, job, huwelijk,...
- resultaat: **tabel p. 79:**
 - samenhang met recent belangrijk verlies?
 - bleek dat het verband tussen de psycho-sociale stabiliteitsscore en het al dan niet krijgen van longkanker **bijna tweemaal belangrijker is dan een klassieke risicofactor zoals roken**

Shekelle (1981):

- bedrijf onderzocht
- 17 jaar lang bleek er een zo goed als verdubbeld risico op kanker bij de depressieve werknemers

Machteloosheid kan tumorafstoting halveren:

- zou een relatief machteloze voorbehandeling niet leiden tot een **meer algemene verzwakking van het immuunsysteem?**

Visintainer, Volpicelli, Seligman (1982):

1^e fase:

- 93 volwassen mannelijke ratten aan een $\overline{\text{CO}}$ -, CO- of BA-schokbehandeling
- klassieke triadische proefopzet
- alle Pdn kregen vooraf een sarcoom-tumorpreparaat toegediend
- uit voorafgaandelijk onderzoek was gebleken dat met dit soort kankercellen behandelde ratten binnen de 90 dagen na de injectie stierven, indien ze na 30 dagen zelf al een voelbaar gezwel hadden ontwikkeld
- daarom werden alle ratten 30 dagen na de VBH gedissecteed door een conditieblinde histopatholoog

2^e fase en resultaten: figuur p. 80:

- tumor tweemaal meer afgestoten door de machtige dan door de machteloos voorbehandelde proefdieren
- machteloos voorbehandelden zouden tweemaal meer gestorven zijn dan hun lotgenoten
- **machteloze ervaringen kunnen dus de heilzame werking van het immuunsysteem significant onderdrukken**

3.5 Onderzoek over onmacht bij de mens: enkele ontwikkelingen:

- afwezigheid contingentie soms niet waargenomen:
 - geen perceptie van afwezigheid: geen effect
 - ontrecte perceptie van contingentie: bijgeloof
- perceptie van oncontroleerbaarheid van prikkels leidt niet altijd (meteen) tot aangeleerde machteloosheid:
 - reactantie (soms agressie)
 - macht proberen te heroveren
- duur / algemeenheid van machteloosheid ~ cognitieve processen
 - attributie aan stabiele-veranderlijke factoren
 specifieke-algemene factoren (toeval)
 universele-persoonlijke factoren
 - toepassing in klinische contexten
 - kritische evaluatie rol oncontroleerbaarheid – herhaald falen (wat is cruciale factor?)

Hoofdstuk 4: Aantrekkelijkheid en gehechtheid:

- affectieve band tussen twee mensen = psychologisch verschijnsel dat zich zeer moeilijk leent tot een rationele, laat staan wetenschappelijke benadering
- drie invalshoeken:

1) invalshoek van de herhaalde aanbieding van het gehechtheidsobject:

- relatief duurzame affectieve gedragsverandering die zou voortvloeien uit het herhaald contact met een **oorspronkelijk affectief neutrale prikkelbron**
- **herhaald contact op zich een invloed** op het ontstaan van gehechtheidsgedrag tegenover een gehechtheidsobject
- ons tevreden moeten stellen met de studie van responsen die hooguit onrechtstreekse symptomen zijn van gehechtheid
- morele bezwaren die ons beletten om te experimenteren met belangrijke menselijke gevoelstoestanden
- onderzoek op mensen vooral betrekking op gehechtheid aan niet-sociale en levenloze prikkels

2) fylogenetische gedetermineerdheid van de “natuurlijke”, affectieve gehechtheidsbanden:

- repertoire van **onvoorwaardelijke sociale reflexen** die de ontwikkeling van affectieve banden met medemensen binnen nauwe grenzen bepalen

- relatieve invloed van erfelijkheid, biologische factoren
 - fundamentele rol die de medemens speelt bij elke individuele menswording:
 - gaat de mens “van nature uit”, affectief aangetrokken worden tot deze medemens
 - of zijn er bepaalde fundamentele psychologische voorwaarden die vervuld moeten worden opdat ergelijk sociaal gehechtheidsgedrag zich zou kunnen ontwikkelen?
 - lammetjes en schapen worden bij uitstek beschouwd als dieren die van nature uit, **instinctief**, gedreven worden tot soortgenoten:
 - aantal lammeren onmiddellijk na hun geboorte in volstrekte isolatie
 - na paar manden: een schaap, een hond en een mens
 - blijkt dat elk lam telkens eerst toenadering zoekt tot het schaap en dus affectief relatief minder aangetrokken wordt door mens of hond
- moet uit dit soort vaststellingen geconcludeerd worden dat het lam van nature een fundamenteel sociale voorkeur heeft?
- men kan deze verregaande conclusies zeker niet trekken voor de lammeren → dus zeker niet voor de mens
 - het is verantwoord de vraagstelling uit te zuiveren en aantonen dat de ontwikkeling van affectieve gehechtheid een **sterk situationeel beïnvloedbaar verschijnsel** is

3) invalshoek van de quasi-sociale analyse:

- quasi-sociale of “**eigenlijk niet wezenlijk sociale**” theorieën en verschijnselen
- **socius** als synoniem van soortgenoot
- **homosociale** band: verschijnsel of effect dat leden van dezelfde soort betreft
- **heterosociale** band: band tussen leden van verschillende soorten
- **objectsociale** band: relatie tussen een levend wezen en een levensloos object
- **autosociale** band: relatie tussen P. of Pd. met zichzelf
- bestudeerde fenomeen systematisch benaderen vanuit verschillende quasi-sociale invalshoeken
- linken met andere hoofdstukken:
 - **conditionering**: evaluatieve conditionering
 - **macht en onmacht**: macht als primaire versterker die aantrekkelijkheid van gedrag beïnvloedt
 - **sociale invloed op o.a. emoties**: sociale vergelijking + primitieve emotionele besmetting
 - **attitudes en attitudeverandering**: effect van eigen gedrag ten aanzien van prikkels op evaluatie van die prikkels
 - **hulpverlening/agressief gedrag**: positief vs. negatief gedrag tegenover anderen

1. Situationele beïnvloedbaarheid van “natuurlijke” gehechtheid:

1.1 Exclusief heterosociaal contact sterker dan sociaal instinct?:

- langdurig en exclusief contact met een andersoortig dier een voldoende voorwaarde voor het ontstaan van een affectieve band, en zelfs van een uitgesproken voorkeur voor deze “onnatuurlijke” heterosociale levensgezel?
- **Kuo:** katten in homosociale isolatie gebracht:
 - vanaf de 6^e dag kregen de Pdn enkele uren per dag het gezelschap van een rat of een muis, terwijl moederkat elders vastgebonden werd
- geen enkel van de 18 Pdn doodde het gezelschapsdier, noch een nieuwe bezoeker die behoorde tot dezelfde soort als het gezelschapsdier
- uit controleproeven bleek wel dat katjes die rat-en muisdodende socii aan het werk hadden gezien, wel degelijk ratten en muizen doodden vooraleer ze 4 maanden oud waren
- enige wat hier gemanipuleerd werd, zijn **externe situationele i.c. heterosociale prikkels**
- langdurige, herhaalde contact volstond blijkbaar voor het ontstaan van een heterosociale-gehechtheidsband
- natuur van een levend wezen verkennen op basis van **het geheel van erfelijk meegegeven externe (sociale en niet-sociale) beïnvloedingsmogelijkheden**
- ook bij de mens niet ongenueanceerd begrippen als instinct of onweerstaanbare of onbeïnvloedbare drang gebruiken

1.2 Snelheid en flexibiliteit van heterosociale gehechtheid:

- **Cairns en Werboff (1967):** hebben aangetoond dat de prille ontwikkeling van een heterosociale affectieve band heel snel een duurzaam plafond bereikt
- Pups samen met een volwassen konijn in ofwel:
 - A: een onbeperkte contactsituatie
 - B: een beperkte contactsituatie (zonder tactiele prikkeling)
 - C: zonder enig gezelschapsdier
- **figuur 4.1 p. 142:**
 - gemiddelde verschillen voor C schommelen rond de nulwaarde
 - zelfde bij de door draadwerk gescheiden partners (B), althans bij het begin van de proef
- conditie A **waarin onbeperkte heterosociale-prikkel-nabijheid** gerealiseerd werd:
 - al bij het einde van de eerste dag van hun samenzijn janken de honden telkens het konijn voor driemaal drie minuten weggenomen wordt
 - tussen hond en konijn ontstond op enkele uren tijd in deze conditie een affectieve band die bij verbreking leidt tot gedrag dat typisch is voor uitingen van pijn bij fysieke aversieve behandeling
- scheiding is een bron van geconditioneerde aversieve prikkeling geworden
- vraag “waarom”? → te maken met **tactiele prikkels:** het aanraken en aangeraakt worden lijkt wel een belangrijke, maar niet echt noodzakelijke voorwaarde te zijn, want ook in de beperkte samen-conditie ontstaat er kennelijk een affectieve band

1.3 Hetero- en objectsociale voorkeur sterker dan sociale natuur?:

Cairns (1966): ontstaan van heterosociale én objectsociale voorkeur:

- lammeren konden tijdens hun eerste 4 tot 8 weken ongehinderd hechte homosociale banden ontwikkelen met hun natuurlijke soortgenoten
 - hierna in proeflokalen opgesloten ofwel samen met een hond ofwel samen met een ooi
 - eerste week: in beide condities reageerden de lammetjes heel emotioneel telkens wanneer hun gezelschapsdier enkele minuten weggenomen werd
- aan elk dier werd tijdens 20 identieke proefbeurten gevraagd naar wie zijn voorkeur letterlijk uitging = T-doolhof
- **figuur 4.2 p. 143:**
 - controleconditie (A), die nooit herhaald contact hadden met een hond, kiezen gemiddeld in meer dan 90% van de testbeurten de arm van de ooi
 - conditie B: bij de laatste 15 testbeurten **laten ze gemiddeld in 70% van de gevallen de natuurlijke soortgenoot links liggen en kiezen voor de onnatuurlijke levensgezel**
- zou men soortgenoot echt gemist hebben, zou er 90 à 100% naar de ooi gaan
- verklaring voor de onnatuurlijke voorkeur moet gezocht worden in de **externe situatie**

- latere fase van het experiment

- nadat de lammeren 4 à 5 maanden met hetzelfde gezelschapsdier opgesloten waren, introduceert de PI een experimentele partnerruil:
 - A-lammeren: ooi wordt vervangen door een hond
 - B-lammeren: hond wordt vervangen door een ooi
 - Pdn leven 7 weken samen met hun nieuwe partner
- hierna weer keuzesituatie: kiezen tussen nieuwe en vorige partner
- **zie figuur 4.3 p. 144:**
 - zowel de homosociale als de heterosociale vroegere partner was significant minder aantrekkelijk dan de onnatuurlijke of natuurlijke nieuwe partner

- **zie figuur 4.2 p. 143:**
 - conditie C, waarin de homosociale- of heterosociale-gehechtheidsobjecten vervangen werden door **levenloze objectsociale prikkels**
 - lammeren die gedurende 70 dagen exclusief contact hadden met een TV-toestel, bleken bij de T-doolhofstest significant minder dan de controleconditie de arm te kiezen met de ooi, om toch maar opnieuw bij dat TV-toestel te geraken
- tijdens de eerste vier weken en de negende week werden de lammeren ook getest in een niet-contrasterende T-doolhof:
 - één van de twee keuzearmen was **telkens leeg**
 - gaf de Pdn de kans te vertellen dat ze liever alleen gelaten zouden worden

- zijn deze resultaten ook relevant voor de vraag naar de **sociale natuur van de mens?**
- lijkt a fortiori verantwoord te stellen dat
 - 1) sociale gehechtheid bij de mens niet berust op een genetisch specifiek sociaal gedragsprogramma
 - 2) sociale-voorkeursgedragingen kunnen worden benaderd als quasi-sociale verschijnselen die, zoals elk gedrag, meebepaald worden door meer algemene psychologische factoren
- langdurig contact een niet te verwaarlozen rol

1.4 Contactconditionering los van versterkingscontingenties:

Cross, Halcomb en Matter (1967): i.p.v. TV wordt er een “radio” gebruikt

- aantonen dat langdurig contact met één enkele zintuigmodaliteit kan leiden tot een affectieve band of tot het ontstaan van een voorkeursrelatie met een relatief meer veralgemeenbare verzameling van externe prikkels
- invalshoek van **imprinting**, “**exposure learning**” of **contactconditionering**, waarbij het prille individu op duurzame wijze beïnvloed zou worden door bepaalde zintuigelijke prikkelingen of contacten tijdens kritische of gevoelige periodes
- hoogzwangere albinoratten wierpen hun jongen aselekt in ofwel een Mozart- of een Schönbergkamer:
 - gedurende de eerste 52 dagen van hun leven dagelijks 12 uur blootgesteld aan Mozart of Schönberg
 - controleconditie bleef gespeend van elke muzikale opvoeding
 - hierna kregen alle Pdn twee muziekloze weken waarna hun muzikale smaak of voorkeur getest werd
- telkens in de vooravond kon elk Pd zélf kiezen welk concert het zou bijwonen:
 - concertvloer had twee beweeglijke helften: op ene helft Mozart en op andere helft Schönberg
 - Pd kon ook opteren voor stilte door tegelijk de twee vloerschakelaars in te drukken
- voorkeur werd automatisch gemeten
- resultaten: **zie tabel 4.1 p. 147:**
 - Mozartratten luisterden gemiddeld significant langer naar Mozart dan naar Schönberg
 - bij de Schönberggratten werd meer geluisterd naar Schönberg dan naar Mozart, maar het verschil was niet significant
- hoofdzaak: object als “muziek van Mozart” wordt gewoon door **herhaald contact** meer aantrekkelijk **zonder enige versterkingscontingentie**
- ontwikkeling van een **levenloos gehechtheidsobject** dat, net als levende hetero- of homosociale objecten, door louter herhaald contact de macht verwerft om een niet onvoorwaardelijk door de soort meegegeven affectieve band te laten ontstaan en bestendigen

1.5 Contactconditionering, autosociale en homosociale gehechtheid:

- herhaalde contact met het **eigen zelf**
- **Salzen en Cornell (1968):**
 - kleurden 24 uur jonge kuikentjes ofwel groen ofwel rood of lieten ze opgroeien met hun natuurlijke gele kleur
 - volgende 8 dagen leefden ze ofwel alleen ofwel samen met 2 kleurgenoten
 - Y-testdoolhof: kans krijgen om al dan niet bewijs te leveren van “racistische” **huidskleurdiscriminatie**
 - Pd kon contact zoeken met ofwel een groepje van 3 rode, 3 groene of 3 gele testkuikentjes
- vastgesteld werd dat:
 - 1) de geïsoleerd opgevoede kuikentjes veel minder vlug naar één van de drie testgroepjes toeliepen
 - 2) vijfmaal meer geïsoleerden dan sociaal opgevoede kuikentjes die “bij zichzelf” bleven
 - 3) sociaal opgevoeden een zeer sterke voorkeur hadden voor kuikentjes met de eigen groepskleur
- kuikentjes raakten aan de eigen lichaamskleur gehecht, en deze zelfgehechtheid werd een bepalende factor van de homosociale voorkeur
- het eigen spiegelbeeld, gereflecteerd door het drinkwater, was wellicht cruciaal
- we kunnen door herhaald contact niet alleen gehecht raken aan het of de andere, maar ook aan prikkels gegenereerd door het eigen zelf
- **homosociale aantrekkelijkheid** wordt meebepaald door de arbitraire kleurgelijkenis van de socii met de eigen lichaamskleur

Pratt en Sackett (1967): belangstelling voor de invloed van de opvoedingsgeschiedenis op sociale-partnerkeuze

- drie opvoedingscondities van rhesusapen:
 - **groep A:** gedurende de eerste 9 maanden geen contact met soortgenoten
 - **groep B:** visueel en auditief contact
 - **groep C:** onbeperkt sociaal contact
- aanduiden als **sociaal gestoord (A), sociaal licht gestoord (B) en sociaal normaal (C)**
- hierna sociale-keuzesituatie: elk Pd kan kiezen tussen drie soortgenoten, die onderling enkel systematisch van elkaar verschillen qua opvoedingsgeschiedenis (A, B of C)
- **zie figuur 4.4 p. 149:**
 - sociaal geïsoleerd opgevoeden (A) realiseerden het minste sociaal contact en de “normaal” opgevoeden (C) het meeste
 - elke categorie van Pdn heeft duidelijk het meeste contact met **op Pd zelf gelijkende partners**
- korte tijd is voldoende om het effect van “gelijkenis met zelf” overtuigend te demonstreren

- was hier niet mogelijk om de precieze discriminatieve stimuli bij de stimulusdieren te identificeren
- kan zijn dat i.p.v. de gelijkheid tussen zelf en ander eerder het **verschil** tussen zelf en ander een belangrijke rol speelt
- verschil kan functioneren als een aversieve of afstotende prikkel

2. Evaluatief gedrag en Zajonc's herhaalde blootstelling:

- niet verwarren met sociale activering
- **Bob Zajonc**: heeft contactconditioneringseffect uitvoerig onderzocht

2.1 Inductieve veralgemening naar een evaluatief bloot-contacteffect:

- in een klassiek geworden experiment met de “Turkse” woorden kregen Ppn 86 prikkels één voor één in toevallige volgorde telkens gedurende 2 seconden aangeboden op een steekkaart
- zogenaamd een test in het leren uitspreken van vreemde woorden
- prikkels: lettergreepcombinaties (“Turkse woorden”):
 - Pl las elk woord hardop en Pp moest dit gewoon nazeggen
 - aanbiedingsfrequentie werd gemanipuleerd = O.V.
 - volgende frequenties: 0, 1, 2, 5, 10 en 25
- *hierna* kreeg Pp te horen dat het in feite ging om Turkse adjectieven die telkens ofwel iets goeds ofwel iets slechts betekenden:
 - Pp moest bij elk woord op een zevenpuntenschaal aanduiden hoe gunstig of ongunstig de betekenis van dit Turkse adjectief wel zou zijn
 - A.V.: ingeschatte gunstigheid van de betekenis van het woord
- resultaten: **zie figuur 4.5 p. 152**:
 - gemiddelde gunstigheid van de geraden betekenis is hoger na hoge dan na lage aanbiedingsfrequentie
 - *hoe een woord er ook mag uitzien of klinken, het is voldoende dat de prikkel meer frequent aangeboden werd, opdat zijn affectieve betekenis meer positief zou worden*
- is vertrekpunt geworden van heel wat onderzoek → zeer vele variaties: Chinese karakters, foto's,...
- in een veldexperiment zelfde effect verkregen via een ‘**advertentiecampagne**’:
 - advertenties aangeboden met over 2 dagbladen gecontrabalanceerde frequenties
 - zinledige woorden in kranten
 - grote groep personen op campussen beoordeelt gunstigheid van betekenis
 - zelfs bij respondenten die zich niet herinnerden die woorden ooit gelezen te hebben trad het frequentie-effect duidelijk op
- in andere experimenten werd onderzocht of het blootstellingseffect ook zou optreden met levende homosociale prikkels

- **Saegert, Swap en Zajonc, 1973:**
 - zorgden ervoor dat meisjesstudenten bij het uitvoeren van een labo-taak een nauwkeurig gecontroleerd en gecontrabalanceerd aantal contactperiodes met elkaar hadden
 - ook hier bleek de gemiddelde interpersoonlijke attractiviteit een rechtstreekse functie te zijn van het herhaalde contact
- toename van sociale aantrekkelijkheid is niet afhankelijk van de **aangenaamheid van de ruimere context** waarin de ontmoetingen plaats hadden = **figuur 4.6 p. 153**
- Zajoncs hypothese stelt dat herhaald contact **op zich een voldoende voorwaarde is** voor een toename van gunstige beoordeling van het object:
 - NIET een noodzakelijke voorwaarde
 - voorzichtig zijn met het hanteren van de bloot-contacthypothese voor het verklaren van verschijnselen waarbij contact slechts de gelegenheid of discriminatieve prikkel vormt en waarbij allerlei andere factoren een positieve of negatieve inwerking op evaluatief gedrag kunnen hebben

Segal (1974): vriendschapsrelaties bestudeerd in een politieschool waar de leerlingen in alfabetische volgorde naast elkaar logeerden:

- alfabetische nabijheid was een bijzonder sterke predictor voor de grootte van sociale aantrekkelijkheid
- bezinnen over bepaalde democratische vormen van machtsverwerving, zoals bijv. politieke verkiezing:
 - volslagen onbekende “Pat Milligan”
 - verscheen nergens in het publiek, maar wel op alle mogelijke plaatsen blootgesteld
 - kwam op de verkiezingsdag als grote overwinnaar uit de bus

Grush e.a. (1978):

- contactvariabele bleek op zich tot een uitermate belangrijke determinant te zijn voor de uitslag van de verkiezingen
- **83%** van de winnaars kon voorspeld worden op basis van een analyse van het herhaald contact dat de kiezer, vooral via de massamedia, met de verkozenen had

Schaffner e.a. (1981):

- aangetoond dat de frequentie waarmee een naam aan de kiezers aangeboden werd een significante predictor is voor het aantal stemmen

2.2 ‘Mere exposure’ bij mensen: Moreland en Beach (1992):

- Ppn: studenten in collegezaal
- prikkels: ‘medestudentes’:
 - 4 jonge vrouwen komen les meevolgen
 - komen traag binnen, gaan traag weg en praten met niemand
- O.V.: verschillende frequenties van komen naar de les: 1, 5, 10, 15
- A.V.: verschillende metingen van.... (in laatste les 4 foto’s van die vrouwen):

- vertrouwdheid (ken je die vrouw?)
 - aantrekkelijkheid van het karakter
 - waargenomen gelijkenis met zelf
- **zie slides 8 en 9 voor resultaten**
 - vertrouwdheid:
 - slechts kleine minderheid herinnerde zich de vrouw al te hebben gezien
 - Ppn totaal niet bewust dat sommige vrouwen vaker naar de les waren gekomen dan andere
 - aantrekkelijkheid:
 - vrouw's karakter werd gunstiger beoordeeld naarmate ze er vaker aan blootgesteld waren
 - meer vriendschap, meer tijd samen en meer samen werken naarmate hogere frequentie van vrouwen
- nochtans beseften de meeste Ppn helemaal niet dat ze de vrouw(en) al meerdere keren gezien hadden!!
- 'mere' exposure als **algemene determinant van gehechtheid**
 - algemeen over soorten, prikkels, 'type' contact
 - algemeen over 'soorten' gehechtheid: objectsociaal, heterosociaal, homosociaal en autosociaal
 - effect onafhankelijk van subjectieve vertrouwdheid
 - effect soms zeer subtiel en specifiek → ook 'triviale' variaties spelen mee (vb. Mita, Dermer & Knight, 1977)

Beperkingen van 'mere exposure' als determinant van gehechtheid:

- louter herhaald contact voldoende maar:
 - niet per se noodzakelijk
 - niet enige determinant
- effect niet altijd even sterk → vooral bij:
 - relatief nieuwe prikkels
 - relatief neutrale prikkels
 - geen extreme frequenties

2.3 Hypothetisch-deductieve toetsing van een responscompetitiehypothese:

- herhaald contact op zich veroorzaakt een meer positieve affectieve reactie tegenover het object
 - hoe kunnen we dit effect verklaren?
- **Harrison (1968): responscompetitie:** betrekkelijk eenvoudige interpretatie, die we hier bij wijze van toetsbare denkoefening voorstellen
- onderstelling dat een nieuwe prikkel (object) meestal niet echt nieuw is:

- bestaan uit ‘bekende’ componenten die in het verleden al deel uitmaakten van een object waarop wel een dominante respons verworven werd
- sommige hebben stimuluscontrole over bepaalde reacties
- een **nieuwe prikkel leidt tot een toestand van responscompetitie**:
 - gaat bij onderstelling gepaard met een aversieve opwinding of spanning
 - sommige responsen incompatibel → responscompetitie
- twee gevolgen van responscompetitie:
 - enerzijds zal P proberen de nieuwe prikkel te exploreren of verkennen
 - anderzijds aversieve spanning → negatieve evaluatieve prikkel
- eerste contact met een prikkel leidt tot responscompetitie of responsconflict, gepaard met aversieve opwinding, zodat de nieuwe prikkel door P relatief ongunstig geëvalueerd zal worden
- deze stresserende opwinding zou afnemen bij herhaald contact
- initieel onaangename spanning zou afnemen en het zou die spanningsvermindering zijn, die leidt tot een meer positieve of grotere aantrekkelijkheid van de meer frequent aangeboden prikkel
- hypothese bevat 3 toetsbare onderstellingen:
 - A. herhaald contact leidt tot daling van responscompetitie
 - B. herhaald contact leidt tot daling van opwinding
 - C. een daling van responscompetitie leidt tot een meer positieve evaluatie van dezelfde prikkel

Verklaringshypothese A: werd door Harrison experimenteel getoetst:

- proef van de Chinese karakters: verschillende aanbiedingsfrequenties
- Ppn kregen onverwacht de opdracht om bij elke prikkel zo snel mogelijk een vrije associatie te maken:
 - **latentie** van de vrije associaties werd gebruikt als maatstaf voor de onderstelde antwoordcompetitie
 - lagere antwoordcompetitie → één bepaalde respons relatief vlugger uitgebracht worden
- **zie figuur 4.7 p. 156:**
 - latentietijd voor vrije associatie bij de Chinese karakters met hoge aanbiedingsfrequentie (10, 25) was duidelijk kleiner
 - plausibel te stellen dat herhaald bloot contact met eenzelfde prikkel leidt tot reductie van de antwoordcompetitie

Verklaringshypothese C: verwachten dat een daling van responscompetitie leidt tot een grotere aantrekkelijkheid van de stimulus:

- **Matlin (1970):**
 - vroeg haar Ppn de aangeboden zinledige woorden hardop uit te spreken
 - telkens werd de lettergreep onderstreept die beklemtoond moest worden
 - alle prikkels werden 12 keer aangeboden en de Ppn kregen als opdracht elk woord telkens uit te spreken met de aangegeven klemtoon
 - 3 woorden: 12 keer op zelfde wijze uitgesproken / 3 woorden: 6 keer op één en 6 keer op andere wijze / 3 woorden: 4 keer op de ene, 4 keer op de andere en 4 keer op nog een andere manier uitspreken

- experimentele manipulatie van **responscompetitie**:
 - 3 prikkels waarmee slechts 1 respons verbonden was = **lage competitie**
 - 3 prikkels waarmee 2 responsen verbonden waren
 - 3 prikkels waarbij 3 verschillende responsen mogelijk waren = **hoge competitie**
- Ppn kregen nog een keer elk van de 12 woorden aangeboden + 6 nieuwe woorden
- voor elk van deze testwoorden moest de Pp:
 - 1) de gunstigheid van de betekenis van het Turkse woord evalueren
 - 2) woorden rangschikken van meest naar minst aantrekkelijk
- **zie figuur 4.8 p. 157**:
 - gemiddelde gunstigheid lag het laagst voor de zinledige woorden die beladen waren met hogere responscompetitie
 - significant lineair verband tussen graad van responscompetitie en van aantrekkelijkheid van het object
- ook hypothese C doorstond de falsifiëringstoets

Verklaringshypothese B: herhaald contact leidt tot een vermindering van (aversieve opwinding):

- opmerkingen:
 - gemiddelde snuggere Pp zal merken dat bepaalde prikkels veel en andere weinig aangeboden worden
 - zal dan ook raden wat Pl wenst
- deze opwerpen ook weerleggen!
 - opwerpen zijn toetsbaar op hun plausibiliteit → impliceren een tweetal predicties:
 - 1) gaat om een effect dat de Pp naar eigen willekeur kan beïnvloeden
 - 2) intra-proefpersoon verschijnsel = effect dat slechts verkregen kan worden als men aan dezelfde Pp verschillende prikkels met onderling verschillende frequenties aanbiedt
- **eerste implicatie:** wordt getoetst in een experiment waarbij de opwinding van het responsconflict, gecreëerd door elke stimulus, gemeten wordt via de **Psycho-Galvanische Reflex**
- **Zajonc** hernam zijn experiment met “Turkse” woorden en mat nauwkeurig de verandering in elektrische geleidbaarheid van de huid bij elk van zijn 15 Ppn en bij elk van de 86 proefbeurten:
 - PGR werd gemeten tijdens eerste 10 sec. na verschijnen van de prikkel
 - resultaten bevestigen Zajoncs predictie: voor elk “Turks” woord **daalde** de gemiddelde **onwillekeurige** PGR naargelang het aantal eerdere aanbiedingen van hetzelfde woord **hoger** lag
 - **zie figuur 4.9 p. 159**
- in het algemeen werd vastgesteld dat op elk moment van het verloop van het experiment de PGR-reacties groter waren voor prikkels waarmee Pp tot op het moment minder frequent contact had

Moreland en Zajonc (1976): tweede implicatie:

- klassieke experiment zó hernemen dat de Ppn in elk der verschillende frequentiecondities alle prikkels met éénzelfde frequentie aangeboden kregen
- frequenties werden slechts tussen verschillende Ppn gemanipuleerd
- resultaten van dit experiment boden in het geheel geen steun voor de alternatieve artefactverklaring: **bij de condities waarin alle prikkels méér frequent aangeboden werden, stelde men vast dat de gemiddelde evaluatie van deze prikkels meer positief was dan die van de condities waarin de Ppn met alle prikkels minder frequent in contact waren gekomen**
- **Saegert, Swap en Zajonc (1973):**
 - studenten die al dan niet een viesmakend mengsel moesten proeven
 - heel onopvallend werd het interproefpersonencontact strikt gemanipuleerd
 - allerlei opvulvragen over smaak
- belangrijke universele en fundamentele wetmatigheid, die implicaties heeft voor de ongemeen grote verscheidenheid van gedragsreacties waarbij herhaald contact tussen een levend wezen en al of niet levende prikkelbronnen impliciet mee ondersteld mag worden
- technisch probleem bij het meten van “diepe” gehechtheid
- logaritmische functie werd succesvol getest met frequenties die opliepen tot 243 aanbiedingen
- aanbiddingseffect is het gemakkelijkst demonstreerbaar bij **vrij neutrale objecten**

Bedenkingen contra hypothese:

- **MAAR** responscompetitiehypothese steunt uiteindelijk op een reductie van negatief affect en dat lijkt wel een magere basis van het verklaren van positieve diepe gehechtheid
- uitgangspunt: nieuwe prikkels niet echt nieuw → is dat zo? Wat bij ‘echt’ nieuwe prikkels?
- gunstiger evaluatie = minder ongunstige evaluatie?

2.4 Subtiële specificiteit van het gehechtheidsobject:

- ook bij de mens zijn de zelfgegenereerde prikkels waaraan we gehecht kunnen raken, soms heel specifiek en verschillend naargelang de waarnemer van de prikkels P. zelf of een socius is

Beckers (1977):

- registreerde de stem van 120 meisjes zonder dat ze het zelf wisten
- dag later kreeg Pp drie verschillende stemmen te horen:
 - 1 stem was telkens die van de Pp zelf
 - andere stemmen: onderstellen dat geen enkele Pp er voordien auditief contact mee had
 - hierna werd aan elke Pp gevraagd of ze één van de drie stemmen ooit gehoord hadden

→ geen enkel meisje herkende haar eigen stem, alhoewel ze zelf daags tevoren bij dezelfde proefleider de prikkels hadden geproduceerd die ze nu “nog eens” te horen kregen

- Ppn waren aan deze specifieke auditieve zelfgegenereerde prikkels nooit eerder blootgesteld
- één bepaald meisje zei “dat is de stem van mijn zuster”:
 - had een eeneiige tweelingzus
 - gaat hier om een **sociaal auditief spiegelbeeld** van de geluidsprikkels die de Pp zelf produceert
 - niet te verwonderen dat het prikkelpatroon van de eigen geregisteerde stem zeer sterk moet gelijken op de geregisteerde stem van het andere lid van de tweeling
- **Beckers** heeft ook een eenvoudige contactmanipulatie uitgevoerd:
 - ene groep Ppn krijgt vijfmaal de eigen stem en éénmaal een neutrale vergelijkingsstem te horen
 - andere groep krijgt vijfmaal dezelfde vergelijkingsstem en éénmaal de eigen stem te horen

→ de meer frequent aangeboden stem werd significant méér verkozen

Mita, Dermer en Knight (1977): onderzoek dat een interessant **visueel spiegelbeeld** manipuleert:

- Pl vroeg aan Pp of ze bereid was te poseren voor een aantal frontale foto's van haar aangezicht en of ze haar beste vriendin of geliefde na paar weken zou kunnen meebrengen naar het laboratorium
- Pl zorgde ervoor dat van de beste foto van elke Pp **één rechtstreekse en één spiegelafdruk** klaar was, d.w.z. een foto van de Ppn zoals de anderen de Pp zien en een foto zoals die Pp zichzelf ziet
- zowel Pp als socius Pp (geliefde of vriendin) moest elk apart een eenvoudige keuze maken: welke van de twee foto's van de Pp het meest aantrekkelijk?
- Pp heeft nooit het eigen gezicht rechtstreeks gezien, maar heeft wel al ettelijke malen contact gehad met haar eigen spiegelbeeld

→ Pp verkoos significant meer haar eigen spiegelafdruk, terwijl de socius Pp significant meer aangetrokken werd door de rechtstreekse afdruk van het aangezicht van haar vriendin of geliefde:

- 2 foto's nochtans heel moeilijk van elkaar te onderscheiden
- spiegelbeeld voor zichzelf, rechtstreeks beeld voor de andere
- elk individu heeft niet één, maar **twee unieke gezichten**:
 - vooral de eigenaar van het gezicht tevreden stellen → spiegelbeeld
 - als het vooral voor niet-eigenaars is → geen spiegel nodig
- aannemelijk te stellen dat het “zelf” waarin P. gehecht raakt door contactconditionering, als gehechtheidsobject op heel subtiele, maar daarom niet onbelangrijke wijze, kan verschillen van het “identieke” gehechtheidsobject waaraan de andere gehecht is

- wederzijdse meervoudige uniciteit

2.5 Affectieve discriminatie sneller dan cognitieve?:

- velen zeggen: we gaan meer gehecht raken aan een object omdat we er meer **vertrouwd** mee raken en omdat vertrouwde vormen, kleuren, klanken en geuren doorgaans meer positieve gevoelens met zich meebrengen dan niet-vertrouwde
- dit aspect is getoetst door **Wilson, 1979**:
 - Ppn moesten zich concentreren op een tekst die via een hoofdtelefoon aan het rechteroor aangeboden werd
 - moesten deze tekst woord voor woord hardop herhalen + tekst als maatstaf bij het corrigeren van een geschreven tekst waarin per regel 3 à 4 fouten stonden
 - **muziekprikkel**s werden tegelijk via het linkeroor toegediend
- elk van de 3 melodieën werd in totaal vijfmaal aangeboden
- 3 andere melodieën geen enkele keer tijdens de concentratietask toegediend
- daarna herkenningstest:
 - Pl zei dat er 3 nieuwe en 3 al gehoorde melodieën inzaten
 - Ppn slaagden er niet in de oude melodieën van de nieuwe te onderscheiden
- Ppn werden ook uitgenodigd om na elke melodie op een zevenpuntenschaal een **affectieve** respons aan te duiden, m.n. hoe aangenaam ze de melodie vonden
- affectieve reactie tegenover de geluidsprikkel was wél afhankelijk van het objectief herhaalde contact met de geluidsprikkel
- **zie tabel 4.2 p. 164**:
 - melodieën die vooraf vijfmaal aangeboden werden, leidden tot een significant meer positieve reactie dan melodieën die voor het eerst waren aangeboden tijdens de herkenningstest
 - het **herhaald zintuigelijk blootgesteld worden** aan de prikkel lijkt een voldoende voorwaarde voor het affectieve contacteffect

Kunst-Wilson & Zajonc (1980):

- dezelfde probleemstelling benaderd met visuele prikkels
- 1^e fase:
 - 20 zwarte onregelmatige achthoeken ingedeeld in 2 reeksen van 10
 - helft van de Ppn krijgt uitsluitend achthoeken van reeks A
 - andere helft uitsluitend achthoeken van reeks B
 - beelden geprojecteerd met een zo korte duur dat de Pp eigenlijk niet kan zien wat hem aangeboden werd → 10 achthoeken 5x zeer kort getoond
- 2^e fase:
 - Ppn kregen de opdracht om paarsgewijze vergelijkingen te maken tussen prikkels van reeks A en van reeks B
 - elk paar: oude + nieuwe figuur
 - Pp moet hier dus echt kiezen tussen telkens een nieuw en een oud object
- A.V.: keuzes maken + evalueren:

- de mooiste kiezen: welke van de twee zag hij het liefst
- Pp moest aanduiden welke van de twee prikkels hij al gezien had
- zekerheid keuze aangeven (zeker, half, pure gok)
- alhoewel de Ppn niet in staat waren de eerder aangeboden veelhoeken cognitief te onderkennen als oud en nieuw, waren er bij de verkozen polygonen **60% oud en 40% nieuw**
- vraag “hoe zeker ben je van je antwoord” :
 - zeker = 3 ptn, halfzeker = 2 ptn, gok = 1 pt
 - zekerheid i.v.m. de **affectieve discriminatie** was gemiddeld **2.29** tegenover slechts **1.60** voor de **cognitieve discriminatie**
 - Ppn hadden meer vertrouwen in hun affectieve dan in hun cognitieve oordelen
- **wanneer de Pp subjectief min of meer zeker is dat hij de ene achthoek werkelijk verkiest boven de anderen, dan blijkt die affectieve voorkeur ook veel meer onder stimuluscontrole te staan van het objectief herhaalde contact (63 en 60%)**
- **zie figuur 4.10 p. 166:**
 - herkenning = altijd rond het toevalsniveau
 - Ppn kiezen beduidend vaker (affect) de achthoek die al aangeboden was
 - gevoel iets te kennen voorspelt niet of je het kent
- wanneer Pp met zelfzekerheid het ene object verkiest boven het andere, kunnen we concluderen dat er ook een grotere kans is dat die Pp meer contact had met het verkozene dan met het niet-verkozene
- affectieve reacties hebben vaak voorrang op cognitieve:
 - affectieve reacties kunnen op voorspelbare wijze worden uitgebracht in afwezigheid van cognitieve discriminatie tussen verschillende objecten
 - P. kan de objecten in hun verscheidenheid **niet onderkennen maar wel “ondervoelen”**
- kennen of herkennen van een object is geen noodzakelijke voorwaarde voor de prille ontwikkeling van gehechtheid of voorkeur
- affectieve reactie heeft, zelfs bij volwassen Ppn, **chronologisch prioriteit** op de cognitieve herkenningsreactie, in deze zin dat de affectieve reactie vlugger dan de cognitieve herkenningsreactie in de greep of in de macht komt van prikkels, gegenereerd door het object waarmee het individu contact had

2.6 Contactconditionering: een bron voor versterkers van gehechtheidsgedrag?:

- onze gedragswereld is vol complexe prikkelpatronen waaraan we zeer gehecht zijn, alhoewel er nooit enige contingentie bestond tussen die prikkels en primaire of secundaire versterkers
- vb. mensenhand met 5 vingers

- basis van deze, meestal niet eens bewuste, gehechtheid heeft te maken met de zeer hoge aanbiedingsfrequentie van die fundamenteel arbitraire en affectief neutrale prikkelpatronen
- de via herhaald contact ontstane gehechtheid gaat een **richtinggevende rol** spelen in de ontwikkeling van gedrag dat instrumenteel is voor het behoud of het opnieuw produceren van het gehechtheidsobject

Grier e.a. (1967): experiment op pasgeboren kuikens:

- kippeneieren werden tijdens de derde broedweek blootgesteld aan herhaalde aanbiedingen van eenzelfde luide fluittoon
- binnen de 6 uur na het kippen werden de pasgeboren kuikentjes in het midden van een testtafel geplaatst en kregen op identieke maar tegengestelde afstand, op gecontrabalanceerde wijze, 2 geluidsprikkels: de oude en een nieuwe
- **zie tabel 4.3 p. 168:**
 - kuikentjes uit experimentele conditie legden tweemaal zoveel afstand af in de richting van de oude geluidsprikkel
- in ander gedeelte van dit experiment liep een bewegende speelgoedkip ofwel **zonder (A)**, ofwel met de **nieuwe geluidsprikkel (B)** ofwel met de **oude geluidsprikkel (C)** langs elk kuikentje
- gemiddelde volggedrag als volgt:
 - A. **5.35**
 - B. **10.07**
 - C. **15.21**
- geluidsprikkel gaat functioneren als een secundaire versterker die het debiet van het volggedrag behoorlijk laat toenemen
- volggedrag kan hier beschouwd worden als een gehechtheidsgedrag
- ander experiment op pasgeboren baby's: **De Casper en Fifer (1980):**
- registreerden de stem van verscheidene moeders, enkele uren na de bevalling, terwijl deze hardop gedurende 25 minuten een arbitraire tekst lazen
- minder dan 24 uren later werd aan de borelingen gevraagd of ze de stem van hun eigen moeder verkozen boven de stem van de moeder van een andere boreling
- stemvoorkeur verliep op niet-verbale wijze:
 - fopspeen was elektronisch verbonden met het stemregistreertoestel en de verandering in zuigdebiet van de boreling bepaalden welke stem in hoofdtelefoon weerklonk
 - bij de aselechte helft van de baby's werd de eigen moederstem aangeboden, contingent met een relatieve versnelling, en bij de andere helft, contingent met een relatieve vertraging van het zuigdebiet
- gedrag van de borelingen kwam zeer significant onder controle te staan van de "moeder"-eigenschappen van de geluidsprikkels:
 - uitbrengingsfunctie van het snellere of tragere ritme dat de eigen moederstem produceerde, **nam sterk toe**
- tweede experiment: waarbij het telkens gaat om sneller zuigen

- voor de helft van de 'Ppn' produceerde het sneller zuigen, uitgebracht onder prikkel A, onmiddellijk de eigen moederstem:
 - geluidsprikkel A = 400 Hz
 - prikkel A is een **discriminatieve stimulus (SD)** waarbij het zuiggedrag gevolgd wordt door de eigen moederstem
- prikkel B is voor de 'Ppn' een **S-delta** voor de eigen moederstem, want wanneer de Pp onder deze prikkel sneller zuigt, wordt niet de eigen maar de vreemde moederstem aangeboden
- andere helft van de Ppn: discriminatieve prikkels omgekeerd:
 - stilteprikkel B was SD voor zuiggedrag, gevolgd door eigen moederstem
 - geluidsprikkel A was S-delta voor de eigen moederstem
- **zie tabel 4.4 p. 170:**
 - vastgesteld werd dat de baby's voorkeur tonen voor de moederstem, want hun gedrag staat onder discriminatieve stimuluscontrole van deze geluidsprikkel
 - borst- of flesvoeding had geen invloed op deze effecten
- **De Casper** heeft het belang van de duur van het herhaalde contact aangetoond in een experiment waarbij 6 vaders een viertal uur per dag tegen hun pasgeboren baby's praatten:
 - na paar dagen toonden baby's nog geen duidelijke voorkeur voor de stem van papa
 - na enkele weken herhaald contact ontstond er wel een uitgesproken voorkeur voor vaders stem
- blootstelling aan moeders stem tijdens de prenatale situatie bevorderde de gehechtheid aan moeders stem
- baby's worden tijdens de laatste weken van de prenatale fase inderdaad langdurig blootgesteld aan de door de moeder gegenereerde interne geluidsprikkels
- prenatale gehechtheid kan ontstaan voor betrekkelijk complexe stimuluspatronen, blijkt uit proeven = **De Casper en Spence (1986)**
- baby's betuigden hun gehechtheid aan een kindergedichtje door trager te zuigen wanneer er contingentie was met dit welbepaalde gedicht
- geen onvoorwaardelijke fylogenetische meegegeven affectie ontlokkende kracht van de geluidsprikkel
- zijn de **externe omstandigheden** van de baby die gezorgd hebben voor herhaald bloot contact, die de affectieve voorkeur voor bepaalde prikkel hebben gebracht
- eigen moederstem is een gehechtheidsobject geworden dat duidelijk de macht verworven heeft van een **versterker** van elk gedrag dat instrumenteel is om dit gehechtheidsobject te produceren:
 - versterker heeft door de **ontogenetische omstandigheden** zijn versterkende macht verworven en is dus niet fylogenetisch als specifieke onvoorwaardelijke prikkel meegegeven
 - daarom noemen we hem een **secundaire of voorwaardelijke versterker**
 - contingentie tussen dat arbitraire gedrag (sneller zuigen) en het verschijnen van het gehechtheidsobject

- **tabel 4.4 p. 170:** naargelang geluidsprikkel A of B als SD aangeboden werd, zal de baby tijdens de geluids- of tijdens de stilteperiodes sneller zuigen om de moederstem zelf te produceren

tweede punt: gedragingen die onder controle komen te staan van het gehechtheidsobject, hebben **fenomenaal niets te maken met zogenaamd “sociale” gedragingen**

- sneller of trager zuigen op een fopspeen is een gedrag dat op zich geen enkele fenomenale gelijkenis vertoont met al dan niet aangeboren filiale of kinderlijke aanhankelijkheidsreacties
- vastgestelde wijzigingen in zuigdebiet staan onder versterkingscontrole van het gehechtheidsobject, de moederstem
- **contactconditionering** vervult een belangrijke rol als schepper van een grote verscheidenheid van versterkers, waarmee een in principe onbeperkte veelheid van operante gedragingen gedifferentieerd of geselecteerd, geboetseerd en instandgehouden kan worden
- **gehechtheidsgedrag:**
 - 1) arbitraire, oorspronkelijk neutrale prikkel kan via herhaald contact een gehechtheidsobject worden
 - 2) niet nodig dat die prikkel onderkend wordt
 - 3) gedragsreacties kunnen verworven en instandgehouden worden door de controle die ze uitoefenen op het verschijnen van gehechtheidsobjecten
 - 4) gehechtheidsgedragingen vertonen geen gelijkenis met wat voorwetenschappelijk ervaren wordt als een symptoom van aanhankelijkheid, voorkeur of gehechtheid

3. Aanhankelijkheid en zacht tactiel contact:”The Nature of Love”:

- nu contact in een meer beperkte zin = “**langs alle kanten aanraken of betasten**”
- nu kijken naar conditionering via prikkeling van huidzintuigen
- bij vele dieren en bij de mens kunnen zeer complexe prikkelpatronen, vooral via de tastzintuigen, controle verwerven op gedragingen waarvan we mogen onderstellen dat ze fundamenteel belangrijk zijn zowel voor de ontwikkeling van de eigen zelfbeleving en zelfbegrenzing als voor de ontwikkeling van het contact met het niet-zelf, het andere en de andere
- toch vooral via tastzintuigen dat de beleving en zelfbeschrijving van “rechtstreeks contact” geconditioneerd wordt
- klassiek experiment waarin tactiele prikkels centraal staan

3.1 Contactcomfort, filiale aantrekkelijkheid en geborgenheid:

Harry Harlow (1958):

- belang van het **zachte tactiele contact** voor het ontstaan van de eerste en meest fundamentele liefdesresponsen van de opgroeiende baby tegenover de moeder

- wat is de rol van bevrediging behoefte aan voedsel en van zacht tactiel contact bij het ontstaan en onderhoud van vroege affectieve banden?
- Pdn: pasgeboren makaak-aapjes:
 - 8 Pdn werden kort na de geboorte definitief van hun natuurlijke moeder weggenomen en individueel opgesloten in ijzeren kooien
 - in elke kooi een harde én een zachte kunstmoeder
 - harde kunstmoeder (H.K.M.) had een ijzeren gestel; de zachte kunstmoeder (Z.K.M.) had een hart in bruine sponzige doek
- O.V.:
 - bij elk aapje deed ofwel de harde ofwel de zachte moeder permanent dienst als **voedstermoeder**
 - mogelijkheid tot zacht tactiel contact
- er werd geregistreerd hoe lang elk Pd zich aan elk van de twee kunstmoeders vastklampte of er op een andere wijze druk op uitoefende
- vastklampen of hechten aan de moeder zou de **aanhankelijkheid** tegenover de kunstmoeder objectief bewijzen

zie figuren 4.11 en 4.12 p. 175:

- alle makaak-aapjes, zowel met harde als met zachte voedstermoeder, betuigden op onmiskenbare wijze letterlijk en figuurlijk hun aanhankelijkheid aan de sponzig **zachte kunstmoeder**, door die vanaf de derde week gemiddeld ongeveer 15 uur per dag “aan te hangen”
- wel zo dat de 4 aapjes die uitsluitend op de H.K.M. gevoed werden, zich aanvankelijk ongeveer de helft minder lang aan de zachte moeder vastklampten, maar vanaf de 16^e dag lopen de grafieken ongeveer samen
- **contactcomfort** of de **zachte tactiele prikkeling** oefent een zeer sterke aantrekkingskracht uit op de aapjes
- significante effecten blijven onverminderd waarneembaar tot de baby's bijna 6 maanden oud zijn

Figuur 4.12 p. 175: schriktests:

- wanneer op bepaalde dagen plots één of ander lawaaimakend speelgoedbeertje in de kooi gebracht wordt zullen de aapjes vanaf de derde week onmiddellijk hun toevlucht zoeken op de zachte moederschoot
- zelfs de vier aapjes die uitsluitend hun voedsel betrokken via de harde moeder vluchten overwegend naar de zachte moeder
- **zachte moederschoot** die de veilige bakermat wordt van geborgenheid
- Harlows concept “**contactcomfort**” betekent dus méér dan een zintuiglijke voldoening of comfort biedende zachte lig- en hangplaats → steun, sterkte, troost of soelaas

Harlow en Zimmerman (1959):

- overwhelming importance of the variable of soft body contact
- **feeding, in contrast to contact comfort, is neither a necessary nor a sufficient condition for affectional development**

- affectieve band met de moeder gaat niet gesteund op haar overlevingswaarde als primaire voedselbron
- **de filiale band met de moeder is zelf een primair gegeven, een niet-aangeleerd sociaal responsstelsel dat deel uitmaakt van de fundamenteel sociale natuur van de makaak**
- tot dan had de klassieke leer- en motivatiepsychologie inderdaad het sociale gedrag en de sociale behoefte vaak beschouwd als fundamenteel afhankelijk van de bevrediging van de primaire hongerbehoefte
- **Zazzo (1974)**: beschouwt Harlows experimenten als een zeldzaam revolutionaire ontwikkeling in de psychologie:
 - aangrijpende demonstratie van de overweldigende invloed van het zachte, behaaglijke contact-comfort
 - baby kreeg de gelegenheid om zich te hechten aan een zachte contactvriendelijke moederschoot die veilige geborgenheid baart

3.2 Contactcomfort een noodzakelijke voorwaarde voor aanhankelijkheid?:

- Harlow ziet het contactcomfort als hoofddeterminant van “de natuur der liefde”
- Harlow heeft nooit een poging gedaan om het effect van het contactcomfort nader te verklaren of in een ruimere en misschien meer spaarzame theoretische context te plaatsen
- beter om de studie van de sociale-attitudeverandering te herleiden tot de studie van een veranderde evaluatieve **gedragsreactie**
- hier hebben we telkens weer te maken met een affectieve reactie die verwijst naar gehechtheid van een levend wezen aan zichzelf, aan het andere of de andere, die vanuit dit standpunt kunnen beschouwd worden als “gehechtheidsobject”
- vooral geïntrigeerd door de **aparte, geïsoleerde status van Harlows “contactcomfort”**
- het is ons niet helemaal duidelijk hoe dit zachte tactiele contact als **primaire “sociale” versterkingsbron** ons zou kunnen vooruithelpen bij het begrijpen en verklaren van de ontwikkeling van affectieve reacties tegenover die oneindige verscheidenheid van “niet-katoenen kunstmoeders” of gehechtheidsobjecten
- **Harlow** hanteert het model van een onvoorspelbaar sociaal reflexrepertoire:
 - ontlokkende stimulus is dan de zachte moederschoot
 - beschouwt de zachte moederschoot als een noodzakelijke en voldoende voorwaarde voor de ontwikkeling van de sociale aanhankelijkheid
- Harlow heeft zelf heel wat experimenten gedaan om te onderzoeken aan welke voorwaarden die zachte kunstmoeder moet voldoen om aanhankelijkheid en geborgenheid te kunnen bieden:
 - bleek al gerealiseerd bij sponzig katoenen sportkous, gespannen over een plankje
 - werd verkozen boven een kunstmoeder in zijde of satijn

- Harlow heeft zich nooit verwonderd over de vraag hoe het kwam dat de zachte moderschoot de onvoorwaardelijke draagster zou zijn van sociale afhankelijkheid en geborgenheid
 - wij die vraag: niet begrijpen dat *een welbepaald soort tactiele prikkels de onvoorwaardelijke primaire determinanten zouden zijn van de natuur van de liefde, van de sociale afhankelijkheid en geborgenheid die in de menselijke gedragswereld zoveel uiteenlopende en existentieel belangrijke fenomenale vormen kan aannemen*
 - is het aannemelijk te stellen dat contactcomfort een **noodzakelijke** voorwaarde is voor de ontwikkeling van afhankelijkheid?
 - in tegenstelling tot voedsel en drank zijn zowel contactcomfort als sociaal contact geen noodzakelijke voorwaarde voor **overleving**
 - geen enkel dier gestorven tijdens de sociale isolatie
 - wel zijn er een paar gestorven **nadat** ze uit de langdurige sociale isolatie al te onvoorbereid in de hel der normale soortgenoten geworpen werden
 - in verder onderzoek geprobeerd sociale situaties te creëren die toch leidden tot succesvolle integratie in de groep
 - makaakje van 13 maanden kreeg een paar uur per dag het gezelschap van een slechts 4 maanden oud aapje dat zelf bij een kunstmoeder opgevoed werd
- men stelde vast dat de zwaar gestoorde aap via sociaal leren geleidelijk een gedragsrepertoire verwierf waardoor een normale en zelfs seksuele omgang mogelijk werd met andere soortgenoten
- = illustratie van de overlevingskracht van op vroege leeftijd zwaar getraumatiseerde kinderen
- eerste vraag die ons bezighoudt: **is contactcomfort wel een noodzakelijke voorwaarde voor de ontwikkeling van sociale aantrekkelijkheid en geborgenheid?**
 - gebruikte experimentele proefopzet maakt het niet mogelijk te concluderen dat contactcomfort een noodzakelijke voorwaarde is
 - maakt wél mogelijk te besluiten tot een uitgesproken voorkeur voor de zachte kunstmoeder in een keuzesituatie waar ook een harde kunstmoeder beschikbaar is:
 - \neq beweren dat zachte contactcomfort een noodzakelijke voorwaarde is voor de ontwikkeling van sociale afhankelijkheid
 - minstens een **controleconditie** nodig, waarin het aapje hetzelfde afhankelijkheidsgedrag enkel kan uitbrengen tegenover een kunstmoeder zonder contactcomfort
 - moest in deze controleconditie toch duidelijk afhankelijkheid zijn → kan men niet langer stellen dat contactcomfort een noodzakelijke voorwaarde is voor de ontwikkeling van sociale afhankelijkheid

Harlow en Zimmerman (1959): ‘solo-harde’ en ‘solo-zachte’ controlecondities

- vier aapjes die vanaf de geboorte uitsluitend met een harde **of** uitsluitend met een zachte “solo”-kunstmoeder opgevoed werden
- **zie figuur 4.13a p. 182:**

- aapjes uit de zachte-solo-moederconditie hangen tijdens de 165 dagen gemiddeld méér uren per dag aan hun kunstmoeder dan de aapjes met de harde solo-kunstmoeder
- maar ook vaststelling: aapjes die enkel over een harde solo-kunstmoeder beschikten, hangen na 65 dagen 15 uren per dag aan deze moeder-zonder-contactcomfort
- zie figuur 4.13b p. 182:
 - aapje dat nooit over een zachte moeder beschikte, vindt ook tijdens de schriktests veiligheid en geborgenheid bij de harde kunstmoeder
 - gemiddelde geborgenheidsreactie tegenover de harde moeder ligt op 150 dagen zelfs hoger dan die van de aapjes bij de zachte moeder op 110 dagen
- lijkt ons duidelijk dat het **wetenschappelijk onverantwoord is, te stellen dat Harlow “bewezen” heeft dat contactcomfort een noodzakelijke voorwaarde is voor de ontwikkeling van sociale gehechtheid**
- wel blijft het een feit dat het aapje dat kan kiezen tussen hard en zacht een duidelijke voorkeur heeft voor de zachte moeder
- misschien geneigd uit Harlows proeven af te leiden dat het contactcomfort toch wel een factor is die bijdraagt tot de optimale ontwikkeling van het aapje:
 - zelfs dit niet op overtuigende wijze aangetoond
 - met harde kunstmoeder opgegroeid aapje niet agressief
 - met zachte kunstmoeder opgegroeid aapje agressiever
- Harlow durft zomaar te stellen dat het voor de optimale ontwikkeling van een aapje beter is dat het op een leeftijd van 165 dagen nog dagelijks 18 uren i.p.v. “slechts” 11 uren per dag rond moeders hals hangt?

Kritische evaluatie van conclusies uit onderzoek van Harlow (1958):

- effect onafhankelijk van voedselvoorziening?
 - ja: zachte pop verkozen boven harde, ongeacht voedselvoorziening
- aangeboren reactie op zacht tactiel contact?:
 - nee: leercurve waarneembaar!
- contactcomfort nodig voor gehechtheid?:
 - nee: ook gehechtheid zonder contactcomfort
 - wel voorkeur voor objecten die contactcomfort genereren
- contactcomfort voldoende voor gehechtheid?:
 - ja: liever zachte dan harde pop, ongeacht voedselvoorziening
 - nee: geen voorkeur zijde boven schuurpapier
- contactcomfort → gezonde ontwikkeling?:
 - opgroeiende aap hangt hele dag aan pop
 - met zachte kunstmoeder opgegroeid aapje agressiever

3.3 Een quasi-sociale analyse van contactcomfort:

- Harlow: stelling dat contingentie met voedsel of drank noch een voldoende, noch een noodzakelijke voorwaarde is voor de ontwikkeling van sociale afhankelijkheid en geborgenheid
- vraag is of dit experiment ondubbelzinnig “bewijst” dat het aapje van nature een sociaal afhankelijk wezen is of, meer precies geformuleerd dat **contactcomfort het sleutelbegrip is voor het onvoorwaardelijk ontlokken van een “sociale-afhankelijkheidsreflex”**
- vertrekken van de **vraag wat er eigenlijk fundamenteel sociaal is aan Harlows sociale afhankelijkheid** → is dit gedrag eigenlijk niet echt sociaal en dus hooguit quasi-sociaal?
- wat bedoelen we met een quasi-sociale analyse:
 - Harlow heeft zich nooit verwonderd over de vraag hoe het kwam dat zachte tactiele prikkels zich opdrongen als het sleutelbegrip van de liefde
 - hij heeft **evenmin een quasi-sociale analyse gemaakt van het begrip sociale afhankelijkheid zelf**
- quasi-sociale analyse via een objectsociale invalshoek:
 - aapje, dat zo frequent gedrag uitbrengt dat leidt tot tactiel contact met de katoenen sportkous, staat blijkbaar onder stimuluscontrole en/of versterkingscontrole van een welbepaald soort tactiele prikkels
 - aapje heeft geleerd die dingen te doen, die zachte tactiele prikkeling produceren
- **is er een dwingende reden om de tactiele prikkelcategorie als wezenlijk sociaal en de overige als niet wezenlijk sociaal te beschouwen?**
- heeft het zin te stellen dat gedrag verworven kan worden en instandgehouden, zonder tussenkomst van onvoorwaardelijke prikkels en klassieke primaire versterkers (voedsel), en dat de voornaamste instrumentaliteit van deze gedragingen erin zou bestaan dat zelf deze voorkeurprikkels produceren?
- hier boven behandelde experimenten van **Zajonc, Wilson, Grier en De Casper** zijn relevant voor deze probleemstelling
- plausibel te onderstellen dat het makaak-aapje het afhankelijkheidsgedrag uitbrengt omdat het door de **perinatale externe omstandigheden** een voorkeur heeft ontwikkeld voor zachte boven harde tactiele prikkels
- kernvraag naar de **mogelijk externe situationele oorsprong van een voorkeur voor zachte tactiele prikkels**
- **Nuttin:** objectsociale invalshoek vervangen door de **autosociale invalshoek**
- geen redenen om een fundamenteel onderscheid te maken tussen de ontwikkeling van de gehechtheid aan het zelf vs. de gehechtheid aan het andere of aan de ander
- argumenten:
 - zachte pop lijkt meer op proefdier dan harde pop
 - zacht tactiel contact niet voldoende, moet op het zelf lijken
 - voorkeur voor vertrouwde bron boven niet-vertrouwde zachte pop

- voorkeur voor warme/bewegende boven stabiele/koude pop
- aapje werd in zijn perinatale wereld relatief zeer weinig blootgesteld aan harde tactiele prikkels
- had wel de gelegenheid om de **eigen zachte harige huid** te betasten, en zodoende **gehecht te raken aan een welbepaald soort tactiele prikkels**
- welk gedrag is méér instrumenteel om massaal zacht geprikkeld te worden dan het zich neervlijen op een zachte moederschoot of de huid heen en weer te wrijven op een zacht prikkeltuig zoals de katoenen kunstmoeder?
- wij stellen dat de sleutel van Harlows aanhankelijkheidsgedrag niet gelegen is in het contactcomfort als onvoorwaardelijke prikkel van een aangeboren sociaal responssysteem, maar in de **prioritair ontstane voorkeur voor de tactiele prikkels van de eigen zachtbehaarde huid, waarmee het aapje relatief het meest frequent herhaald contact had, en die via prikkelveralgemening leiden tot gehechtheidsgedrag met andere eveneens tactiel prikkelende objecten**
- via deze autosociale analyse kunnen we een grotere conceptuele en theoretische eenheid brengen in een grote verscheidenheid van experimentele vaststellingen van Harlow
- **kunstmoeder gehuld in gladde zijde, satijn, rayon of vinyl was nauwelijks aantrekkelijker dan een plankje met schuurpapier:**
 - logisch want eigen harige huid lijkt niet op zijde
 - eigen harige huid lijkt inderdaad het meest op de sponzige katoenen huid van de zachte kunstmoeder
- **Harlow stelde ook een voorkeur vast voor bewegende boven statisch zachte kunstmoeders:**
 - aapje werd lang voor de geboorte heel frequent blootgesteld aan kinestetische prikkels
 - zachte bewegende prikkels zijn door de externe omstandigheden een gehechtheidsobject én versterkingsbron geworden
- **aapjes een voorkeur voor een warme moeder:** in de baarmoeder herhaald contact met behaaglijk warme temperatuurprikkel
- Harlow moest het eens proberen met een onafgewerkte kunstmoeder, die vooral hierin verschilde dat ze **geen aangezicht** had:
 - gewoon kale houten bol
 - toen aapje 90 dagen oud was, werd de houten bol afgenomen en een meer natuurgetrouw hoofd op de kunstmoeder gezet
 - zodra het jonge aapje het nieuwe meer natuurlijke gelaat van haar kunstmoeder zag, slaakte ze een luide gil en vluchtte weg in paniek
 - aapje lostte het probleem op door hoofd zo te draaien dat ze weer contact kreeg met de kale onbeschilderde houten bal
- aapje had zich via contactconditionering affectief gehecht aan een kunstmoeder met een kaal houten “gezicht” en leerde gedrag uitbrengen dat instrumenteel was voor het herstellen van het contact met het oude gehechtheidsobject

- vanuit deze autosociale invalshoek kunnen we **éénzelfde verklaringsschema** aanwenden, zowel voor het fenomenaal sociale als voor het fenomenaal op het eigen zelf gerichte gedrag
- heel geleidelijk leert het aapje contacttroost, soelaas of geborgenheid vinden op de zachte moederschoot:
 - aanvankelijk reageert het zeer paniekerig
 - deze individuele reacties ook bekijken als zovele gedragingen die leiden tot een **massaal contact met het eigen zelf**
 - meer prikkelnabij gehechtheidsobject, nl. het eigen zelf
- ook voor de mens geen beroep doen op één of andere, al dan niet tactiele, prikkelcategorie die de “natuurlijke” bron zou vormen van filiaal afhankelijkheidsgedrag
- niet aangetoond dat zacht tactiel contact wél de fylogenetische meegegeven noodzakelijke voorwaarde zou zijn voor de liefde

3.4 Herhaald contact, geborgenheid en de grens met het andere:

- terug naar voorbeeld van begin: lammeren kozen altijd voor het schaap
- vraag was of dit homosociale-gehechtheidsgedrag een overtuigend “bewijs” zou bieden van een erfelijk deterministisch homosociaal gehechtheidsgedrag dat ontlokt wordt door specifieke sociale prikkels
- in het licht van de contactconditionering dit verschijnsel onderzoeken
- drie invalshoeken: **heterosociale** (vb. hond), **objectsociale** (vb. TV) en **autosociale** (vb. de eigen geurprikkel)
- zijn lammeren biologisch gedetermineerd of erfelijk uitgerust met een aangeboren affectief homosociaal gedragsrepertoire?

3.4.1 Visuele geborgenheid:

- voorkeur voor of gehechtheid aan een al dan niet sociaal object is als fenomeen niet zonder meer gelijk te stellen aan geborgenheid of vertroosting
- kan betekenen dat zowel het leed van de scheiding als de vertroosting van het weerzien minder te maken hebben met het weer-zien maar met het **weer-voelen** in de betekenis van opnieuw con-tactiel contact met de andere te kunnen hebben
- onderzoeken of **visuele prikkels** via herhaald contact vertroosting en geborgenheid kunnen brengen

Zajonc, Markus en Wilson (1974):

- witte Leghorn-kuikentjes zagen het levenslicht in volslagen duisternis:
 - tijdens de eerste levensdag kreeg elk kuikentje van de experimentele conditie de gelegenheid om te kijken naar drie verlichte “kunstmoeders” die opgehangen werden in het midden van de kooi
 - kunstmoeders verschilden onderling enkel door kleur, vorm en afmetingen
 - in feite waren er 4 kunstmoeders → een “vreemde” moeder omdat het kuikentje er helemaal geen contact mee had tijdens zijn eerste levensdag

- frequenties van moeder:
 - eerste kwam slechts 2 maal op bezoek = laagfrequente moeder
 - tweede kwam 8 maal = middenfrequente moeder
 - derde kwam 32 maal = hoogfrequente moeder
- elk bezoek duurde 25 min
- elk kuiken bracht tussen elk bezoek 5 min. in volstrekte eenzaamheid door
- kuikentjes van de controleconditie: kregen geen enkel visueel object aangeboden

- twee uur na het einde van dit experimenteel gemanipuleerde contact:
 - kooitemperatuur zakte van 30°C naar 15°C en bleef zo gedurende de volledige testfase die ongeveer 13 minuten duurde
- na een aanpassingsperiode van 30 sec. zal elk kuikentje heel eventjes bezoek krijgen van elk van de vier kunstmoeders:
 - elke kunstmoeder komt tweemaal gedurende telkens 60 sec. het piepkuikentje “verlichten”
 - tussen elk bezoek blijft het kuikentje 10 sec. eenzaam
- kuikentjes van beide condities kregen **geen voedsel**, noch tijdens de visuele contactfase noch tijdens de testfase

- tijdens de volledige duur van de testfase werden alle piepgeluiden (noodgepiep), automatisch geregistreerd en gemiddeld voor elk type kunstmoeder, zowel bij experimentele als bij de controlekuikentjes

- zie figuur 4.14 p. 191:
 - kuikentjes uit de controleconditie slaakten tijdens de koude testfase gemiddeld ongeveer **85** noodkreten per minuut, en dit zowel tijdens de afwezigheid als tijdens de aanwezigheid van elk van de 4 “vreemde kunstmoeders”
 - verlicht object heeft dus van nature uit geen kalmerende invloed
- kuikentjes uit de experimentele conditie vonden wél heel duidelijk troost en “visueel contactcomfort” bij het bezoek van de “vreemde moeder” die **zij evenmin ooit tevoren hadden gezien**:
 - werden ‘verlicht’ zodra de “vreemde” kunstmoeder aangeboden werd
 - gemiddeld slechts **37** noodkreten per minuut
 - zodra de “vreemde” moeder weer weggenomen werd, kregen de experimentele kuikentjes opnieuw met verdubbeld debiet hun verdriet uit

- ons afvragen of de “vreemde” moeder, dankzij haar relatieve gelijkheid als “lichtend voorwerp” met de andere drie kunstmoeders, haar geborgenheids-angstreducerende kracht niet via prikkelveralgemening ontleent aan het zeer frequent samengaan van de niet-vreemde kunstmoeders met warmte of voedsel tijdens de VBH
- elementaire conditioneringsprincipes
- tijdens de eerste levensdag onvermijdelijk contiguitéit tussen de warme kooitemperatuur en de visuele prikkels van de laag-, midden- en hoogfrequente kunstmoeders

- “warme” geborgenheid zou bepaald worden door deze langdurige contiguiteit met warme temperatuur?
→ dan zouden kuikentjes uit controleconditie minder hard moeten piepen tijdens de eenzame moment in de leerfase
→ is niet het geval!!
- indrukwekkende “warme geborgenheid” die de verkleumde kuikentjes vinden bij de koude “vreemde” kunstmoeder van de experimentele conditie mag dus niet beschouwd worden als een bijproduct van een meer fundamentele of primaire bevrediging van biologische of fysiologische behoeftetoestanden
- éénzelfde nieuwe visuele prikkeling baart in de ene conditie zeer duidelijk wél en in de andere conditie niet de minste geborgenheid
- geborgenheidsreactie tegenover de “vreemde kunstmoeder” → afhankelijk of het kuikentje vóór de noodsituatie door de omstandigheden de gelegenheid had gekregen tot herhaald contact met “visuele objecten”
- kuikentje piept bijna niet meer wanneer de hoogfrequente kunstmoeder op bezoek komt
- “iets-voor-het-eerst-zien” kan dus wel warme geborgenheid baren, en dat helemaal niet op voorwaarde dat dit nooit eerder geziene object gelijk op “iets moederachtigs”
- wél op voorwaarde dat het individu, door de omstandigheden de kans kreeg voorafgaandelijk herhaalde malen blootgesteld te worden aan “iets zichtbaars”
- bij een verklarende analyse moet de psycholoog zich hoeden voor het misleidende en remmende effect van voorwetenschappelijke vertrouwdheid
- “moederschoot” wordt het eindpunt van een problematiek die eigenlijk nog maar nauwelijks geformuleerd werd

3.4.2 Een verborgen sociaal-psychologische kernvraag:

- ook **Zajonc** bewijst in deze experimenten niet wat hij eigenlijk wil bewijzen
- **Zajonc, Markus en Wilson:**
 - zien in hun experiment de bevestiging voor de bruikbaarheid van de “**mere repeated stimulus exposure**” – theorie bij de benadering van imprintingverschijnselen
 - aangetoond dat de ontwikkeling van de affectieve band tussen individu en imprintingobject geleidelijk verloopt en afhankelijk is van het herhaalde contact met dit imprintingsobject (hier: kunstmoeder)
- consequente toets van deze theorie → predictie dat de kuikentjes minst zullen piepen in de testfase als ze blootgesteld worden aan de prikkels waarmee ze voorafgaandelijk het meest frequent contact hadden:
 - voor de kuikentjes uit de controleconditie is dit de **lege, duistere kooi**
- indien herhaald contact met prikkels een voldoende voorwaarde zou zijn voor geborgenheid, zouden de controlekuikentjes tijdens de testfase in de lege kooi de **minste** i.p.v. de meeste noodkreten per minuut moeten slaken

- onderzoekers waren echter volledig in de ban van de imprinting-problematiek
- meest fundamentele probleem van “the nature of love”: waar ligt de grens tussen een visueel **object** en visuele **prikkels** geproduceerd door een lege kooi?
- Harlow heeft zich nooit afgevraagd hoe het komt dat het aapje bij de harde solo-moeder zich zoveel uren aan dat object vastklampt of er bij gevaar naar toe vlucht
- waarom klampt het aapje zich niet langer prioritair vast aan zichzelf, zodra het door de omstandigheden de gelegenheid heeft gekregen zich te hechten aan het andere of de andere? = onze kernvraag

4. Andere invalshoeken & determinanten van gehechtheid:

- andere invalshoeken:
 - studie langdurige relaties, bijv. rechtvaardige verdeling opbrengsten/kosten
 - evolutionaire perspectieven: partnerkeuze, vb. voorkeur voor ‘genetisch vreemden’
- ‘andere’ determinanten gehechtheid/geborgenheid:
 - situationele determinanten, vb. fysieke nabijheid
 - gelijkenis ‘object’ – actor (‘mere exposure’?)
 - diverse prikkelkenmerken → vb. rol van (determinanten) van fysieke aantrekkelijkheid bij gehechtheidsgedrag

Hoofdstuk 5: Attitudes of gedrag?

- term attitude = gezindheid, instelling, mentaliteit of geesteshouding
- velen sterk begaan met de vorming en instandhouding van gewenste attitudes en met het afleren of uitdoven van ongewenste attitudes
- nochtans is attitudebeïnvloeding fundamenteel iets anders dan het trainen van vaardigheden
- studie van de duurzame gedragsverandering of leerproces wordt vooral bedreven door onderzoekers uit de algemene experimentele psychologie, terwijl al wat te maken heeft met attitudeverandering hoofdzakelijk bestudeerd wordt in de sociale psychologie
- leeuwenaandeel van het sociaal-psychologisch onderzoek heeft nog altijd rechtstreeks of onrechtstreeks te maken met attitudes
- kritische confrontatie tussen klassieke benaderingen van attitudes, m.n. vraaggesprekken en vragenlijsten en een experimentele analyse van altruïstisch gedrag
- vraag of attitudeverandering niet beter benaderd wordt als een vorm van gedragsverandering

1. Attitudes:

1.1 Het klassieke begrip “attitude”:

- grote verscheidenheid aan definities
- **Edwards (1957):** de graad van positief of negatief affect die gassocieerd werd met een psychologisch object
- onze definitie: **een attitude is een door ervaring verworven, interne (cognitieve, affectieve en conatieve) dispositie die een belangrijke en relatief duurzame, pre-situationele, richtinggevende en/of dynamische determinant is voor de evaluatieve aspecten van (open) gedrag tegenover een – vooral sociaal – object dat zich leent, en voor zover het zich leent, tot gunstige of ongunstige waardering**
- innerlijke dispositie met cognitief, affectief en motivationeel aspect, die evaluatieve aspecten van gedrag beïnvloedt
- belangrijkste kenmerken:
 - georganiseerd systeem
 - ontstaan door leerproces
 - relatief duurzaam
 - determinant van gedrag (pre-situationeel, richtinggevend, dynamiserend)
- elk gedrag uitgebracht door P. kan gezien worden als een resultante van twee grote categorieën determinanten:
 - fylogenetische: langs relatief onveranderlijke genetische factoren
 - ontogenetische: langs veranderlijke geheel van interne en externe prikkels
- evaluatief gedrag van éénzelfde P. blijft vaak erg constant bij sterk veranderlijke situaties en gedrag van verschillende P.'s kan zeer verschillend zijn bij identieke situaties
- **intra-individuele** consistentie of stabiliteit van gedrag binnen éénzelfde P.
- **interindividueel** soms sterk verschillende gedragingen
- interne gedragspositie wordt niet beschouwd als erfelijk meegegeven, maar als **verworven** door vroegere ervaringen en vooral dan door vroeger **sociaal beïnvloed** gedrag dat op één of andere wijze verband houdt met het object van de betreffende attitude
- attitude wordt enkel ondersteld een invloed te hebben op de **evaluatieve** aspecten van het gedrag, d.w.z. voor zover het gedrag symptomen vertoont van **waardering**
- attitude verwijst naar een interne determinant van evaluatief gedrag tegenover elk object, **zowel sociaal als niet-sociaal**
- drie basisdimensies voor de interne gedragspositie:
 - 1) evaluatieve aspecten van cognities of keninhouden over het attitudeobject
 - 2) evaluatieve aspecten van alle emoties en affecten van P. i.v.m. het attitudeobject
 - 3) evaluatieve aspecten van de meer op concreet gedrag betrekking hebbende intenties of al wat P. bereid zou zijn te doen bewust nastreeft of wenst i.v.m. het attitudeobject

- ook georganiseerde systeemkarakter van deze cognitieve, affectieve of conatieve dispositie:
 - wijziging in één bepaalde dimensie wijzigt niet alleen deze dimensie maar kan ook invloed hebben op de andere dimensie(s)
 - georganiseerd systeem → attitudes kunnen niet onbepaald tegenstrijdig zijn
- cognitieve, affectieve en conatieve dimensies worden gezien als kenmerken van de interne evaluatieve gedragsdispositie, die als **presituationele eigenschap van P.** een belangrijke rol en volgens vele auteurs een **zeer belangrijke, determinerende invloed zal hebben op het concrete gedrag in een concrete gedragssituatie**
- wordt mee veroorzaakt of bepaald door de omstandigheid dat P. voorheen “voorbereid” of “klaargemaakt”, d.i. beïnvloed werd om in een gunstige of ongunstige richting te denken, te voelen en te streven i.v.m. dit object
- zowel van dynamische als van richtinggevende aard: bepalen wat voor soort gedrag + hoe intensief dit gedrag is
- sociale wetenschappen streven naar gedetailleerde en representatieve beschrijving
- sociale psychologie onderzoekt ontstaan en verandering

1.2 Enkele implicaties van het klassieke begrip attitude:

- abstracte begrip attitude is een hulpmiddel bij de wetenschappelijke verklaring van gedrag
- studie van de attitude nuttig voor twee anderen zaken, nl. het **controleren** en het **voorspellen** van het evaluatieve open gedrag
- belangrijke, economische en efficiënte methode om een heel ruime categorie van **waarderelevante gedragingen op duurzame wijze te veranderen (controleren)**
 - gedragsdispositie tegenover object X beïnvloedt immers elk gedrag dat in zijn evaluatieve aspecten verbonden is met object X
 - zodra een welbepaald gedrag ook maar enige positieve of negatieve waardering inhoudt ten opzichte van object X, zullen de meeste attitudepsychologen dit gedrag beschouwen als duurzaam beïnvloedbaar via de attitude tegenover object X
- op basis van deze interne dispositie voorspellen dat P. in een grote verscheidenheid van situaties en met een in principe onbepaald aantal concrete gedragsvormen zich eerlijk zal gedragen:
 - = **evaluatieve prikkel- en responsveralgemening** van attituderelevante objecten en gedragingen
 - bij een attitude lijkt ons de veralgemeenbaarheid van het evaluatieve gedrag dat door de betrokken attitude beïnvloed wordt, een vanzelfsprekende implicatie van het klassieke concept attitude
- attitude kan men ook gebruiken om **toekomstig gedrag te voorspellen**

- MAAR zelfs een perfecte voorspelbaarheid van gedrag vanuit de attitude kan geenszins als “bewijsgrond” dienen voor de stelling dat het gedrag causaal bepaald werd door de attitude
- attitude moet op één of andere wijze gemeten of geobserveerd worden:
 - interne dispositie
 - attitude niet rechtstreeks observeerbaar → toevlucht tot verbaal gedrag

1.3 Verbale attitudemetingen:

- attitude kan nooit rechtstreeks geobserveerd of gemeten worden
- bijna alle ontworpen technieken steunen uiteindelijk op het meten van de evaluatieve kenmerken van open (meestal verbaal) gedrag:
 - vragenlijsten, vraaggesprekken en zelfs psychometrisch geconstrueerde attitudeschalen, scheppen voor elke respondent een authentieke gedragssituatie waarin elke vraag een discriminatieve prikkel is waarop een mondelinge of schriftelijke evaluatieve respons verwacht wordt
 - dit is een **attituderespons** of (**verbaal**) **attitudegedrag**
- heel veel onderzoekers stellen zelfbeschrijvingen gelijk aan attitudes!!!
 - gevaar voor een vicieuze cirkel tussen oorzaak en gevolg is groot, want uiteindelijk gaat het om het verband tussen twee categorieën van open gedrag
 - blijven nochtans **zelfbeschrijvende gedragingen**

Assumpties bij meting d.m.v. zelfbeschrijvingen:

- mensen **kunnen** attitude beschrijven
- mensen **willen** attitude beschrijven → belang van sociale wenselijkheid
- geen invloed van de situatie op attitude → attitude kan afhangen van de situatie

MAAR

- iets zeggen niet hetzelfde als interne dispositie:
 - verbaal gedrag staat het sterkst onder bewuste controle; zal het minst weergeven wat we over iets of iemand denken
- zelfbeschrijvingen staan onder grote invloed van situationele factoren
- zeer geringe samenhang tussen wat iemand zegt dat zijn attitude is en zijn eigenlijke attitude
- zwakke relatie tussen ‘attitudemeting’ en overt niet-verbaal gedrag

Oplossingen bij zelfbeschrijvingen:

1) voorwaarden voor meting:

- gedrag en attitude op zelfde niveau van specificiteit
- gedrag en attitude in dezelfde situatie meten
- attitude en gedrag niet te veel scheiden in de tijd

2) bijkomende gedragsdeterminanten:

- naast attitudes andere factoren die gedrag beïnvloeden: samenhang tussen attitude en gedrag maar meten als andere factoren onder controle zijn
- subjectieve norm: wat mens denkt te doen volgens de anderen

- waargenomen gedragscontrole:
 - denken of je gedrag zelf in de hand hebt of niet
 - mensen worden niet graag er op gewezen dat hun gedrag niet strookt met attitude → dan verwijzen naar gedragscontrole

3) verenging attitudebegrip: attitude tegenover concreet gedrag

- **Zie slide 6: Theory of reasoned action (Ajzen en Fishbein (1980)):**
 - gedragsintentie wordt bepaald door attitude t.o.v. gedrag + subjectieve norm
 - ~ **Theory of planned behavior (Ajzen, 1991): zie slide 7:** gedragsintentie ook bepaald door waargenomen gedragscontrole

Beperkingen en nadelen van ‘oplossingen’:

- alleen t.o.v. concreet gedrag:
 - niet één attitude om verschillende gedragingen te verklaren
 - mogelijke kracht attitudebegrip verloren
- nog steeds zwak verband gedrag-attitude:
 - Nuttin-onderzoek p. 205-206
 - elke volwassene kan wel een brief posten
 - vraag aan Ppn: “stel dat u hier een brief vindt, wat zou U ermee doen” (brief had postzegel erop of niet)
 - daarnaast ook echt brieven verloren → hoeveel kwamen er aan?
 - sterk effect: postzegel erop geplakt of niet
- ‘oplossing’:
 - verbale zelfbeschrijvingen zijn **attituderesponsen**
 - dit verbaal gedrag boeiend op zichzelf!!
- onderzoekers kunnen wel nog geboeid zijn door verbale zelfbeschrijvingen:
 - determinanten en gevolgen van verbale beschrijvingen van het eigen gedrag en van het gedrag van anderen
 - mensen scheppen in zelfbeschrijvingen een beeld van zichzelf
- zorgvuldig vermijden om de onderzochte zelfbeschrijvingen te interpreteren als ‘metingen’ van een ‘attitude’

2. Attitudeverandering of gedragsverandering?:

- beter: ‘verandering van attituderesponsen’ als zelfbeschrijving onderzocht wordt
- mensen denken vaak dat **verbale overreding** de beste manier is om attitudes te veranderen:
 - blijkt uit onderzoek dat dit niet zo is
 - persoon gaat nooit op basis van verbale overreding zijn mening helemaal omslaan
- invloed van de overredende communicatie op de attitudeverandering vanuit het ‘zender, boodschap en ontvanger’ – model:

- 1) factoren die de geloofwaardigheid van de zender verhogen zullen ook de attitudeverandering van de ontvanger bevorderen
 - 2) inhoud en structuur van de boodschap heeft eveneens invloed op de attitudeverandering
 - 3) ook de emotionele toestand van de ontvanger blijkt invloed te hebben op de attitudeverandering
- andere weg: **blootstelling aan attitude-object**:
 - met andere prikkels: klassieke conditionering
 - afzonderlijke: contactconditionering
 - wordt vooral beweerd bij migrantengroepen: veel contact zou helpen
 - andere weg: **eigen gedrag**:
 - bepaalt mee hoe je gaat denken over dat object
 - cognitieve consistentie (vb. cognitieve dissonantietheorie)
 - evaluatieve gedragsaansteking
 - kort na W.O. II: via **rollenspel** komen tot een attitudeverandering of andere evaluatie van de objecten of personen die bij de psychologische aanpassingsmoeilijkheden betrokken waren
 - attitudeonderzoek van **Leon Festinger**:
 - zal P. ertoe brengen om een gedrag te stellen dat hij of zij normal niet spontaan zou uitbrengen
 - ondersteld wordt dat deze attitudeverandering na ‘onoprecht’ rollenspel het meest efficiënte middel is voor een duurzame gedragsverandering m.b.t. het attitudeobject

2.1 Festingers cognitieve-dissonantietheorie:

- theoretische synthese maken van de bestaande experimentele onderzoeksliteratuur over sociale communicatie en sociale beïnvloeding
 - kwam tot inzicht dat talloze sociale-beïnvloedingsverschijnselen in belangrijke mate bepaald worden door de dynamische eigenschappen van de strikt **intrapersoonlijke psychologische processen**
 - processen die zich afspelen **binnen elk individu**
- heeft dit uitgewerkt in zijn **cognitieve-dissonantietheorie (1957)**:
 - theorie heeft fundamenteel te maken met cognitieve of kenprocessen en in het bijzonder de studie van de oorzaken en gevolgen van “evenwichtsstoornissen” in de individuele kenwereld
 - visie werd ondersteund door boeiende en uitdagende experimentele bevindingen

2.1.1 Enkele experimentele vaststellingen:

- sleutel vinden die éénzelfde “passende verklaring” zou bieden voor de op het eerste gezicht zeer disparate vaststellingen

Experiment 3: Een leugenexperiment:

- **Festinger en Carlsmith;** ook dollarexperiment genoemd
- werd hier een attitudeveranderingseffect voorspeld en verkregen, dat niet alleen tegengesteld is aan de voorwetenschappelijke ervaring van velen, maar ook aan de vigerende wetenschappelijke theorieën over het effect van beloningen en stimulansen
- **eerste fase:**
 - elk van de 60 Ppn verwierf een ongunstige attitude tegenover een individueel uitgevoerde, zinledige psychomotorische proef taak
 - met opzet uitermate eentonig, vervelend, saai en vermoeiend
- **tweede fase:**
 - Pp ertoe brengen om aan een studente te gaan vertellen dat hijzelf de proef zojuist uitvoerde en dat hij de taak heel plezierig, aangenaam,... vond
 - studente is PsPp die op gestandaardiseerde wijze neutraal reageert
 - Pl probeert eveneens van die Pp te verkrijgen dat men hem in de toekomst nog enkele malen zou kunnen inhuren voor dit soort medewerkersrol
 - één dollar betalen voor uw medewerking dus voor wat u vandaag presteert en om telefonisch voor ons beschikbaar te blijven
 - zodra de Pp zijn instemming betuigt, wordt hem de dollar overhandigd, na ondertekening van een ontvangstbewijs
 - Ppn uit **conditie A** kregen één dollar, Ppn van **conditie B** 20 dollar
- **derde fase:**
 - afhankelijke variabele = de attitudeverandering tegenover de vervelende proef taak waarvoor Pp. zojuist een leugen of een **contra-attitudinale verklaring** had gedebiteerd tegen de wachtende studente
 - zien of attitude in een bepaalde richting zou veranderen afhankelijk van de experimentele manipulatie van de beloonde leugenaarsrol
- attitudescores van de condities A en B vergeleken met die van **controleconditie C**
- Pp moest op een 11-puntenschaal aanstrepen waar hij zichzelf situeert op een schaal gaande van “uiterst onaangenaam” tot “buitengewoon aangenaam”

Resultaten:

- geen significant verschil tussen B en C
- A-Ppn die hun attitude gewijzigd hebben in een positieve richting
- wanneer men dik betaald wordt om een vervelende taak als boeiend te verkopen, dan zal die leugen weinig of geen invloed hebben op de persoonlijke appreciatie of evaluatie van die taak, maar wanneer men aanvaard heeft diezelfde leugenaarsrol te spelen tegen een lage beloning, zal men de vervelende taak zelf meer aantrekkelijk gaan vinden

Experiment 4: een onoprecht pleidooi-experiment:

- **Cohen:** experiment met 4 verschillende beloningscondities
- ging om een voorafbestaande attitude:
 - Ppn waren studenten die sterk gekant waren tegen het brutale politie-optreden tijdens recente rellen op de Yale-campus
 - moesten een vurig en overtuigend eenzijdig pleidooi schrijven ten gunste van het politie-optreden

- vier experimentele condities:
 - A: 50 cent
 - B: 1 dollar
 - C: 5 dollar
 - D: 10 dollar
- hierna moesten Ppn een anoniem vragenlijstje invullen waarbij het voornaamste item betrekking had op de eigen private attitude tegenover het politie-optreden = attituderespons tegenover politie-optreden
- ook nog een **controleconditie E**
- **zie grafiek op slide 15!!:**
 - gemiddelde attitudescores: **A = 4.5**, B = 3.5, C = 3.1, D = 2.3 en E = 2.7
 - omgekeerd lineair verband tussen de grootte van de beloning en de attitudeverandering na een onoprecht pleidooi
 - hoe minder Ppn kregen om een bepaald pleidooi te geven, hoe meer hun attitude is veranderd
- **TEGEN stimulanstheorieën:**
 - “grotere beloning leidt tot meer inspanning om goede argumenten te produceren”
 - men zou verwachten dat 10 dollar een sterker incentive is dan een halve dollar en dat een sterker incentive P. méér zal aansporen of stimuleren om bv. goede argumenten te produceren ten voordele van het politie-optreden
- **TEGEN versterkingstheorieën:**
 - goed beloonde ervaringen zouden volgens versterkingstheorieën meer sporen moeten nalaten dan zwak of niet-beloonde ervaringen
 - hier is het net het omgekeerde

2.1.2 Cognitieve dissonantie en dissonantiereductie:

- experimenten wilden plausibiliteit toetsen van éénzelfde theoretische visie, m.n. de **cognitieve-dissonantietheorie**
- afhankelijke variabele had telkens te maken met “de graad van positief of negatief affect tegenover een object”:
 - **gunstigheid of ongunstigheid van de private attitude** tegenover deze objecten werd steeds gemeten
 - Ppn uit de experimentele condities konden zelf beslissen één of ander gedrag al dan niet uit te brengen
 - Pp zet zichzelf door zijn eigen – publiek en vrijwillig uitgebrachte gedrag – in een bepaalde evaluatieve richting
- onderstellen dat steeds éénzelfde factor, m.n. de cognitieve dissonantie, in verschillende groottes door de Pl gemanipuleerd wordt
- en steeds luidt de vraag of deze factor de attitude tegenover of evaluatie van deze waardeobjecten beïnvloedt volgens een evenwichtsproces dat beantwoordt aan de onderstellingen die geformuleerd worden in de cognitieve-dissonantietheorie

OVERZICHT VAN DE VOORNAAMSTE ONDERSTELLINGEN:

- eerste 9 onderstellingen hebben te maken met de vraag **wat** is cognitieve dissonantie en hoe kan die hypothetische variabele gemanipuleerd worden?

- overige stellingen over de vraag **hoe** kan cognitieve dissonantie gereduceerd worden

1) cognitieve dissonantie is aversief:

- zal P. motiveren om de bestaande dissonantie te reduceren, te elimineren, om elke toename van dissonantie te vermijden of om het ontstaan van dissonantie te voorkomen
- sterkte aversiviteit ~ grootte totale dissonantie
→ sterkte van deze motivatie ~ grootte totale dissonantie

2) relatie tussen twee cognitieve elementen (=kenniselementen):

- grote veelheid van cognitieve elementen of “dingen die P. weet”
- kenwereld van P. is een voortdurend ontwikkeld geheel van cognities
- tussen de cognitieve elementen kunnen onderling 3 soorten relaties onderscheiden worden: dissonante, consonante en irrelevante relaties

3) dissonante relatie:

- twee cognitieve elementen x en y “zijn dissonant”
- tegengestelde van ene element volgt uit andere:
 - x en y zijn dissonant indien niet-x volgt uit y of niet-y uit x
 - cognitief element **a** “P. weet dat hij de proeftaak zeer vervelend vindt”, is dissonant met cognitief element **b** “P. weet dat hij zojuist aan de studente vertelde dat hij de taak heel plezierig vond”
- kleine letter **a** gebruiken we voor het cognitieve element over de attitude en de kleine letter **b** voor de gedragscognitie

4) consonante relatie:

- twee cognitieve elementen x en y “zijn consonant”
- x en y zijn consonant indien x volgt uit y of y volgt uit x

5) irrelevante relatie:

- twee cognitieve elementen x en y “zijn irrelevant”
- wanneer de relatie noch dissonant noch consonant is, d.w.z. indien noch één van de twee elementen, noch het tegengestelde volgt uit het andere element

6) twee elementen bestaan als kenelement in eenzelfde P., en dat ze vanuit het standpunt van P. zélf al niet dissonant of consonant zijn:

- kunnen verschillende redenen zijn waarom het ene al dan niet “volgt uit” het andere
- element kan al dan niet “volgen uit” het andere omdat P. het zo geleerd heeft uit vroegere ervaringen, of ten gevolge van culturele of morele normen
- “psycho-logische” gegeven dat tegengestelde cognities over een “open” gedrag van P. “volgen uit” cognities over een attitude van P.
- nogal wat onduidelijkheid over de precieze betekenis van “cognitief element”, “het tegengestelde van een element” en “volgen uit”

7) dissonantie en consonantie kunnen variëren in grootte:

- grootte is rechtstreeks afhankelijk van de **belangrijkheid** van deze elementen, d.w.z. van de mate waarin P. belang of waarde hecht aan het kenelement

8) clusters rond elementen a en b:

- elk van de twee apart beschouwde elementen a en b kan ook relevante relaties hebben met andere cognitieve elementen van P.
- grootte van de dissonantie tussen de elementen **a** en **b** wordt niet alleen bepaald door de belangrijkheid van de 2 elementen, maar ook door de gewogen proportie van alle relevante relaties binnen en tussen de twee clusters **a** en **b** die dissonant zijn
- gehele cognitieve systeem dat betrekking heeft op de beide clusters **a** en **b**
- totale dissonantie van de gemiddelde Ppn. uit de \$1-conditie is groter dan die van de Ppn uit de \$20-conditie
- voor de Ppn. van de \$1-conditie is het cognitieve element ook consonant met het element **b**, maar het is minder consonant dan **e** omdat de beloning minder belangrijk is
- cognitie over beloning voor tegenattudinaal gedrag is consonant met gedragscognitie
- naarmate beloning groter is:
 - cognitie over beloning belangrijker
 - totale dissonantie dus kleiner

→ gevolg: attitudeverandering omgekeerd evenredig met beloning

9) hoe talrijker en/of hoe belangrijker de consonante relaties met element a of met element b, hoe kleiner de totale dissonantie is van het hele cognitieve evenwichtssysteem voor a én b:

- hoe meer P. betaald wordt om te liegen, hoe belangrijker het cognitieve element is dat consonant is met element b, het liegen → kleinere dissonantie
- onderzoekers willen niet anders manipuleren dan de **totale grootte van de cognitieve dissonantie**

10) druk tot dissonantiereductie:

- is rechtstreeks afhankelijk van de totale grootte van de dissonantie
- dissonantiereductie gebeurt door verandering van cognities:
 - dissonantiereductie is fundamenteel een proces dat leidt tot een wijziging in cognitieve elementen
 - wanneer de betrokken cognities (**a en b**) na de experimentele manipulatie een minder dissonante relatie met elkaar hebben, dan kunnen we inderdaad stellen dat er dissonantiereductie heeft plaatsgehad
 - **onderstelt evenwel een verandering in de interne of externe realiteit waarop de cognities betrekking hebben**
- voorspelde dissonantiereductie verliep vooral via een wijziging in de evaluatie of waardering van een object

- cognities over attitudes worden beschouwd als meer beïnvloedbaar dan vele andere cognities omdat de realiteit waarop ze gebouwd zijn, een private, interne werkelijkheid is

11) weerstand van de realiteit:

- weerstand of het bestand zijn tegen verandering van een cognitief element wordt in belangrijke mate bepaald door de **weerstand van de realiteit** waarop de cognitie betrekking heeft
- keuze te veranderen cognitie:
 - ~ weerstand tegen verandering
 - ~ beïnvloedbaarheid achterliggende realiteit
- hoe minder de realiteit veranderbaar of beïnvloedbaar is door P., hoe minder gemakkelijk het cognitieve element over die realiteit kan gewijzigd worden
- omgevingscognities zijn doorgaans meer bestand tegen verandering dan gedragcognities, omdat vooral de fysische en sociale omgeving zich niet zo gemakkelijk lenen tot beïnvloeding door P.
- ook cognities over **publiek uitgebracht gedrag** zijn meer bestand tegen veranderingen dan cognities over private overtuigingen, gevoelens of verlangens

12) maximumdruk van de totale dissonantie:

- kan in principe gelijkgesteld worden met de grootte van de weerstand tegen verandering van het minst bestendige element a of b
- er zal des te meer **attitudeverandering** optreden naargelang de totale dissonantie groter is:
 - richting van de voorspelde attitudeverandering zal zodanig zijn, dat het veranderde cognitieve element over de private attitude méér consonant zal worden met het cognitieve element over het open gedrag
 - hoe kleiner de geldelijke beloning die P. krijgt voor een contra-attitudinaal of onoprecht gedrag, hoe meer zijn attitude zal veranderen in de richting van het uitgebrachte gedrag
- naarmate beloning groter, zal cognitie over beloning belangrijker zijn
- grotere totale dissonantie in \$1-conditie zal leiden tot een dissonantiereductie via attitudeverandering
- cognitieve element **a** voor de eigen attitude, “P. weet dat hij de proeftaak eerder aangenaam vind”, is minder dissonant geworden met het cognitieve element **b** “P. weet dat hij zojuist aan de studente verteld heeft dat hij de taak heel plezierig vond”:
 - in lage-beloningsconditie
 - P. kan element b niet zo gemakkelijk veranderen, maar hij kan wel zijn attitude veranderen

Attitudeverandering als er sprake is van:

- cognitieve dissonantie tussen attitude-element en cognitief element over eigen gedrag
- voldoende belang van beide elementen

- niet zoveel/ zo belangrijke ander cognitieve elementen die in een consonante relatie met hen staan dat de totale dissonantie van het cluster voldoende laag wordt
- attitude-cognitie biedt minst weerstand tegen verandering:
 - moet gemakkelijk te veranderen zijn
 - vb. mensen achteraf minder tevreden van product met garantie
 - idee “kan het nog terugbrengen” → gedragsverandering kan men gemakkelijk veranderen, attitude niet → bij niet terugbreng-garantie kan men deze wel veranderen

Weten als je een standpunt hebt verdedigd → attitude-verandering:

- als het verdedigde standpunt tegen je attitude ingaat:
 - NIET als je voor je eigen mening pleit
 - NIET als het geen echt pleidooi is
- als het om een belangrijk standpunt of gedrag gaat
- als je het gedrag niet kunt ontkennen
- als je het gedrag niet kunt ‘verklaren’ door dwang of beloning

Helmreich en Collins (1968):

- Ppn werden ertoe gebracht om zich onder hoge subjectieve **keuzevrijheid** in te zetten om mee te werken met de Pl. bij het klaarmaken van een video- of audio-band die bestemd was voor een welbepaald publiek, nl. studenten die een les kregen over geboorteregeling
- Ppn sterk gekant tegen staatsinmenging in de gezinsplanning
- in het zeer korte onoprechte pleidooi verdedigden de Ppn een viertal door de Pl. voorgeschotelde standpunten:
 - hoge (\$2.5) vs. lage (50 cent) beloning
 - effect op de attitude bleek niet significant te verschillen van het hoge-beloningseffect voor een identificeerbare video-opname
 - in elk van de condities werd de extreem negatieve attitude tegenover staatsinmenging duidelijk afgezwakt
- **zie figuur 5.6 p. 246:**
 - bij schamele beloning van 50 cent werd de meest drastische attitudeverandering vastgesteld die ooit in de dissonantie-literatuur gerapporteerd werd
 - gemiddelde attitudescores voor deze condities kwamen te liggen op liefst iets meer dan **19** punten, dus duidelijk rechts van het neutrale punt
- onder welke voorwaarden een ogenschijnlijk diep gewortelde attitude grondig beïnvloed kon worden:
 - psychologische manipulatie van een kwartier
 - private attitude bleek geëvolueerd te zijn van “estroom anti-“ tot “eerder pro”-staatsinmenging in gezinsplanning

2.2 Diepgewortelde attitude en onoprecht pleidooi:

Nuttin & Beckers (1975):

- voorgaande: **belangrijkheid** opvoeren van de gemanipuleerde cognitieve elementen die zouden leiden tot een hoge totale dissonantie
- grote aandacht besteed aan de post-experimentele individuele nazorg voor Ppn
- gekozen voor de attitude tegenover het verfoeide traditionele examensysteem:
 - 1) attitudeobject moest zeer belangrijk zijn voor de Ppn
 - 2) moest zich lenen tot een argumentatie zowel pro als contra
 - 3) Ppn-populatie moest zeer homogeen zijn qua duidelijk gunstige of duidelijk ongunstige attitude tegenover het object, in ons geval zeer homogeen “sterk tot zeer sterk anti”
- examensysteem → verzachting van de examenprocedure:
 - voornaamste verzachting betrof dat men vrijstelling kon krijgen voor eerder goed afgelegde examens
 - eis tot een billijke spreiding van de examens
- in alle experimenten was de afhankelijke variabele een meting op een 17-puntenschaal van de private attitude tegenover het **oude examensysteem** gedefinieerd als een systeem zonder vrijstellingen voor september en zonder examenspreiding
- zie schaal p. 248
- bij toevallige steekproef van 11 studenten die niet blootgesteld werden aan enige experimentele voorbehandeling was de gemiddelde attitudescore 2.3

2.2.1 Onoprecht radio- en TV-pleidooi met “minimale beloning”:

- dissonante en toch experimenteel hanteerbare proefsituatie
- slechts 2 experimentele condities:
 - telkens een **lage beloning** (20 BEF) voor een contra-attitudinaal pleidooi ten gunste van het oude examensysteem
- vraagstelling was tweevoudig:
 - 1) zullen we erin slagen om onder minimale beloningsvoorwaarden een heel belangrijke attitude significant te beïnvloeden?
 - 2) zal het effect groter zijn wanneer de identificeerbaarheid van de verdediger maximaal is?
- ‘Pp.’ was drager van de volgende cognitieve elementen die duidelijk beantwoorden aan de voorwaarden om een uitzonderlijk grote totale cognitieve dissonantie te verwekken:
 - 1) uitgesproken tegenstander van het oude examensysteem
 - 2) sterk pleidooi gehouden tegen vrijstellingen en spreiding van examens
 - 3) ik heb hiervoor 20BEF gekregen
 - 4) mijn geregistreerde pleidooi wordt binnenkort uitgezonden op de nationale TV-zender of op de nationale radio
 - 5) ik had mijn medewerking kunnen weigeren

- 6) voor TV-conditie: zal nooit kunnen ontkennen dat ik het was die dit aberrante pleidooi hield
- 7) heb geen enkele reden om te twijfelen aan de echtheid van de situatie
- 'Pp.' plaatste tevens zijn handtekening onder de verklaring dat hij volledig uit vrije wil had meegewerkt met de nationale omroep en dat hij toelating gaf voor uitzending op nationale schaal van zijn "persoonlijke standpunt"
- 'Ppn' zich niet bewust van hun rol als proefpersoon:
 - 1) voor de Pp was het experiment al achter de rug
 - 2) toevallige contact met Annie Beckers → Pp kon op elk moment zeggen "ik heb nu geen tijd daarvoor"
 - 3) bij einde zou Pl aan elk 'Pp' een voorlopige, onjuiste uitleg geven over het pleidooi-experiment
- Pl zei tegen Pp dat ze geïnteresseerd was in het effect van stimulerende en kalmerende middelen op cognitief meer complexe gedragingen zoals het produceren van aantal steekhoudende argumenten ten gunste van een eenzijdige stelling, die de Pp. nog nooit verdedigd had
- enkele weken later nog bij dezelfde Ppn dezelfde attitude opnieuw meten
- 'Ppn' krijgen telkens een kwartier om zijn pleidooi heel alleen in en kamer voor te bereiden
- na registratie nog eens samen pleidooi opnieuw beluisteren → Pp was dus een **half uur blootgesteld aan zijn eigen onherroepelijke pleidooi**
- onmiddellijk hierna meting van de attitude tegenover het oude examensysteem:
 - waar zou u zich situeren op deze schaal als ik uw eigen opinie vraag over het oude examensysteem zonder spreiding of vrijstellingen?
- enige vaststellingen waarin we geïnteresseerd zijn, zijn de reacties van de 'Pp' op de zelf-beoordelingsschaal i.v.m. de private attitude tegenover het oude examensysteem
- **zie tabel 5.2 p. 251:**
 - behandeling heeft een duidelijk effect gesorteerd op het antwoord dat 'Pp' gaf op de vraag van de Pl "hoe staat uzelf tegenover het oude examensysteem"
 - **slechts 4 van de 22 'Ppn' plaatsen zich nog in de extreme antizone van de basislijnconditie, 4 anderen situeren zich zelfs op het neutrale punt of rechts ervan**
- herkenbare TV-behandeling blijkt geen effect te sorteren dat significant verschilt van dat van de anonieme radiobehandeling:
 - zou bv. kunnen dat in onze radioconditie al het plafond bereikt werd van "belangrijkheid voor P.", omdat de 'Ppn' toch bang waren dat hun stem door familieleden of vrienden herkend zou worden
- tweede experiment: uitsluitend met radioscenario

2.2.2 Radiopleidooi, centrale dissonantie en beloning:

- vier experimentele condities:
 - 1) pro-attitudinaal radiopleidooiconditie waar niet over beloning gesproken werd
 - 2) hoge beloningsconditie (200 BEF) voor contra-attitudinaal radiopleidooi
 - 3) identieke conditie waar niet over geld gesproken werd (0 BEF)
 - 4) “relatieve deprivatie”-conditie: Pp kan in tegenstelling tot vroegere medewerkers aan dit soort actualiteitsuitzendingen, geen financiële vergoeding krijgen “omdat de voorziene radiofondsen op zijn”
- vraagteken geplaatst achter de zwak consonante rol van de kleine beloning
- **zie tabel 5.3 p. 253:**
 - gemiddelde attitudeverandering ligt volkomen in de lijn van het door Festinger voorspelde dissonantie-effect
 - hoe kleiner de beloning, hoe groter de attitudeverandering in de richting van het contra-attitudinale pleidooi
- toch kan Festingers theorie weer ter discussie gesteld worden door de verkregen resultaten in deze controlecondities:
 - 1) **gemiddelden voor de contra-attitudinale zero- en 200 BEF-beloning vallen samen**
→ moeilijk om de hoge beloning de rol toe te kennen die door dissonantiepsychologen geponeerd wordt
 - 2) Festinger voorspelt dat er meer attitudeverandering zal zijn in zero- dan in de 20 BEF- beloningsconditie:
 - onze resultaten in **tegengestelde richting (4.9 vs 6.6)**
 - consonante rol van een beloning zou in belangrijke mate kunnen afhangen van de macrosituatie i.p.v. de louter monetaire grootte van de beloning
 - beloningsconditie van 200 BEF of van 0 BEF noch consonant noch dissonant, maar irrelevant voor de inwilliging, omdat de Pp het vanzelfsprekend vindt zowel wanneer men niet over geld spreekt, als wanneer hij hiervoor een plausibele paar 100 Fr. krijgt
 - 3) triviaal lage beloning van 20 BEF zou de dissonantieverhogend cognitief element kunnen zijn:
 - wordt nog gesteund door de resultaten van de **relatieve deprivatieconditie**
 - attitudeverandering is hier analoog (**7.1**) aan die van de volgens Festinger “minimale consonante” beloning (**6.6**)
 - 4) **vraagteken achter de “minimale externe druk” –visie van Festinger:**
 - aantal Ppn dat zijn medewerking weigerde in deze beide condities was niet verschillend van die uit de lage- en hoge-beloningscondities
 - 5) **vergelijking tussen de twee “zero-BEF”-condities met en zonder centrale dissonantie leidt niet tot een significant verschil**
- ons onderzoek biedt geen experimentele steun voor de meest fundamentele onderstellingen waarop de klassieke cognitieve-dissonantie-interpretatie voor attitudeverandering na gedwongen inwilligen steunt
- beloningsconditie consonant element?:
 - ja: verandering bij deprivatie is groter dan bij kleine beloning

- nee: geen verschil tussen conditie “geen beloning” en “grote beloning” terwijl er geen verschil zou mogen zijn tussen ‘deprivatie-’ en ‘kleine beloningsconditie’
- getoetse hypothesen laten zoveel mogelijk een verdere confrontatie toe met klassieke dissonantievoorspellingen

2.2.3 Ontstellende beloning en ontstellende blaam:

- vermoeden dat de **triviale beloning eigenlijk een ontstellende beloning was:**
 - Pp raakt de kluts kwijt wanneer de nationale radio-omroep hem een ontvangstbewijs laat tekenen voor die 20 schamele BEF
 - of wanneer de PI het nodig vindt hem te vertellen dat hij achter het net viste voor de onbekende vergoeding die normaal uitbetaald werd
- lage beloningen herdefiniëren als ontstellende beloningen
- relatieve deprivatiebehandeling sorteert een even sterk effect → ontstellende beloning
- proefleidster stelde zich gewoon voor als iemand die onderzoek deed voor het examensysteem
- pleidooi zou anoniem blijven maar werd voor het gemak wel op geluidsband geregistreerd
- belang van het ontstellende karakter van de beloning toetsen → we zouden een vergelijkbaar effect moeten voorspellen zowel voor triviaal kleine als voor een ongewoon grote beloning, op voorwaarde dat de Pp er door van streek gebracht werd
- **experiment uit 1970**
- Dr. Beckers = assistente die verantwoordelijk was voor het klaarmaken en bijhouden van de individuele examenbeoordelingsdocumenten
- Pp kreeg van de PI de kans om te **kiezen tussen en niet nader bepaalde geldelijke beloning en een onbetaalbare maar oneerlijke en totaal onverwachte reddingsplank:**
 - PI zei dat Pp een onvoldoende cijfer had gehaald met Pasen
 - PI stelde voor dit toch te veranderen in een slaagcijfer “omdat hij door zijn medewerking aan het onderzoek toch bewees zich in te zetten voor het vak psychologie”
 - indien de Pp opteerde voor de onbetaalbare examenpunten = hoge beloning
- voor het pleidooi moet gehouden worden is attitudeverandering in de conditie waarin de oneerlijke examenpunten gegeven worden gemiddeld **9.5**
 - oneerlijke punten gegeven onmiddellijk na het pleidooi
 - dan gemiddelde voor deze conditie **7.4**, significant hoger dan de studenten die informatie kregen over hun zogenaamd goede (**5.1**) of zogenaamd slechte (**4.7**) score voor een op studentenverzoek twee maanden vóór de examenzittijd collectief schriftelijk afgenomen examen psychologie
- in 4 condities hielden Ppn een pleidooi ten voordele van het oude examensysteem

- een ontstellend hoge beloning volstaat om een drastisch effect te realiseren in de richting van het gehouden onoprechte pleidooi
- **beloning die groter was dan een geldelijke beloning**, had een attitudeveranderingseffect verkregen dat minstens even sterk was als het klassieke triviaal-lage-beloningseffect:
 - grootte van de beloning op zich niet cruciaal
 - effect wordt mee veroorzaakt door het **ontstellende** karakter van de gedragssituatie waarin de attitude gemeten wordt
- onderzocht of bestudeerde effect niet zonder meer in verband gebracht kan worden met een onverwachte “ontstellende situatie”
- één enkel experiment hier vooral relevant: **Miller en Levy (1967)**:
 - zwaarlijvige vrouwen, die zagezegd onopzettelijk door een PsPp bespot werden om hun zwaarlijvigheid, bleken meer beïnvloed te worden door een onmiddellijk daarop aangeboden overredende communicatie dan controle-Ppn
 - bij ontstellende prikkels treedt er meer attitudeverandering op in de richting van de ontvangen homo- of autosociale boodschap
- nu effect van een **ontstellende blaam** onderzoeken
- Pl nu totaal onverwacht, juist vooraleer de Pp het verzoek kon inwilligen, een volstrekt onterechte blaam toediende aan de Pp die zich zagezegd erg onbetamelijk zou gedragen hebben tijdens haar eerste college
- hulpeloos ontredderde studenten
- ook een nieuwe basislijnconditie
- gemiddelde attitudeverandering in de ontstellende blaamconditie (**7.5**) was sterk verschillend van deze basislijnconditie (**2.5**):
 - vergelijkbaar met de ontstellende beloning van vorig experiment (**7.4**)
 - even grote verandering bij onverwachte blaam als bij onverwachte grote beloning
- feit dat in deze ontstellende blaamsituatie een sterk attitudeveranderingseffect wordt gesorteerd, ligt in de lijn van onze hypothese dat het beloningsaspect van de behandeling op zich niet zo belangrijk was, maar wel het feit dat de Pp door een ontstellende situatie erg opgewonden en/of emotioneel in de war gebracht werd
- louter onverwacht, verwarrend element voldoende

2.2.4 Andere gegevens tegen cognitieve dissonantietheorie:

- ook ‘attitudeverandering’ zonder dissonantie:
 - na pro-attitudinaal pleidooi
 - na niet-overredend gedrag
- ‘attitudeverandering’ alleen bij metingen die lijken op relevante tegenattitudinale gedrag:
 - terwijl volgens klassieke attitudebegrip attitude op diverse manieren gemeten kan worden

- ‘attitudeverandering’ alleen ‘duurzaam’ als ‘attitude’ meteen na verbaal gedrag gemeten wordt

2.3 Duurzame attitudeverandering: een illusie?:

- die van de klassieke definitie van sociale attitude blijft als een duurzame interne dispositie tot evaluatief reageren in zeer uiteenlopende situaties
- nogal sceptisch tegenover de **relatieve duurzaamheid** van de in het laboratorium verwekte attitudeveranderingen
- duurzaamheid bestuderen:
 - bijna 10 weken na de TV- en radiopleidooibehandeling, en gemiddeld 5 weken voor andere experimentele condities, werd bij dezelfde 143 Ppn nogmaals de attitude t.o.v. het examensysteem gemeten
 - **resultaten van deze tweede meting waren indrukwekkend analoog aan deze van de eerste meting!!**
 - verschillen tussen de behandelde Ppn en de niet voorbehandelde basislijn bleven spectaculair groot
 - aanvaarden dat de experimentele behandeling een duurzame wijziging had teweeggebracht in de interne gedragsdispositie

2.3.1 Een evaluatieve-gedragsanstekingshypothese:

- duurzame attitudeverandering zou in feite neerkomen op relatieve stabiliteit van een veranderd evaluatief gedrag
- in samenhang met **situationele** factoren, die een effect hadden op dat evaluatieve respons
- leek ons zinvol het **gedrag (pleidooi) dat onmiddellijk voorafgaat aan de meting van de attitude** te gaan beschouwen als een belangrijke **situationele determinant van deze evaluatieve zelfbeschrijving**
- in al onze pleidooi-experimenten:
 - in de contra-attitudinale condities wordt elke Pp door de sociale omstandigheden ertoe gebracht om gedurende ongeveer een half uur een hele reeks verbale beweringen uit te denken, voor de microfoon uit te brengen en daarna nog eens te beluisteren
 - eenzelfde evaluatieve gerichtheid pro het oude examensysteem
- ontstaat een **grotere evaluatieve gelijkensis** tussen het attitudegedrag of de **zelfbeschrijving** en de evaluatieve “open” gedragingen of het pleidooi dat daar onmiddellijk aan voorafging
- **evaluatieve assimilatie** tussen voorafgaande en hieropvolgende gedragingen kan toegepast worden op elke vorm van succesvolle **sociale of zelfoverreding**
- komt neer op een verandering in evaluatief geladen, situationeel bepaalde cognitieve, affectieve en conatieve responsen die als nieuwe gedragsvormen wel invloed kunnen hebben op latere gedragingen
- **evaluatieve gedragsassimilatie** wordt gezien als situationeel bepaald door de gemanipuleerde ontstellende stimuli, die door hun emotioneel-opwindende

effecten de evaluatieve impact van deze meest recente gedragingen op het nieuwe zelfbeschrijvingsrespons lieten toenemen

- **evaluatieve-gedragsaanstekingshypothese:** gedragsaanstekingseffect wordt ondersteund afhankelijk te zijn van 3 factoren:
 - 1) evaluatieve richting van het onmiddellijk voorafgaande gedrag
 - 2) de graad van perturbatie of verwarring veroorzaakt door de ontstellende stimuli
 - 3) de temporele contiguiteit of nabijheid tussen het voorafgaande gedrag en het door aansteking of “besmetting” veranderde zelfbeschrijvingsgedrag

Slide: Evaluatieve gedragsaanstekingshypothese:

- evaluatieve kenmerken zelfbeschrijving
 - ~evaluatieve kenmerken van voorafgaand verbaal gedrag
 - verandering van zelfbeschrijving ~ richting verbaal gedrag
 - ongeacht of gedrag stellingname voor een visie impliceert
- effect alleen bij contiguiteit verbaal gedrag – zelfbeschrijving
- effect ~ emotionele opwinding of verwarring:
 - alles wat verwarring doet toenemen, doet invloed van voorafgaand verbaal gedrag op zelfbeschrijving toenemen
- uitbrenging van attituderespons heeft lange-termijn invloed op latere attituderesponsen

→ attituderespons verandert, niet ‘attitude’

→ geen veralgemening naar andere responsen die ‘op zelfde attitude teruggaan’

2.3.2 Het ontstellende kledingexperiment:

- taak: studenten genereren argumenten over oud examensysteem
- drie factoren werden gemanipuleerd
- **eerste factor:** evaluatieve richting van de voorafgaande responsen:
 - P’s gedrag was niet anders dan “louter verbaal gedrag van één bepaalde evaluatieve richting”
 - Pp moest zijn mentale of cognitieve creativiteit en productiviteit bewijzen
 - Pp moest zich beperken tot één welomschreven onderwerp: in de ene conditie was dat de voordelen van en in de andere conditie de nadelen van vrijstellingen en examenspreiding
- evaluatieve richting was **pro** of **anti** het oude examensysteem
- **tweede factor:** perturbatie veroorzaakt door de **ontstellende kleding** van de Pl:
 - emotionele opwinding/verwarring
 - hoog: Pp werd geconfronteerd met de Pl in hot pants en een onacademisch en gewaagd diep uitgesneden T-shirt
 - laag: gewone kleding proefleidster
- **derde factor: temporele contiguiteit** tussen het voorafgaande verbale evaluatieve gedrag en het onmiddellijk daaropvolgende zelfbeschrijvingsgedrag (attitudemeting):

- zelfbeschrijvingsrespons zelf die in zijn evaluatieve kwaliteit aangestoken of besmet zou worden door de voorafgaande evaluatieve eigenschappen van de verbale gedragingen
- wel verandering in zelfbeschrijving vlak na uitgebracht gedrag
- geen verandering indien de zogenaamde attitude slechts voor het eerst gemeten zu worden een hele tijd na de experimentele behandeling
- attituderespons: houding t.o.v. het oud examensysteem

2.3.3 Een spaarzame paradox:

- wanneer we op langere termijn nog steeds de klassieke symptomen vaststellen van attitudeverandering, gaat het dan om symptomen van een duurzaam veranderde attitude, of om de duurzaamheid van een bij temporele contiguiteit veranderd of evaluatief aangestoken zelfbeschrijvingsgedrag?
- “attitudeveranderingseffect” pas meten vijf weken na de experimentele behandeling:
 - uitgestelde eerste metingsconditie
 - conditie zonder temporele contiguiteit
- tweede conditie: zowel onmiddellijk na de behandeling een attitudemeting en vijf weken later nog een
- voornaamste vaststellingen = **zie tabel 5.4 p. 266:**
 - bij een contra-attidinaal pleidooi in een ontstellende kledingsituatie een effect (7.0) dat erg analoog is met het effect dat we verkregen in de ontstellende blaamconditie (7.5) → vooral te maken met de ontstellende kledingstimulus
 - even groot onthutsingseffect wanneer de Pp geen pleidooi houdt, maar gewoon zijn verbale creativiteit moet bewijzen door zomaar te praten over de nadelen van vrijstellingen en examenspreiding (7.2)
 - als Pp praat over de voordelen van vrijstellingen en examenspreiding, dan wordt de gemiddelde attitudescore op spectaculaire wijze extreem anti-oud-examensysteem (1.8) → bijna significant meer extreem anti het oude examensysteem dan in de nieuwe basislijnconditie
- **tabel 5.5 p. 267:**
 - voldoende de Pp in een onthutsende situatie te laten praten in de ene of de andere evaluatieve richting, om een significant grotere evaluatieve assimilatie tussen deze voorafgaande verbale gedragingen en de onmiddellijk daaropvolgende evaluatieve zelfbeschrijving te produceren
 - meer extreem anti worden van de attitudescore in ontstellende kledingsituatie
- nu derde schakel van onze gedragsaanstekingshypothese = belang van de temporele contiguiteit tussen de voorafgaande en de onmiddellijk daaropvolgende zelfbeschrijvende evaluatieve gedragingen:
 - moment waar de “attitude” voor het eerst gemeten werd

- **conditie met contiguiteit:** onmiddellijk na de behandeling
- **conditie zonder contiguiteit:** 5 weken na de experimentele behandeling op zelfde tijdstip als de tweede attitudemeting van de Ppn uit de conditie mét temporele contiguiteit
- latere metingen zo “situatievrij” mogelijk uitvoeren:
 - 1) studenten op dat ogenblik net hun juli-examens achter de rug
 - 2) geholpen werden door een zwarte onderzoeker, geen link met faculteit Psychologie
- **zie tabel 5.6 p. 268:**
 - in de conditie-met-contiguiteit worden nog duidelijke sporen gevonden van wat klassiek beschouwd wordt als een *duurzame attitudeverandering*: gemiddelde score **6.9** verschilt vrijwel niet van de gemiddelde score **7.2** bij de eerste attitudemeting
- resultaten van de conditie zonder temporele contiguiteit:
 - **geen enkel spoor** blijft over van de onderstelde attitudebehandeling
 - gemiddelde score (**2.2**) verschilt niet van een niet voorbehandelde basislijnconditie
- ligt in de lijn van onze **gedragsaanstekingshypothese**: indien de Pp er niet toe gebracht wordt om zichzelf te evalueren i.v.m. het examensysteem onmiddellijk na het actieve en passieve contact met de eenzijdig evaluatief gekleurde verbale gedragingen over datzelfde examensysteem, dan kan die zelfbeschrijving niet besmet of aangestoken worden door die “voorafgaande gedragingen”
- nodigt ons uit tot het fundamenteel in twijfel trekken van zowel de theoretische als de toegepast draagwijdte en betekenis van begrippen als attitude en attitudeverandering
- **tabel 5.6** → formuleren van volgende paradox: **als je een attitudeverandering wilt krijgen, zorg er dan voor dat die attitude onder de passende voorwaarden ook gemeten wordt**
- konden slechts een verandering constateren in de evaluatieve zelfbeschrijving, op voorwaarde dat de Pp de gelegenheid kreeg om dit zelfbeschrijvingsgedrag uit te brengen onder de geschikte situationele contiguiteitsvoorwaarden
- zogenaamde attitudemeting is niets méér, maar ook niets minder dan een gedrag dat in ons onderzoek situationeel beïnvloed werd door de onmiddellijk voorafgaande evaluatieve gedragingen en door de onthutsende omstandigheden
- zelfbeschrijving is geen symptoom van attitude, maar een **evaluatieve gedragsreactie** die zoals elk gedrag beïnvloed kan worden door en invloed kan hebben op ander gedrag en gedragssituaties
- we kunnen hooguit spreken van een **duurzaam veranderde zelfbeschrijvingsrespons**
- hebben blijkbaar te maken met zeer specifieke evaluatieve gedragsveranderingen en helemaal niet met diepgaande wijzigingen in een interne dispositie die invloed zou hebben op een groot aantal gedragingen in een veelheid van situaties

- devaluatie van het attitudebegrip tot het niveau van het toch nog eerbiedwaardige en belangrijke begrip (evaluatief) gedrag:
 - beter gediend door het gebruik van een gedragsveranderingsparadigma
- **Seligman:** interval tussen de wel erg ontstellende machteloosheidsvoorbehandeling bij honden was zeer belangrijk!:
 - als klassieke 24 u. – interval werd opgedreven, geen hulpeloze gedragsveranderingseffect meer
 - duurzaam gedragsveranderingseffect werd wél vastgesteld, indien men 24u. na een eerste voorbehandeling een eerste pendelboxtest uitvoerde
- nadere precisering van de belangrijke [gedragsveranderende invloed die uitgaat van sociale en asociale situationale determinanten](#)

Enkele stellingen als summiere leidraad voor onze visie op attitudeverandering en gedrag:

- 1) evaluatief “open” gedrag tegenover waardeobject X wordt verklaard noch beïnvloed door de “attitude” tegenover dit object
- 2) klassieke attitudeonderzoek nuttig als men belang stelt in de manier waarop P. zichzelf beschrijft en/of in de factoren die in verband staan met of invloed hebben op deze zelfbeschrijvingen
- 3) evaluatieve zelfbeschrijvingen in verband met object X zijn gedragsreacties
- 4) zelfbeschrijvingen worden, net zoals “open” gedrag verworpen, instandgehouden, gewijzigd of uitgedoofd volgens de universele psychologische wetmatigheden die elk gedrag meebepalen
- 5) descriptieve concept attitude verwijst fundamenteel naar een veralgemeenbaar affectief of evaluatief responsrepertoire
- 6) vaak constateerbare evaluatieve overeenkomst tussen evaluatieve zelfbeschrijvingen en “open” gedrag is irrelevant
- 7) succesvolle beïnvloeding van de “attitude” komt in feite neer op de relatief duurzame verandering van één of meer evaluatieve zelfbeschrijvingen van P.
- 8) alhoewel duurzame verandering in “open” gedrag geen voorafgaande verandering onderstelt in de zelfbeschrijvingen, kan die wel **onrechtstreeks** de duurzame verandering van het “open” gedrag beïnvloeden
- 9) de door P. zélf beoordeelde overeenkomst tussen de beide gedragsrepertoires kan meestal op een voor P. bevredigende wijze bewerkstelligd worden, welke ook de objectieve evaluatieve gelijkens mag zijn tussen zelfbeschrijving en “open” gedrag
- 10) door P. of door socii gewenste duurzame verandering in “open” gedrag zal het best verkregen worden via de verandering van de situationele factoren die het verwerven en het instandhouden van het gewenste gedrag bepalen
- 11) duurzame verandering in “open” gedrag kan zeker gevolgd worden door duurzame verandering in zelfbeschrijvingen
- 12) lijkt ons niet wenselijk de sociale en zelfopvoeding zo sterk te richten op het verwerven en instandhouden van allerlei welluidende evaluatieve zelfbeschrijvingsrepertoires, die in feite meestal irrelevant en zelfs misleidend zijn voor het bereiken van de gewenste duurzame verandering in evaluatief en waardegebonden privaat of publiek gedrag

3. Recent onderzoek over attitudes, attitudeverandering en metingen van attitudes:

- nog vaak volgens klassieke attitudebegrip:
 - ontwikkeling attitudevragenlijsten, alternatieve metingen
 - verfijning attitude theorieën (vb. uitgaand van TPG, TRA)
 - toepassing theorieën (vb. gezondheid, consumentengedrag)
- revival aandacht voor overreding(-theorieën):
 - vb. ‘Elaboration likelihood’ model, ‘Social judgement theory’
- cognitieve dissonantiethorie nog vaak ‘toegepast’:
 - kritisch onderzoek over relevante studies nog bezig
 - weerlegging m.b.t. ‘tegenattitudinaal gedrag’ betekent niet dat theorie op alle vlakken faalt
- recent herwaardering ‘attituderespons’?:
 - vb. Schwartz e.a. over zelfbeschrijvingen
- diverse metingen niet ~ zelfbeschrijvingen (cfr. Stereotypes):
 - fysiologische metingen
 - ‘affective priming test’
 - impliciete associatietest
 - linguïstische intergroepsvertekening
- voordelen:
 - meting niet ~ sociale wenselijkheid
 - meting vaak niet bewust te controleren
 - respons niet controleerbaar
 - doel van test niet evident
- praktische beperkingen:
 - eisen aan apparatuur / testomstandigheden / scoring
 - slechts bepaald aspect (vaak affectief) van ‘attitude’ gemeten
- voorspelling gedrag?

Hoofdstuk 6: Autonomie en machtsoverwicht:

- verandering in het open evaluatieve gedrag kan beïnvloed worden door het gedrag van anderen
- hoofdvraag:
 - wanneer gedragen mensen zich autonoom?
 - Wanneer hebben anderen macht over ons?
- twee deelvragen:
 - 1) welke macht hebben anderen als ze zich **anders gedragen dan wij zouden doen als we alleen zijn?** = impliciete sociale beïnvloeding

- 2) welke macht hebben anderen als ze **vragen ons anders te gedragen dan we uit onszelf zouden doen?** = expliciete sociale beïnvloeding
- impliciete sociale invloed:
 - door meerderheid: ‘conformisme’, ‘meerderheidsinvloed’
 - Sherif (beoordeling onduidelijke prikkels)
 - Asch (beoordeling glasheldere prikkels)
 - door minderheid: ‘minderheidsinvloed’, ‘innovativiteit’ (wat als minderheid zich anders gedraagt) → Moscovici
 - expliciete sociale invloed (cfr. operante conditionering):
 - overnemen van standpunten
 - conformeren aan regels, wetten, normen
 - inwilligen van verzoeken, gehoorzamen aan en geven van bevelen:
 - Milgram (sociale invloed bij martelen van medemens)
 - Zimbardo (gevangenis simulatie)
 - afhankelijke variabele zal altijd te maken hebben met de vastgestelde mate waarin P. zelf zijn autonome oordeelsmacht kan handhaven, dan wel bezwijkt voor het relatief machtsoverwicht van de andere(n)

1. Autonomo gedrag bij impliciete sociale druk: het onderzoek van Asch:

- zie verhaaltje pp. 274-275
- in welke mate conformeren we ons aan de mening van anderen bij zeer gemakkelijke beoordelingen?
- ~ onze eigen kenmerken → nadruk op autonomie/kritische zin in opvoeding
- ~ kenmerken van ‘de anderen’:
 - aantal
 - unanimiteit
 - grootte en frequentie verschil hun – onze mening
- ~ kenmerken van de beoordelingstaak?
 - verwachting ‘objectieve’ feedback
 - achteraf weten wie het bij het juiste eind had
- **Asch** overtuigd verdediger van de fundamentele rationaliteit en waardigheid van de mens
- onderzoek van **Sherif**: mensen lieten zich verbazingwekkend veel door anderen leiden:
 - Asch geloofde dit niet
 - volgens Asch waren het bij Sherif zeer moeilijke beoordelingstaken; daarom volgden de Ppn de anderen
 - Asch ging zeer gemakkelijke beoordelingen laten maken; hij verwachtte dat mensen dan hun eigen mening zouden volgen

1.1 Het basisexperiment van Asch (1956):

Procedure en proefopzet:

- Pp moet zo juist mogelijk oordelen welk van 3 enkel in lengte verschillende objecten precies even lang is als een vierde standaardobject:
 - **figuur 6.1 p. 276**
 - zéér gemakkelijk: in **controleconditie** waren 99,3 % van de oordelen juist
 - in basisexperiment slechts zes verschillende **visuele beoordelingsobjecten** gebruikt, waarbij de standaardrechthoek respectievelijk een lengte heeft van 2,3,4,5,8 of 10 duim
- Asch redeneerde dat de autonomie van een naïeve Pp wel net genoeg op proef gesteld zou worden indien die zijn oordeel **hardop** zou moeten uitbrengen **onmiddellijk nadat 6 à 8 medestudenten, net voor hem, hetzelfde object op éénzelfde foutieve wijze geëvalueerd zouden hebben**
- complot smeden met 6 à 8 studenten zodanig dat:
 - 1) de echte Pp hen zou beschouwen als medeproefpersonen
 - 2) Pp kwam altijd als voorlaatste aan de beurt
 - 3) Pp zou ervaren dat al die andere ‘medeproefpersonen’ bij bepaalde objecten **unaniem** soms een juist maar bij anderen objecten even unaniem, éénzelfde foutief oordeel uitbrengen
- 18 proefbeurten, PsPpn fout op 12 van de 18 beurten
- kleinste afwijking noemden we de **kleine fout** en de grootste de **grote fout**
- wanneer de fouten allebei in dezelfde richting afwijken van de standaard, noemen we dit de proefbeurten met **gelijklopende** en in het andere geval met **uiteenlopende fouten**

- meerderheid zal op een vanzelfsprekende en rustige wijze, 6 maal de juiste, 6 maal de kortere en 6 maal de langere rechthoek kiezen
- volgorde (2 juist – 2 fout – 1 juist – 4 fout) x 2:
 - beginnen met 2 neutrale beurten
 - eerste twee fouten = meerderheid kiest de kleine fout
 - vier laatste fouten = eerst grote fout, dan kleine fout en dan 2 keer grote fout
 - **tabel 6.1 p. 278**
- telkens wanneer hij wacht om op zijn beurt ook hardop zijn eigen antwoord uit te brengen, kan de Pp niets anders dan horen dat elk van zijn medestudenten, één na één flagrante fouten maken terwijl die zwarte rechthoeken op zijn netvlies blijven branden
- Pl onthield zich van het uitoefenen van enige stilzwijgende druk of van het uiten van genoegen of ongenoegen
- PsPpn mochten niet naar elkaar en zeker niet naar de Pp kijken en moesten klaar en duidelijk zonder stemverheffing hun antwoord 1,2 of 3 uitspreken

- één van hen moest, altijd net na de inleidende instructies van de PI, nog uitdrukkelijk vragen “of er wel iedere keer een precies even lange vergelijkingsrechthoek zou zijn?”

Proefpersonen en instructies:

- basisexperiment werd uitgevoerd in 3 instellingen die geacht werden onderling sterk te verschillen m.b.t. de waarde die de instelling hechtte aan een **opvoeding tot autonoom denken en handelen**
- onafhankelijke variabele: 3 niveaus van autonomie:
 - hoge nadruk autonomie: 70 Ppn → **Universiteit A**
 - matige nadruk autonomie: 25 Ppn → **Universiteit B**
 - geringe nadruk autonomie: 28 Ppn → **Groep C**
- PI spoorde, na de precieze omschrijving van de taak, de groep uitdrukkelijk aan om **zo juist mogelijk** te oordelen en deelde hen mee dat er slechts 18 visuele discriminatietaken waren
- elke proefzitting duurde een twintigtal minuten

Voornaamste resultaten:

- **hamvraag:** heeft de Pp zich al dan niet laten beïnvloeden door zijn medestudenten, bij het publiek uitspreken van een zo juist mogelijk oordeel over een onbetwistbaar duidelijk gegeven
- **gemiddeld werd 36,7 % van de uitgebrachte oordelen méér bepaald door de stem van de unanieme meerderheid dan door het zonneklare visuele object** (= zeer veel in vergelijking met de makkelijkheid van de taak)
- bijna 37 % volgde de groep
- naargelang niveau autonomie:
 - zie **tabel op slide 8**
 - bij statistische toets niet significant verschillend
 - zeggen dat je autonoom denkt \neq zelf autonoom denken
 - ook contradictie: iemand autonoom **opvoeden?!**
- vraag naar de **spreiding over de Ppn** van al dan niet autonome oordelen
 - er zijn duidelijke interindividuele verschillen
 - toch maakte maar **één vierde (24%) geen enkele fout**
- grote individuele verschillen:
 - welke persoonlijke kenmerken zorgen hier voor?
 - wel klein verschil tussen oudste/enig en ander kind

De elitaire universiteit:

- gedrag: geen effect van opvoeding:
 - nadruk op autonomie: 33% niet-autonoom

- matige nadruk: 43 % niet-autonoom
- zwakke nadruk: 39% niet-autonoom
- geen enkel statistisch onderling verschil
- studenten uit de elitaire universiteit A namen wel minder frequent de fout van de meerderheid klakkeloos over: wanneer de meerderheid unaniem in de grote fout ging, dan reageerde 25 % van A met een kleine fout, tegenover 11 % in B en in C
- A-studenten rapporteerden meer spanning bij zelfbeschrijvingen
- A-studenten bleken het hevigst te reageren en er werden bij hen de sterkste symptomen van conflict vastgesteld, een resultaat dat ook te maken kon hebben met de hoge normen i.v.m. onafhankelijkheid die golden in hun universiteit
- opvoeding tot autonomie vs. opvoeding tot zelfbeschrijving als ‘autonoom’?
- opvoeden tot onafhankelijkheid is fundamenteel en onvermijdelijk ook “anderen sociaal beïnvloeden tot verzet tegen sociale beïnvloeding”
- is opvoeden tot autonomie wel mogelijk?

De relatieve stabiliteit over objecten en proefpersonen:

- op alle cruciale proefbeurten oordeelde de meerderheid unaniem verkeerd
- afvragen of de autonomie van de Pp fluctueerde afhankelijk van het **moment van aanbidding** van de beoordelingsobjecten
- schommelingen lopen merkwaardig parallel in de drie groepen A, B en C:
 - zie **tabel 6.2 p. 282**
 - eerste cruciale beurt: slechts 17% Ppn die fout maken
 - vierde beurt: percentage stijgt tot liefst 54%
- laat vermoeden dat er bij de aanvang van de proef een **geleidelijke** afname is van de autonomie, die al snel een meer stabiel niveau bereikt
- **intra-individuele stabiliteit:**
 - op de 75 Ppn die in de eerste helft 0, 1 of 2 fouten maken, zijn er maar 12 die er méér maken in de tweede helft
 - op de 48 Ppn die 3 of meer fouten maken in de eerste helft, zijn er maar 10 die er minder maken in de tweede helft
- individuele score in eerste helft goede voorspelling van oordeelsgedrag in tweede helft

De schokkende kracht van de flagrante blunder?:

- bij de grootste standaardrechthoek worden er duidelijk meer fouten gemaakt dan bij welke aanbidding ook van de standaarden 3” en 5”
- zou het kunnen dat de meest flagrante of in het oog van de Pp springende fouten van de meerderheid het best geschikt zijn om zijn autonomie te laten wankelen?
- zijn de foutieve meerderheidsoordelen dermate **onthutsend** voor de Pp, dat de ontredderde beoordelaar een makkelijke prooi wordt voor **evaluatieve gedragsaansteking**
- geen significant verschil gevonden tussen het aantal door de Ppn gemaakte fouten en het soort fouten

- soort fouten = kleine of grote van de unanieme meerderheid
- niet noodzakelijk zo dat de Pp de meerderheid blindelings napraat
- het **responsconflict** tussen het objectief juiste antwoord en het objectief verkeerde antwoord kan in principe ook opgelost worden door het uitbrengen van het **derde responsalternatief**
- wat wél beïnvloed wordt door het soort fouten van de meerderheid, is het **soort fouten dat de niet autonoom reagerende Pp zal maken**
- drie vaststellingen:
 - 1) **wanneer de meerderheid de kleine fout maakt, zijn 100% van de fouten van Pp ook klein**
 - 2) **wanneer de meerderheid de grote fout maakt, zijn de fouten van Pp voor 80% ook groot, maar voor 20% zijn ze klein**
 - 3) **het is evenwel niet de meerderheid, noch de Pp, noch de lengte van de standaard die zal bepalen of Pp het derde alternatief zal kiezen, maar wel de visuele structuur van het object:**
 - Ppn kozen derde alternatief niet, wanneer de twee vergelijkingslijnen uiteenlopend waren
- compromis-reactie tussen de waarheid en het meerderheidsgevoel:
 - in deze proef kan een fout oordeel toch niet “een beetje juist” zijn
 - resultaten blijven flagrant

Enkele interviewresultaten:

- 1) alle Ppn bleken doorgaans erg gespannen en zelfs ontredderd
- 2) de Ppn **minimaliseren** over het algemeen het effect dat de unanieme meerderheid op hun eigen oordeel uitoefende (‘zelf gezien’)
- 3) aan 58 Ppn werd bij het begin van het interview gevraagd “of ze soms tegen hun eerste eigen keuze in, het meerderheidsantwoord gevolgd hadden?":
 - iedereen met 4 of meer fouten onderschatte het aantal sterk
 - zij die constant autonoom gereageerd hadden, wisten maar al te goed dat ze nooit toegegeven hadden aan de meerderheidsdruk
- 4) sommige Ppn stellen dat ze gewoon gezegd hebben zoals ze het **zelf hebben gezien**
- 5) pijnlijke ervaring van eenzaamheid, van alleen en geïsoleerd staan tegenover de hele groep

1.2 Welke therapie voor meer autonomie?:

- hoe kan ik de autonome oordeelskracht van mijn proefpersonen met succes activeren of oppeppen?

De “vanzelfsprekende” kracht van een preventieve cognitieve injectie:

- Asch zocht zijn toevlucht tot een **bijzonder krachtig cognitief wapen** dat hij de Pp overhandigde net voor het begin van de aanval op zijn autonomie:
 - één zin bijvoegen bij de inleiding
 - “bij het einde van de proef, wanneer u al uw schattingen gemaakt hebt, zullen we de lijnen meten met een meetlat en u tonen welke antwoorden juist en welke fout waren”
- zo student in staat stellen om uiteindelijk in het publiek te kunnen triomferen met zijn juiste oordelen op zijn oordeelsgedrag als Pp
- belangrijke **positieve versterker van “gelijk krijgen”**

→ Asch stelde echter vast dat zijn krachtige cognitieve wapen geen enkel effect sorteerde op de autonomie van de Pp!!

- nog altijd gemiddeld **36,7 %** fouten
- onafhankelijken zeiden wel dat ze benieuwd uitkeken naar het einde van de proef

Hoe frequenter de meerderheid unaniem blundert, des te...?:

- 2 neutrale beurten in het begin, om de Pp een start te gunnen zonder responsconflict
- 4 andere neutrale beurten → vooral steun om te geloven in wat ik zelf zie of verhogen ze de geloofwaardigheid van de meerderheid die af en toe toch precies oordeelt zoals ikzelf?
- Asch vermoedt dat “**het neutrale item de spanning van het conflict met de meerderheid telkens even wegneemt en daardoor de autonomie van de Pp kan bevorderen**”
- verwachten dat er in basisexperiment nog meer foutieve oordelen zijn, indien de meerderheid relatief nog meer frequent flatert
- **eerste conditie:**
 - volledig identiek aan het basisexperiment alleen dat er na de 2 neutrale openingsbeurten geen enkele neutrale beurt meer voorkomt
 - Ppn maken nu **52 % fouten** → autonomie nog sterker aangetast
- **andere conditie van hetzelfde experiment:**
 - in totaal liefst **26 neutrale proefbeurten**
 - in deze conditie daalt het aantal fouten van 52% naar **26,2 %**
 - toch maar de helft van het procentuele aantal fouten in de conditie met 2 i.p.v. 26 neutrale proefbeurten
- klinkt dus plausibel te stellen dat:
 - 1) hoe relatief frequenter de unanieme meerderheid blundert, hoe meer de Pp blundert
 - 2) hoe relatief frequenter de unanieme meerderheid juist oordeelt, hoe meer de Pp zijn zelfstandige oordeel handhaaft

De macht van één geestesverwant:

- PsPp die op de vierde stoel plaatsnam, kreeg de opdracht altijd correct te oordelen:
 - constant één medestudent die voor de eigen antwoordbeurt van de Pp juist oordeelt (=geestesverwant)
 - **macht van de unanieme meerderheid gebroken**
 - nu slechts **5,5 % foute oordelen**
- sociale steun had geen enkel duurzaam effect op de autonomie van de Pp:
 - tijdens de eerste helft was de PsPp een geestesverwant, maar tijdens de tweede helft ging hij mee heulen met de andere PsPpn
 - gemiddelde percentage foutieve oordelen tijdens de tweede proefhelft steeg van 5,5 tot **28,5 %**
- vrijwel alle Ppn merkten onmiddellijk hun steunende geestesverwant op en probeerden oogcontact met hem te hebben
- meest opvallende constante tijdens het **interview**:
 - 1) niemand stelde spontaan dat het dankzij de partner was dat ze zélf juist hadden geoordeeld
 - 2) ze verwierpen met klem deze suggestie
- partner vervult een dubbele functie:
 - **minimale sociale steun** → nu “wij twee samen tegen de rest”
 - **medestudenten zijn niet meer unaniem**
- wat is er nu het belangrijkste voor het behoud van de eigen autonomie: “niet alleen staan met je kennelijk juiste antwoord” of “alleen staan tegenover een niet-unanieme want minimaal verdeelde meerderheid”
- op één na alle PsPpn kiezen voortdurend de kleine fout:
 - PsPp op vierde stoel kiest telkens de grote fout
 - Pp maakt hier gemiddeld slechts **9%** en wel uitsluitend kleine fouten
- grotere autonomie van Pp was dus niet te danken aan de omstandigheid dat een **geestesverwant** de eenzaamheid van de Pp had doorbroken, maar veeleer aan de omstandigheid dat een andersdenkende of dissident de **unanimiteit van de meerderheid had doorbroken**

Unanieme meerderheid of omvangrijke meerderheid?:

- hoe omvangrijk moet een unanieme meerderheid zijn om het klassieke Asch-effect te sorteren
- drie relevante varianten

1. Responsconflict zonder meerderheid?:

- naast de Pp is er **géén meerderheid** maar gewoon **één PsPp** die telkens als eerste op vastberaden en zelfverzekerde toon de klassieke fouten maakt op de cruciale proefbeurten
- slechts **4%** fouten werden gemaakt door de Ppn

- sommige Ppn reageerden duidelijk met ontsteltenis... en met zelfbeschrijvingen i.v.m. duizeligheid, het gevoel dat de andere toch juist was en algemeen verlies van geborgenheid

2. De macht van een minimale meerderheid:

- in totaal slechts 2 PsPpn die allebei antwoorden voor de Pp
- al **12,8 %** van de oordelen van de Pp werden beïnvloed door deze **minimale unanieme meerderheid**
- minderheid van 1 Pp tegenover een unanieme meerderheid van 3 PsPpn
- zal volstaan om het vierde lid van de groep gemiddeld ook al in **33%** van de gevallen te laten blunderen bij het beoordelen van een zonneklaar gegeven
- autonomie van de Pp wordt veel meer beschadigd door 3 unanieme PsPpn dan door 15 “unanieme” PsPpn plus één dissident
- **iemand die het gezelschap krijgt van één dissident, is veel beter gewapend om 15 blunderende collega’s weerstand te bieden dat hij die alleen staat tegenover een unanieme groep van slechts 3 eveneens blunderende collega’s**

3. Een minimale minderheid tegenover een massieve meerderheid:

- 15 naïeve Ppn worden in groep geconfronteerd met **één medestudent – PsPp die precies dezelfde oordelen uitbrengt als die van de unanieme meerderheid in het basisexperiment**
- geen enkele Pp liet zich bij het eigen oordeel beïnvloeden door de fouten van de PsPp
- bij naïeve meerderheid geen enkel spoor van responsconflict te zien:
 - meer spontane uitingen van individuele en collectieve zekerheid
 - niemand had ook maar enige twijfel ervaren
 - stel dat er niet 1, maar 2 dissidenten zouden zijn, dan zou er al geen sprake meer zijn van onberoerde zekerheid, noch van foutloos oordelen
- ook het **sociale gedrag** van de Ppn van de naïeve massieve meerderheid werd tijdens de proef beïnvloed door de dissident:
 - eerst keken ze met ongeloof naar de PsPp, maar al gauw werd meewarig geglimlacht of verbaal uiting geven aan “Hoe is het toch mogelijk?”
 - zelfs Pl werd besmet door de lach van de meerderheid
- niet geringe **sociale invloed of macht van de dissidente enkeling op “de hele klas van 15 medestudenten”**:
 - enerzijds groeiende zekerheid van het individuele én collectieve “groot gelijk” van de meerderheid
 - anderzijds zijn er negatief gekleurde sociale-uitsluitingsreacties
- **onmacht** van de dissidente enkeling is groot, vooral wanneer het gaat om het beïnvloeden van de autonomie van die massieve meerderheid bij het beoordelen van waarde- of beoordelingsobjecten waarover bij hen geen schijn van responsconflict te ontwaren is

- adequate therapie om de macht van de eenzame dissident te versterken?
- drie varianten van Asch lijken ons daarbij relevant:
 - 1) variant i.v.m. de minimale meerderheid van 2 PsPpn tegen 1 Pp
 - 2) variant met de massieve meerderheid
 - dissident een partner bezorgen en de massieve meerderheid reduceren tot bijv. 4 dan kunnen we verwachten dat de Ppn van de meerderheid minder zeker zullen worden zodat responsconflict kan ontstaan
 - 3) variant i.v.m. de relatieve verhouding tussen neutrale en cruciale proefbeurten:
 - twee dissidenten kunnen nog meer macht uitoefenen indien er geen enkele neutrale proefbeurt is, zodat de minderheid van 4 Ppn uitsluitend blootgesteld worden aan 2 dissidente PsPpn, die ononderbroken blunderen

1.3 Slotbeschouwingen:

- buitengewoon revelerende kracht van experimenten wordt onderschat
 - diep gehecht aan de onafhankelijkheid van ons eigen beoordelingsgedrag
 - Ppn gaven bij de zelfbeschrijving meestal geen rekenschap van de **sociale determinanten** van dat gedrag
 - wijzen op een paar contactpunten met andere hier behandelde denkoefeningen over sociale beïnvloeding:
- 1) **situatie van niet-waarneembare, niet-uitdrukkelijke of impliciete sociale beïnvloeding:**
 - niemand oefent enige expliciete, gerichte druk uit op de Pp opdat die zich zou laten beïnvloeden door het oordeel van de andere
 - enige expliciete aansporing was er een om 'juist' te antwoorden
 - aanwezigheid van proefleider kan moeilijk ingeroepen worden ter verklaring van de experimentele effecten, die bij **constand gehouden aanwezigheid van de PI** variëren van 52 naar 4 % foutieve oordelen
 - 2) **vele symptomen van spanning en conflict, en zelfs van ontsteltenis en ontreddeering:**
 - proefsituatie is inderdaad onthutsend en verbijsterend
 - foute responsen van de Pp zijn steeds voor de Pp nieuwe, ongewone zelfbeschrijvingen die in de evaluatieve richting gaan van de onmiddellijke, contigu in tijd en ruimte voorafgaande, evaluatieve responsen van medestudenten
 - voorbeeld van evaluatieve gedragsaansteking?
 - 3) **ontwikkeling van het ongewone, nieuwe zelfbeschrijvende oordeelsgedrag in de tijd:**
 - plots een escalatie van blunderende medestudenten die de Pp meesleurt in een voorthollende reeks van onthutsende responsconflicten
 - snelle ontwikkeling van ongewone gedragsketens lijkt een factor te zijn die gedragsaansteking bevordert → gedragsaanstekingshypothese?!

2. Autonoom gedrag bij expliciete sociale druk: het onderzoek van Milgram:

- **Stanley Milgram (1974):** experimenten halen tot op vandaag de media

- hartverscheurend **responsconflict tussen het uitvoeren van de instructies van een proefleider en het hulp verlenen aan een weerloos medeburger in hoge nood**
- Milgram heeft eerst proeven uitgevoerd met het Asch-paradigma
- hij bleef echter nadenken over een moreel nog meer gewichtige situatie waarin de Ppn **niet** zouden toegeven aan de sociale-meerderheidsdruk van hun medestudenten:
 - wat zou er gebeuren indien hij een unanieme meerderheid zou gebruiken waarbij elke PsPp over een schokgenerator zou beschikken
 - zou echte Pp wanneer het zijn beurt was om de schok toe te dienen, ook oordelen dat hij zoiets kan doen?
 - en bij welke schokintensiteit zou hij zelfstandig oordelen dat hij de knop niet meer mag indrukken en dat in feite ook doen?
- nadenkend over een **controleconditie (alleenconditie)**:
 - proefleider zou in de controleconditie gewoon de verbale instructie kunnen geven om onder één of ander voorwendsel telkens zwaardere schokken toe te dienen
 - deze vermeende controleconditie zou dé proefsituatie worden
- op gestandaardiseerde wijze meten **hoever een Pp zou gaan in zijn bereidheid om de instructies van de Pl uit te voeren**

2.1 Het onderzoeksparadigma van Milgram (1965):

- proefleider geef instructies aan de echte proefpersoon
- Pp heeft aanvaard de rol van **leraar (L.)** te spelen in een experiment over het effect van straf bij geheugentraining
- Pp. zal in zijn rol als leraar een “toevallige” medeburger – de **leerling (Ll.)** – trainen met behulp van schokken
- van L. wordt verwacht dat hij bij elke proefbeurt 5 dingen doet:
 - 1) de geheugentaak via de microfoon aan de Ll meedelen
 - 2) oordelen of het antwoord van zijn leerling al dan niet juist is
 - 3) bij elke fout van de Ll hardop de intensiteit van de telkens zwaardere schok aankondigen
 - 4) de schok toedienen
 - 5) het foutieve antwoord hardop corrigeren
- de graad van vastgestelde autonomie wordt operationeel bepaald door de intensiteit van de laatste, d.i. de sterkste door L toegediende schok, die een objectieve maat is voor het moment waarop de Pp **weigert nog verder te gaan met het straffen van de leerling en/of met het meewerken als leraar in het experiment van de proefleider**

2.1.1 Het basisexperiment:

Een noot i.v.m. Milgrams sleutelconcepten:

- zoveel mogelijk vermijden om gebruik te maken van Milgrams **sleutelbegrippen** **autoriteit, bevel en gehoorzaamheid**
- niet voortdurend suggereren dat dit onderzoeksproject vooral gesitueerd dient te worden in den context van “blinde gehoorzaamheid aan de immorele bevelen van een boosaardige autoriteit”
- zienswijze even verduidelijken:
 - 1) geen dwingende apriori reden om hier het begrip autoriteit te gebruiken als een eigenschap van de proefleider in zijn relatie met de proefpersonen
 - 2) niet nuttig en zelfs misleidend hier te spreken over een bevel
 - 3) i.p.v. de afhankelijke variabele aan te duiden met de eenzijdige term gehoorzamen, gebruiken we de term **weigeren**
- niet uitsluitend denken in zijn conceptuele keurslijf van “gehoorzaamheid aan een autoriteit”; gaat evenzeer om het al dan niet **sociaal beïnvloed worden** door bijv. het gedrag van de gepijnigde medeburger

Proefpersonen:

- gerecruteerd uit de inwoners van de stad New Haven
- proef veronderstelde geen enkele speciale training, scholing of ervaring
- billijke betaling van 4 dollar
- twee steekproefcriteria:
 - 1) **leeftijd**: 20% tussen 20 en 29, 40% tussen 30 en 39, 40% tussen 40 en 49
 - 2) **beroep**: 40% arbeiders, 40% bedienden, handelaars en zakenlieden en 20% vrije beroepen en universitair afgestudeerden

Proefsituatie:

- onderzoek uitgevoerd in het gloednieuwe “Social Interaction Laboratory”
- rol van **leerling** gespeeld door een PsPp:
 - ietwat zwaarlijvige 47-jarige boekhouder die meestal beoordeeld werd als gezellig, goedgehartig en sympathiek
 - niet iemand die agressie uitlokte
- PsPp krijgt steeds op “toevallige” wijze de rol van leerling toebedeeld
- hierna wordt de LI door de PI met medewerking van de L vastgebonden op een stoel
- “alhoewel de schokken uiterst pijnlijk kunnen zijn, zullen ze geen blijvende weefselbeschadiging veroorzaken”
- **geheugenles**: klassieke associatietoets van woordparen:
 - LI moet uit vier mogelijke antwoorden het juiste woord kiezen door één van vier toetsen in te drukken
- aan de voorzijde van de **schokgenerator** staan **30 knoppen** op rij die we elk een nummer geven van 1 tot 30:
 - van links naar rechts, in stijgende lijn van intensiteit
 - drukknoppen 29 en 30 hebben als onderschrift XXX → zeer ernstig

- vooraleer met zijn taak als leraar te beginnen krijgt de Pp zelf altijd een demonstratieschok van 45 volt aan de pols, terwijl de Pl knop 3 indrukt
- leerling wordt nooit echt geschokt → hoe leraar doen geloven dat leerling wel schoks krijgt
- nazorg waarmee de Pp omringd wordt alvorens hij het labo verlaat

Instructies en aansporingen van Proefleider:

- elke proefzitting begint met 10 beurten waarbij de L en de Ll de procedure kunnen **inoefenen** met een lijst van 10 woorden waarop de Ll 7 keer foutieve antwoorden geeft
- bij elke fout de onmiddellijk zwaardere straf aankondigen en toedienen
- **stijgende intensiteit** van de straf
- Milgram dacht dat Ppn bij zware schokken gingen stoppen met de Ll te martelen

Commentaar:

- zo goed als alle Ppn beheersen de procedure na de oefenbeurten
- Pp heeft hier **een voor hem nieuwe en complexe reeks gedragsketens verworven**, onder stimuluscontrole van een Pl en van een indrukwekkend laboratorium
- voornaamste versterkingsbron = “zo goed mogelijk presteren” en “een goed figuur slaan”
- ook al 4 lichte en 3 matige schokken effectief toegediend aan de Ll
- **voet-in-de-deurtechniek** = het inwilligen van een relatief eenvoudig verzoek tijdens de voorbehandeling laat de kans toenemen dat een daaropvolgend meer veeleisend verzoek zal worden ingewilligd
- nu begint de eigenlijke proef:
 - leerling zal gemiddeld 3 fouten maken tegenover 1 correct antwoord
- standaardprocedure voorziet dat een proefzitting beëindigd wordt wanneer de leraar weiger nog een schokknop in te drukken
- voor het geval er geen weigering zou zijn, wordt de proef stopgezet na 3 toedieningen van de maximumschok
- stel dat leraar zich tijdens de proef zou wenden tot de proefleider
- 4 **aansporingen** in deze volgorde voorzien:
 - 1) gelieve verder te gaan
 - 2) het experiment eist dat u doorgaat
 - 3) het is absoluut essentieel dat u verder gaat
 - 4) u hebt geen andere keus, u moet doorgaan
- aansporing 4 geen effect → wordt aanzien als een definitieve weigering en proef wordt beëindigd
- leerling reageert niet → 5 à 10 sec. wachten vooraleer de afwezigheid van een respons te beoordelen als een foutieve respons, maar dan toch de voorziene straf geven

→ zal in alle experimenten het geval zijn vanaf schok 20, waarna nog 12 schokken volgen, allen van minstens extreme intensiteit

2.1.2 Macht van de proefleider en onmacht van het weten en het geweten:

- leraar kreeg via een verzilverde spiegel een wazig beeld van de leerling
- **vrijwel alle Ppn werken onbekommerd het hele schokkengamma af:**
 - geen enkele Pp stopte op bepaald moment
 - wel wenden Ppn vaak hun blik opvallend af van de leerling
- Ppn zeiden dat het hevige lijden van de leerling hen een onbehaaglijk gevoel gaf
- Milgram dacht dat de duidelijke verbale en voltage-aanduidingen op de schokgenerator zouden hebben volstaan om “de gehoorzaamheid van de Pp in te perken”
- Milgram besloot een situatie uit te proberen waarbij, naast “de bevelen van de Pl”, een voor de Pp **waarneembare tegendruk** toegediend zou worden door de gepijnigde PsPp-medeburger

Commentaar:

- oordeelssituatie is voor de Pp cognitief onbetwistbaar heel duidelijk (zelf lichte schok gevoeld + weet dat hij steeds zwaardere schok geeft)
- instructies van de proefleider op zich zijn een voldoende voorwaarde om in deze situatie zo goed als totale stimuluscontrole uit te oefenen op het toedienen van alle voorziene straffen
- verwachten dat het **geweten** van de leraar in opstand zou komen
- haalt blijkbaar niets uit dat proefpersoon jarenlang geleerd heeft te luisteren naar de stem van de rede en van het geweten

2.1.3 De macht van de medeburger:

- zal de **externe situatie** m.n. het horen, zien en voelen van de door hem gepijnigde medeburger, **wél invloed hebben op het gedrag van de Pp in deze situatie?**
- **sociale prikkelnabijheid** van de medeburger zal systematisch gewijzigd worden

Experiment 1:

- bij schok 20 hoort de leraar de Ll bonzen op de scheidingsmuur
- bij schok 21 nogmaals op de muur gebonsd, en daarna blijft het stil
- gemiddeld weigeren de Ppn pas na schok 27 → **laatste schok is 27**
- 65% drukt driemaal op knop 30, de maximumschok → **65% maximumschok**
- betekent niet dat de Ppn hier blijgezind hun taak volbrachten:
 - extreme symptomen van spanning
 - observeerbare uitingen van **intens responsconflict**
- ook bizarre en ongewilde nerveuze lachbuien bij liefst 14 Ppn

Experiment 2:

- auditieve prikkelnabijheid van de Ll wordt opgevoerd tot een dramatisch hoog niveau

- vanaf schok 10 schreeuwt, roept, smeekt en tiert de medeburger dat hij weigert om nog verder mee te werken in het experiment en dat de pijn onuitstaanbaar is
- bij schok 20 roept hij wanhopig dat hij vanaf nu niet meer antwoordt
- vanaf schok 22 hoort de Pp geen enkel geluid meer
- laatste schok is 25 en 62 % maximumschok

Experiment 3: leraar hoort en ziet zijn leerling op ongeveer een meter afstand in dezelfde kamer → laatste schok 21 en 40% maximumschok

Experiment 4:

- niet alleen auditieve en visuele maar ook tactiele prikkelbaarheid
- leraar moet de hand van de Ll op de schokplaat dwingen en zichzelf hierbij beschermen met een isolerende doek
- voor tactiele nabijheid wordt het laatste schok 18 en 30% maximumschok

Commentaar:

- invloed van sociale-prikkelbaarheid lijkt zeer groot
- wanneer de leerling goed hoorbaar, zichtbaar en voelbaar wordt, stijgt de kans op “weigeren om nog verder schokken toe te dienen”
- Pp kan onmogelijk tegelijk ingaan op het verzoek van de proefleider én op dat van de medeburger = responsconflict
- het is maar wanneer de gepijnigde medeburger de leraar auditief en vooral visueel en tactiel kan prikkelen dat zijn smeekbede om ermee op te houden een grotere kans krijg om verhoord te worden

2.1.4 Krachtige cognitieve wapens voor de proefpersoon:

- 2 wijzigingen aangebracht:
 - 1) proeven verhuisden naar heel wat minder aantrekkelijke kelderverdieping met blote verwarmingsbuizen en betonnen vloer
 - 2) Pp kreeg een bijzonder sterk cognitief wapen om, vanaf schok 10, zijn responsconflict te beslechten met een weigering om nog verder te gaan

Experiment 5:

- leerling kan de leraar uitsluitend via de luidspreker beïnvloeden (intercom)
- leerling een wel zeer sterk argument om zijn eisen kracht bij te zetten → vertelt in het begin dat zijn hart niet al te best is
- bij schok 10:
 - Ll eist dat men moet stoppen en hem vrijlaten en weigert om nog verder mee te werken
 - Ll roept heel uitdrukkelijk dat hij last heeft van zijn hart
- schok 22: met hysterisch intense langgerekte doodskreten eist de Ll tot 13 maal toe vrijgelaten te worden, en verwijst nog laatste maal naar zijn hart
- vanaf schok 23 reageert de Ll niet meer
- laatste schok 25 en 65% maximumschok
- 82,5% dient nog schokken toe na de tiende schok

Experiment 6:

- beroep gedaan op uitsluitend vrouwelijke Ppn
- geen verschil; beide experimenten identiek: **laatste schok 25 en 65% maximumschok**

Experiment 7:

- **cognitieve bewapening** van de Pp nog meer opgevoerd
- **impliciet sociaal contract** tussen drie volwassen partijen
- PsPp – Ll zal bij het lezen van het formulier uitdrukkelijk aarzelen om zijn handtekening te plaatsen:
 - wil enkel meewerken aan het experiment onder voorwaarde dat het experiment stopt zodra ik er om vraag
- kan het impliciet sociaal contractargument gezien worden als een belangrijke determinant voor het gedrag van Ppn in de voorgaande proeven?
- **gemiddelde laatste schok is 24 en 40% maximumschok**
- 80 % blijft toch nog verder schokken nadat de leerling uitdrukkelijk eist vrijgelaten te worden en zijn hartprobleem inroept om de eis kracht bij te zetten
- ongeveer 1/4^e van de 60% Ppn diet niet tot het einde meewerkten, verwees bij de motivering van de weigering naar de voorwaarde waaronder de Ll had willen meewerken

2.1.5 Prestige van de universiteit en agressiviteit:

Experiment 8:

- heeft te maken met de **institutionele macrosituatie** van het experiment
- alle onderzoeken werden uitgevoerd in een gebouw van de prestigieuze Yale universiteit
- vele Ppn beweerden dat ze zeker geen schokken zouden toegediend hebben, indien de experimenten “elders” werden uitgevoerd
- experiment nu uitgevoerd in een nogal vervallen handelsgebouw
- obscure setting, nauwelijks fatsoenlijke onderzoekskamers
- **laatste schok is 21:**
 - 2 Ppn van de 40 weigerden van meet af alle medewerking
 - 3^e Pp stopt na de 7^e schok en nog zeven na de 10^e schok
 - overige 30 Ppn gaan door met het toedienen van pijnprikkels nadat de PsPp met hartkwaal eist vrijgelaten te worden
- **19 op 40 of 47,5 % dienen de maximumschok driemaal toe**

→ resultaten van vorige experimenten niet toeschrijven aan het blinde vertrouwen in de Yale universiteit

- andere categorie van verklaringen: steekproeven zouden toevallig voor twee derde gevuld zijn met sadistische monsters:
 - kunnen opwerpen dat heel wat Ppn deze “legitieme situatie” gretig aangrijpen om hun “agressieve instincten” straffeloos vrije teugel te laten

- maar geobserveerde gedrag van Pp wees helemaal niet in de richting van agressie tegenover de weerloze en onschuldige leerling

Experiment 9:

- Pp kan hier **naar eigen keuze** onverschillig welke van de 30 knoppen indrukken
- gemiddeld zwaarste schok gekozen door de Pp was schok **5.5**
- slechts twee die verder gingen dan knop 10
- de in vorige experimenten vastgestelde antisociale gedragingen staan niet zozeer onder controle van de eigen agressie of interne factoren, dan wel van de inhoud van de instructies van de PI

2.1.6 Macht en onmacht van de proefleider:

- wat verwacht je indien de **visuele prikkelnabijheid van de proefleider afgezwakt wordt terwijl de inhoud van de instructie dezelfde blijft?**

Experiment 10:

- PI zal het lokaal verlaten en enkel nog telefonisch in verbinding staan met de Pp om te reageren op zijn vragen met de identieke aansporingen
- gemiddeld laatste schok wordt **18** terwijl het **percentage maximumschok nog 'slechts' 22,5 bedraagt:**
 - spectaculair effect; reduceerde macht van de PI
 - PI werd ook meerdere malen door de Ppn bedrogen, die wel een hogere schok aankondigden, maar in feite de laagste schok toedienden

Commentaar:

- zowel de **onmacht** van de proefleider als de **macht** van de lijdende leerling staan hier allebei fundamenteel onder stimuluscontrole van éénzelfde **extere sociale-prikkel-nabijheidsfactor**
- de "triviale" **sociale-prikkelnabijheid** zowel van de proefleider als van de leerling heeft een duidelijk effect op het al dan niet toedienden van extreem zware schokken aan een weerloze → verzoek om te martelen ingewilligd als PI dichtbij is en slachtoffer veraf?
- uitkomst van een intens moreel responsconflict wordt in hoge en onvermoede mate méér bepaald door externe sociale zintuiglijke prikkelmodaliteiten dan door de traditioneel cruciaal geachte cognities en morele attitudes

Experiment 11:

- 2 proefleiders die elk de helft van instructies voor hun rekening nemen
- bij schok 10 geven de proefleiders **tegengestelde instructies:**
 - PI 1 geeft de klassieke aansporingen, PI 2 zegt precies het omgekeerde
 - 18 van de 20 Ppn stopten ermee zodra er onenigheid was tussen PI's

Commentaar:

- zijn hier nieuwe concepten nodig?
- of volstaat een vergelijking met het krachtige effect van de **niet meer unanieme meerderheidsexperimenten van Asch?**

- bij schok 10 een **geestesverwant** die hem de kracht geeft om juist te oordelen over een zonneklaar beoordelingsobject: iemand met een hartkwaal schokt men niet tegen zijn uitdrukkelijke wil in

2.1.7 Het machtsoverwicht van de leider:

- vraag blijft hoe het komt dat de medeburger-leerling het zo moeilijk heeft om invloed uit te oefenen op de leraar die instructies krijgt van de proefleider
- oefend de proefleider sociale invloed uit omdat hij **proefleider** is?:
 - voldoende dat een aanwezige proefleider de leraar aanspoort tot schokken opdat de dramatische eis van de hartlijder een weinig effect zou hebben
 - waarom heeft de verbale aansporing van de proefleider zoveel meer effect dan de moreel gewichtige en volstrekt legitieme eis van de hartlijder
- **wat verwacht je indien de leerling eist om niet te stoppen en de proefleider instrueert om wel te stoppen?**

Experiment 12:

- de PI zegt bij schok 10 dat de leraar moet stoppen omdat de hartlijder toch zeer hevig te keer gaat
- leerling **eist** echter dat de leraar verder gaat met experiment en maakt er een eenzaak van dat hij de hele proef kan afwerken ondanks zijn hartkwaal
- zonder uitzondering stoppen **alle** proefpersonen onmiddellijk met schokken
- **machtsoverwicht** van de proefleider is hier overduidelijk

Experiment 13:

- instructies worden gegeven door een “gewone” medeburger van leraar en leerling
- tweede PsPp die aan de tafel van de leraar de antwoorden registreert
- PI wordt weggeroepen → PsPp2 krijgt het idee om bij elke fout het schokniveau op te drijven, en zal de hele tijd blijven aandringen bij de Pp-leraar om “zijn systeem” toe te passen
- **slechts 20% van de Ppn gaat tot het einde en de gemiddeld laatste schok is 16**
- 11 van de 16 Ppn bleven de tijdsduur tot het einde noteren en waren dus getuige van en verleenden zelfs administratieve medewerking aan die onmenselijke PsPp-leraar

Experiment 14: wat gebeurt er wanneer de PsPp-leerling instructies geeft om de proefleider telkens zwaardere schokken toe te dienen?

- PsPp-leerling wil enkel meewerken als hij eerst mag zien hoe goed de proefleider er het van afbrengt
 - PI doet dit op voorwaarde dat PsPp na hem op de stoel komt
 - Pp neemt plaats voor de schokgenerator en de PsPp gaat zitten op de plaats waar normaal de PI zit
 - Schok 10 → PI roept “dat volstaat, Heren”
- **alle Ppn zonder uitzondering stoppen onmiddellijk alhoewel de PsPp nog een hele tijd aandringt om verder te gaan**
- Ppn verwijzen naar de fundamenteel humanitaire gronden voor hun weigering

- **situationeel machtsoverwicht** van iemand die met het aureool van een proefleider in de schokstoel zit

2.1.8 Impliciete sociale beïnvloeding van heldhaftig en slaafs gedrag:

- in alle experimenten is de sociale beïnvloeding van de proefleider steeds expliciet
- Milgram onderzoekt of de richting van de oplossing van het responsconflict van de Pp – leraar zou beïnvloed kunnen worden door één of twee PsPpn die een evaluatief gekleurd respons uitbrengen, maar dit doen **zonder enige expliciete op de Pp gerichte aansporing of beïnvloeding**

Experiment 15:

- Leraar 1 (PsPp 1) spreekt de woordenparen in, leraar 2 (PsPp 2) oordeelt of het antwoord van de leerling juist of verkeerd is
- Leraar 3 (Pp) moet de schokknop indrukken
- bij schok 10 zegt leraar 1 tegen Pl dat hij niet langer wil meewerken:
 - bij schok 14 volgt leraar 2 het voorbeeld van leraar 1
- **slechts 15 van de 40 Ppn werken nog verder mee met de proefleider na schok 14**
- **laatste schok is 16 en percentage maximumschok is 10**
- machtsoverwicht van de proefleider omgeslagen in vrijwel volledige onmacht
- gedragsaanstekings-effect van het rustige verzet van een “unanieme meerderheid van 2 medeproefpersonen tegenover een derde proefpersoon”

Experiment 16:

- Pp wordt blootgesteld aan de **impliciete sociale beïnvloeding van één medeproefpersoon**:
 - PsPp 2 moet na lottrekking de schokknop indrukken, Pp overige deeltaken
 - PsPp 2 zal tot op het einde de instructies van de Pl uitvoeren
 - PsPp 2 zal geen enkele expliciete invloed uitoefenen op de Pp
- **gemiddeld laatste schok is 29 en 92,5 % maximumschok → machtsoverwicht van de Pl** nog nooit zo groot geweest
- afwezigheid van sterk responsconflict is hier vooral te verbinden met de omstandigheid dat de Pp zelf de knop niet indrukt en dus “niets verkeerd doet”

2.1.9 Administratieve mishandeling van een werkloze:

- Milgrams basisparadigma werd ‘met succes’ bevestigd bij sterk uiteenlopende proefpopulaties, in en buiten de Verenigde Staten

Meeus en Raaijmakers (1986, 1987, 1995):

- andere frequent voorkomende vorm van mensonwaardig gedrag, nl. **“administratieve gehoorzaamheid”**
- progressief zware verbale mishandeling door de Pp van een werkloze (PsPp) die hierdoor niet slaagt in een cruciale selectietest en zodoende werkloos blijft

- Pp kreeg de instructie van de Pl om de werkloze tijdens het beantwoorden van de selectietest een standaardreeks van **15 mondelinge telkens zwaardere verwijten** auditief toe te sturen
- **werkloze (PsPp) protesteert in toenemende mate heel sterk tegen deze voor hem onaanvaardbare behandeling**
- wanneer de Pp wil stoppen met het experiment krijgt hij de 4 gradaties aansporingen van Milgram te horen
- er wordt een eind gemaakt aan de proefzitting zodra de sterkste aansporing geen effect meer sorteert of zodra het sterkste verwijt (15) door de Pp is toegediend

Enkele markante vaststellingen:

- **controleconditie:** Pp mag zelf kiezen welke verwijten hij zou sturen:
 - geen enkele Pp dient maximumverwijt toe
- **eerste twee experimenten: 91% gaat tot en met het maximumverwijt:**
 - vrijwel alle Ppn willen minstens één of tweemaal ermee stoppen, maar gaan verder door de aansporingen van de Pl
 - verbergen hun eigen onvrede met de taak voor de werkloze

Derde experiment:

- alles Ppn zijn échte personeelsfunctionarissen en hebben dus beroepshalve dagelijks te maken met het behandelen van arbeidssollicitaties
- gedragen zich niet anders dan de burgers uit eerste twee experimenten

Experiment met Pl die per telefoon de proef begeleidde:

- gemiddeld laatste verwijt daalt tot **10.2 en slechts 36,4 % i.p.v. 91% Ppn dienen het maximumverwijt toe**

Experiment met de twee rebellerende PsPpn:

- concreet kappen de 2 PsPpn-leraar respectievelijk na verwijt 8 en 10
- percentage Ppn dat het **maximumverwijt hanteert is nog maar 15,8**
- impliciete sociale beïnvloeding nog een sterker effect op de onmacht van de Pl dan het louter auditief contact tussen de Pp en de Pl
- **anders experiment:** een week voor de proef ontvangt de Pp een gedetailleerde beschrijving van het experiment en van de taak, inclusief de mogelijke negatieve gevolgen voor de werkloze
- voorbehandeling ‘met voorkennis’ geen effect op het gemiddelde

Eigenbelang en altruïsme:

- **twee nieuwe voorkenniscondities** en daarbij het eigenbelang van de Pp manipuleren bij zijn behandeling van de werkloze
- **conditie A: met wettelijk aansprakelijkheidsrisico:**

- 1) Pp moet paier tekenen dat hij de wettelijke aansprakelijkheid aanvaardt
 - 2) werkloze dreigt nu, naast de gestandaardiseerde protesten, de Pp voor het gerecht te dagen indien hij niet stopt met zijn verwijten
- slechts 20% diende het maximumverwijt toe
- **conditie B: zonder wettelijk aansprakelijkheidsrisico:**
 - departement aanvaardde de wettelijke aansprakelijkheid
 - 66% van de Ppn werkte het hele aversieve gamma volledig af
 - werklozen in nood hebben veel meer kans om geholpen te worden, wanneer het eigenbelang van de hulpverlener daardoor gediend wordt

2.2 Slotbeschouwingen rond mogelijke verklaringen:

Een aparte theorie voor blinde gehoorzaamheid?:

- **waarom blinde gehoorzaamheid?**
 - sleutelbegrip voor Milgram's verklaringsmodel is de **“agentic shift”**:
 - nieuw concept, als tegengesteld aan “autonomie”
 - autonomie kan plots omgevormd worden (**shift**) in een toestand waar men zich niet meer beschouwt als zijn eigen baas, maar wel als een uitvoerder (**agent**) van de wensen van iemand die, in deze situatie **hiërarchisch hoger** staat:
 - persoon ziet zichzelf niet langer verantwoordelijk voor zijn daden, want wordt een instrument in handen van het gezag
 - in bepaalde omstandigheden is de omschakeling haast onweerstaanbaar en wordt ze onomkeerbaar
 - in hoge mate een semantisch en zelfs tautologische descriptie van verschijnsel
 - “autonomic state” kan omslaan in een “agentic state” is hetzelfde zeggen dat onafhankelijk gedrag kan omslaan in afhankelijk gedrag
- men kan dit **niet als toetsbare verklaring zien**
- de “agentic shift” komt vooral tot uiting in enerzijds het aanvaarden dat je voor je gedrag als uitvoerder verantwoording verschuldigd bent aan het gezag
 - anderzijds zul je je niet beschouwen als aansprakelijk of verantwoordelijk voor het uitvoeren van wat de meerdere bevolen heeft
- gaat hier niet om een deductief getoetste theorie, maar om een inductieve poging om een grotere eenheid te brengen in de vele vastgestelde effecten
- **Festingers cognitieve-dissonantiethoor**: wanneer de Pp doorgaat tot het einde, ontwijkt hij de dissonantie die zou ontstaan door te weigeren, want dan zou hij opgescheept zitten met de cognitie dat alles wat hij tot op dat punt deed, fout was
 - is er behoefte aan een aparte “blinde gehoorzaamheidstheorie”?
 - stellen vragen over het sleutelconcept zelf van zijn theorie, de agentic shift

Het afwentelen van verantwoordelijkheid op proefleider?:

- nieuwe concept: “agentic state” of de “toestand van uitvoerder”
- belangrijkste element: **Pp wentelt elke verantwoordelijkheid voor zijn daden af op de PI:**
 - onderscheid tussen conformisme en gehoorzaamheid
 - na blinde gehoorzaamheid zal de Pp de verantwoordelijkheid voor het toedienen van schokken uitsluitend toeschrijven aan de autoriteit
- werd nagegaan of er systematische verschillen zouden zijn tussen “gehoorzame” en “opstandige” Ppn wat de *relatieve verantwoordelijkheid betreft die ze toeschrijven aan de PI, aan zichzelf en aan de leerling*
- concrete vraag: **Welk percentage van de verantwoordelijkheid draagt elk van ons, de PI, uzelf en de leerling, voor het feit dat de leerling elektrische schokken kreeg tegen zijn wil?**

Tabel 6.4 p. 321:

- resultaten opgesplitst voor “gehoorzame” en “opstandige” Ppn
- verschil ligt helemaal niet in de verantwoordelijkheid bij de proefleider → wordt duidelijk minder verantwoordelijkheid afgewenteld op de proefleider (38 %) dan op de niet-proefleiders samen (62%)
- opstandigen schrijven meer verantwoordelijkheid aan zichzelf toe dan de gehoorzamen
- geen afleiding van de agentic shift uit deze gegevens
- gaat hier om een sleutelbegrip van de verklaring dat uitdrukkelijk een verschil in de zelfbeschrijvende attributie van verantwoordelijkheid poneert bij personen die wél vs. personen die niet blind blijven gehoorzamen
- twee groepen Ppn die **duidelijk** verschillen qua al dan niet “in de uitvoerdersrol” blijven:
 - kloof tussen gehoorzamen en opstandigen gemiddeld 15.3 schokken
 - zodra gevarendrempel overschreden werd, was er geen sprake meer van een “autonomic shift”
 - kleinste kloof voor twee onafhankelijken die het langst gehoorzaamden, was nog altijd 8 schokken groot
- in tabel 6.4 dus te maken met twee groepen, waarvan de ene **gemiddeld tweemaal langer** in de “agentic state” bleef dan de andere, die gemiddeld al rond schok 15 zelf overschakelde op de “autonome stand”
- groot vraagteken bij het sleutelbegrip “agentic shift”?

Macht en onmacht van “gezag” en “uitvoerder”:

- vastgestelde effecten bleken robuust bij hernemingen in anderen laboratoria
- maar kan “blinde gehoorzaamheid en de banaliteit van het kwaad” aanspraak maken op een “aparte” theorie?
- zeer spaarzaam omspringen met vaste morele en evaluatieve persoonlijkheidseigenschappen die ons, over zeer wisselende gedragssituaties heen, zouden voorbestemmen om al dan niet te weerstaan aan welbepaalde vormen van sociale beïnvloeding

- moeilijk vol te houden dat het ligt aan individuele verschillen
- **Tabel 6.5 p. 322:** alle besproken varianten uit Milgrams onderzoeksproject overzichtelijk geordend op basis van het percentage Ppn dat de maximumschok toediende
- in vele gevallen heeft de door de leerling uitgeoefende sociale druk weinig effect
- in minstens evenveel andere situaties oefent de leerling relatief meer macht uit dan de Pl, als we het tot op zekere hoogte arbitraire criterium gebruiken van meer dan 50% van de Ppn die stoppen met schokken
- grote verdienste van Milgram = heeft enkele markante determinanten van de uitkomst van dit sociale-machtsconflict blootgelegd
- strategieën afleiden om de macht van de leider en/of het slachtoffer op te voeren of af te zwakken:
 - prikkelnabijheid van het slachtoffer opvoeren
 - tegenspraak bij de leiders
- elk individu leert van kindsbeen af dat er machtsverschillen zijn
- gedrag van elk individu wordt in de meest uiteenlopende situaties geleid door soms zeer subtiele en wisselende machtsverhoudingen

Het machtsverhouding van een voorzitter:

- gaat om gelijken die ongelijk worden, minder of meer machtsverhouding verwerven en uitoefenen, onder stimuluscontrole staan van een “triviale” variant op prikkelnabijheid bij het ontstaan van een belangrijke unanieme beslissing
- arbeidsongeval → rechterkniebeschadiging:
 - dagvaardt je werkgever om de wettelijk voorziene maximumvergoeding van 25 000 dollar voor morele schade te verkrijgen
 - 5-koppige juridische commissie moet unaniem beslissen over de grootte van een billijke geldelijke schadeloosstelling

Charlan Nemeth en J. Wachtler (1974):

- eerste O.V. heeft 2 varianten: ofwel krijgen de Ppn een plaats toegewezen door de Pl, ofwel gaan ze zelf een plaats innemen op één van de vijf stoelen
- tweede O.V. heeft 3 varianten: toegewezen of ingenomen plaats is ofwel de stoel aan het hoofd van de tafel ofwel één van de twee stoelen aan elke zijkant
- voor vergadering begint, moet elke Pp eerste individuele oordeel aan de Pl overhandigen; bedragen meestal tussen 12 000 en 20 000 dollar
- hierna geeft de Pl hen 40 minuten tijd om tot een unanieme beslissing te komen:
 - mogen onbeperkt gebruik maken van het dossier om hun standpunt kracht bij te zetten
 - na 40 min stelt de Pl vast dat er nog geen unanieme beslissing bereikt werd en krijgen de Ppn een vragenlijst die ze individueel beantwoorden
- verschil tussen elk eerste en tweede individueel oordeel is de voornaamste afhankelijke variabele

- leden telkens geconfronteerd met één medestudent die een werkelijk extreem en onbarmhartig standpunt inneemt en verdedigt:
 - maximumbedrag van 3000 dollar
 - zijn verbale en niet-verbale tussenkomsten waren gestandaardiseerd

Waar situeer je deze sociale-beïnvloedingssituatie?:

- 3000 dollar-oordeel van de PsPp is een “grote fout” volgens paradigma van Asch
- doet denken aan toedienen van zware schok aan een weerloos slachtoffer
- 4 naïeve Ppn die geconfronteerd worden met iemand die manifest grote fouten maakt → één dissidente PsPp (~ Asch)
- wat kan men verwachten i.v.m. het machtsoverwicht van de dissidente en onbarmhartige PsPp, wiens gedrag over alle condities zoveel mogelijk constant gehouden wordt?
- zou het verschil maken of de PsPp aan het hoofd van de tafel zit of aan de zijkant?

Voornaamste vaststellingen:

- of de dissident aan het hoofd of aan de zijkant van de tafel zit heeft op zich geen enkel effect
 - enkel in de conditie waarbij hij zelf plaatsneemt aan het hoofd van de tafel, slaagt hij er in om de groepsleden te beïnvloeden in de richting van zijn afwijkende en onbarmhartige standpunt
 - “zelf plaats nemen aan het hoofd van de tafel” moeilijk te vatten in één van de categorieën van “impliciete of expliciete sociale beïnvloeding”
- heeft te maken met de omstandigheid dat de Ppn in ontelbare situaties geleerd hebben dat wie zelf aan het hoofd van een tafel, een klas, een peloton gaat zitten, staan of lopen, drager wordt van een aureool van machtsoverwicht
- het **relatieve machtsoverwicht van de dissidente onbarmhartige** en een “grote fout” verdedigende PsPp kan bezwaarlijk toegeschreven worden aan één van volgende aspecten van de gedragsituatie:
 - 1) niet aan de omstandigheid dat de PsPp aan het hoofd van de tafel zit
 - 2) niet aan de grotere wederzijdse visuele prikkelnabijheid
 - 3) niet aan de optimale faciale contactmogelijkheden en oogcontactmogelijkheden met elk van de overige groepsleden
 - 4) niet aan de inhoud of de vorm van het gehouden pleidooi
 - 5) niet aan de duur van de interventies van de dissident
 - 6) niet aan de sympathieke indruk de PsPp zou gemaakt hebben
 - 7) niet aan de consequentheid waarmee elk van de argumenten verdedigd wordt
 - 8) niet aan het gezag van een proefleider
- laatste factor, het toewijzen door de Pl van de hoofdplaats had geen significant nadelig effect op het machtsoverwicht van de PsPp op de overige groepsleden
- in dit experiment is de meest sobere conclusie dat de **periode van hooguit 4 seconden waarbij de PsPp ZELF plaats nam aan het hoofd van de tafel, terwijl zijn medestudenten ook elk op een andere stoel plaatsnamen, de cruciale periode was voor het verwerven van een relatief machtsoverwicht**

- cruciale conditie zou enkel van de overige condities mogen verschillen door het **gedrag van de PsPp tijdens die vier seconden**
- valt niet apriori uit te sluiten dat die 4 seconden een voldoende aureool van machtsoverwicht produceerden
- merkwaardige effect moet te maken hebben ofwel met **zelfbeïnvloeding**, ofwel met **sociale beïnvloeding** waarbij de anderen, ten gevolge van de openingsscène en/of ten gevolge van de hele discussietijd, méér beïnvloed werden door de onbarmhartige en dissidente onbekende dan in de overige condities

3. Recent onderzoek:

- telkens vergelijkbare resultaten gevonden
- (conceptuele) replicaties van Asch en Milgram:
 - verschillende culturen en tijd
 - andere operationalisering
 - vb. Aschparadigma: tijdsduur geluiden
 - vb. Milgramparadigma: sollicitant van de wijs brengen, als advocaat cliënt aanzetten tot meened,...
- determinanten van niet-autonoom gedrag:
 - bv. Asch-paradigma: geboorterang, lijfelijk of visueel aanwezige anderen, 'priming',...
- informatieel of normatief effect van wat de meerderheid zegt?
- effect van kenmerken verzoek bij expliciete invloed:
 - vb. 'voet in de deur' – techniek = steeds meer pijnlijke schokken
 - vb. 'deur in huis' – techniek: eerst heel groot verzoek → mensen weigeren dit : uiteindelijk koemn tot een klein verzoek en dan durven mensen geen neen meer zeggen
- perceptie van sociale steun en sociale druk:
 - vb. **valse consensus**: gebeurt bij verkiezingen: moeilijk om te beseffen dat anderen anders dan u denken
 - vb. **pluralistische ignorantie**: ten onrechte denken dat je in de minderheid bent

Pendry & Carrick (2001): Kun je conformistisch gedrag 'primen'?

- wel mogelijk om mensen tijdelijk te beïnvloeden om autonomer te denken
- variant Asch-paradigma: > ambigu + auditief
- Ppn horen aantal (100) 'biepjes'
- taak: schatten hoeveel 'biepjes er waren'
- schattingstaak in groep:
 - Pp laatste van 5 (4 PsPpn)
 - PsPpn overschatten biepjes met ruim 20%
- vooraf sommigen 'deelname pretest ander onderzoek' gevraagd:
 - leesbaarheid van op foto geprinte tekst beoordelen

- aard foto/beschrijving: punrocker/accountant
- A.V. en resultaat: aantal biepjes dat de Ppn noemen:
 - basislijnconditie alleen: 103.58a
 - groep – geen ‘prime’: 109.75b
 - groep – accountant: 113.67b
 - groep – punkrocker: 103.83a

Hoofdstuk 7: Agressie of Machtsherstel?

- aan de hand van enkele klassieke onderzoeksparadigma's benaderen we zowel bepaalde vormen van agressief als altruïstisch **gedrag** als fenomenen die verworven, uitgebracht en instandgehouden worden volgens **dezelfde** algemene psychologische wetmatigheden
- sociale beïnvloeding van **anti-** en **prosociaal gedrag**
- voornaamste afhankelijke variabele is de mate waarin de andere effectief geschaad of geholpen wordt door de sociale omstandigheden waarin agressor of hulpverlener zich bevindt

1. Definitie en instrumentele conditionering van agressief gedrag:

1.1 De intentie om te pijnigen?:

1° definitie: agressief gedrag is gedrag dat uitgebracht wordt met de **intentie om de socius te pijnigen:**

- gedragingen die bedoeld werden om te pijnigen, maar toevallig hun doel misten, toch als agressief gedrag beschouwd
- gedragingen die ongewild of toevallig pijn veroorzaken, worden niet als agressief bestempeld
- MAAR intentie, bedoeling → kan je niet rechtstreeks observeren!:
 - zelfbeschrijvend gedrag wordt beloond en bestraft
 - wat we zeggen over ons gedrag, onze motieven staat vaak héél ver af van ons feitelijk gedrag
- vanuit een gedragswetenschappelijk standpunt nogal gewaagd om agressief gedrag te beperken tot gedrag dat uitgebracht werd met de intentie om te pijnigen
- gaat eigenlijk om een samen voorkomen van **twee gedragingen**: P. valt een socius aan **én** P. zegt tegen zichzelf of tegen een observator dat het echt in zijn bedoeling lag pijn te berokkenen aan die socius
- objectieve observeerbaarheid schept grote en vaak onoverkomelijke bezwaren
- psychologisch onderzoek over het ontstaan, het instandhouden en het retrospectief formuleren van intenties gescheiden houden van de studie over het feitelijk veroorzaken van pijn of vreugde bij de medemens

- al dan niet samen voorkomen van deze twee gedragsreacties lijkt ons een eerder arbitraire beperking van het studie-object
- agressief gedrag komt er frequent voor bij dieren en bij kleine kinderen, waarbij bezwaarlijk op wetenschappelijk verantwoorde wijze over enige “intentie om te pijnigen” kan gesproken worden
- 1^e definitie leidt tot een uitsluiting van talrijke gedragsvormen, die vanuit een maatschappelijk of toegepast standpunt voor velen terecht als agressief beschouwd kunnen zullen worden:
 - personen die vooral de **intentie** hebben om hun macht uit te breiden of hun gehechtheidsobjecten te beschermen zouden zodoende niet-agressief handelen, alhoewel ze anderen pijnigen of doden
 - bijv. ten oorlog trekken “om ons te verdedigen” → dan geen agressie

2^e definitie: agressief gedrag is gedrag dat vooral gekenmerkt wordt door een daaropvolgende toename van de aversiviteit van de gedragssituatie van de andere(n)

- verhoging van de aversiviteit van een gedragssituatie kan in principe objectief afgeleid worden o.m. uit de aldus ontstane negatieve versterkingsmogelijkheden voor het conditioneren van ontwijkings- en ontvluchtingsgedrag bij de gepijnigde socius
- gebruikt Hoorens stilzwijgend

3^e definitie: agressief gedrag is gedrag dat verworven en instandgehouden wordt door de aversieve gevolgen voor de socius:

- impliceert dat agressie altijd door instrumentele conditionering ontstaat
- niet alle agressieve gedrag aangeleerd!!
- impliceert dat versterker altijd aversief gevolg voor ander is
- versterker zou dan zijn: waarnemen dat een ander schade lijdt:
 - is dit altijd wel een versterker?
 - is dat enige versterker?
- nadruk hier gelegd op de omstandigheid dat de aversieve gevolgen blijkbaar fungeren als een versterker voor degene die het agressieve gedrag uitbrengt
- hierbij wordt verondersteld dat agressief gedrag altijd een **operante** performantie is, die onder situationele stimuluscontrole **uitgebracht** en instandgehouden wordt door zijn primair of secundair versterkende gevolgen
- is agressief gedrag echter niet in belangrijke mate een respondente of reflexmatige gedragsreactie?

4^e definitie: agressief gedrag als gedrag dat vooral gepaard gaat met een bedreiging of vermindering van de macht van de socius:

- altruïsme dan naar gedrag dat vooral gepaard gaat met een toename van de macht die socius heeft op zijn gehechtheidsobjecten
- wordt gebruikt door Nuttin
- agressief gedrag lijkt vaak op machtsherstel, maar agressief gedrag zo definiëren?
- bruikbaarheid van dergelijke algemene definities is betwistbaar

- agressie is veeleer een **descriptieve verzamelterm**
 - vijftal heel algemene functies
 - territoriumagressie, dominantieagressie, seksuele agressie, parentele agressie en morele agressie
- hoofdbekommernis blijft het zoeken naar meer eenheid en orde in de onbeperkte veelheid van gedragsverschijnselen
- aantonen dat een sociale-gedragsanalyse ook kan bijdragen tot een meer verantwoorde kijk op dit maatschappelijk zo belangrijke verschijnsel

1.2 Elk gedrag kan schaden en baten:

- veruit de meeste agressieve gedragingen kunnen benaderd worden als (operant) gedrag dat onder discriminatieve situationele controle geleerd, uitgebracht en instandgehouden wordt binnen de universele drievoudige contingentie: **situatie-gedrag-versterkende gevolgen**
- cruciaal is dat het gedrag door instrumentele conditionering voor dat individu of die groep het middel of instrument geworden is om positieve versterkers te produceren of negatieve versterkers te ontwijken of te beëindigen
- indien de contingenties tussen gedrag en versterking **omgekeerd** zijn, dan zal het **altruïstische gedrag** meer waarschijnlijk worden dan het niet-versterkte agressieve gedrag
- plausibiliteit van de instrumentele conditioneringsvisie op agressief gedrag wordt ondersteund door experimenten waarin alle factoren constant gehouden worden behalve de “kwalitatieve” gedragscategorie waarmee controle op de versterkers verworven en instandgehouden werd

Reynolds, Catania en Skinner (1963):

- hebben twee duiven elkaar verwoed leren aanvallen door het hanteren van identiek dezelfde versterkers en gedragsveranderingstechnieken waarmee zij dezelfde duiven een soort ping-pongspel leerden spelen of elkaar te helpen
- via boetserings- en differentiële versterkingsprocedures ervoor zorgen dat elke duif bij het aanbieden van geluidsprikkel A naar de eigen hoek en bij geluid B terug naar het midden van de ring trok
- voor de “agressieve duiven” was dit de enige of althans de minst aversieve manier om gedragscontrole te verwerven op een belangrijke categorie versterkers, nl. voedsel
- equivalentie tussen instrumentele conditionering van agressief en niet-agressief gedrag illustreren met een experiment waarbij het agressieve gedrag geconditioneerd werd met primaire positieve versterking, toegediend via rechtstreekse elektrische prikkeling van een zogenaamd genotcentrum in de hersenen

Stachnik e.a. (1966):

- hebben op deze wijze agressief gedrag geboetseerd en instandgehouden bij ratten tegenover andere, niet centraal gestimuleerde sociusratten en doodshoofdaapjes

- proefdier werd differentieel versterkt voor elk gedrag dat gericht was op de socius
- **successieve benadering** van de gewenste respons via een geleidelijke verschuiving van het versterkingscriterium
- het op deze wijze verworven agressieve gedrag werd vervolgens instandgehouden met dezelfde versterkers tijdens dagelijkse zittingen, verschillende weken lang
- **figuur 7.1 p. 335:**
 - controledagen 47 en 48 waarbij er geen elektrische prikkeling van het genotscentrum was → agressieve rat relatief rustig bij de socius in de kooi
- agressief gedrag kan op dezelfde wijze als onverschillig welke operant onder versterkingscontrole komen te staan van versterkers die op zich geen enkele vooraf bepaalde band hebben met het geconditioneerde gedrag
- rat brengt agressief gedrag uit omdat er een versterkingscontingentie ingebouwd werd tussen enerzijds het uitbrengen van een bepaald soort gedragingen en anderzijds het toedienen of bemachtigen van een versterker
- in principe kon onverschillig welke positieve of negatieve versterkingscontingentie aangewend worden
- agressief gedrag hangt ook samen met de productie van aversieve prikkels die geproduceerd worden door de aangevallen socius
- kan leiden tot **toestanden van wederzijdse agressie en escalatie**
- **agressief gedrag beantwoordt in zeer veel gevallen aan universele wetten die het uitbrengen van elk gedrag meebepalen**

2. Onvoorwaardelijke antisociale reflexen?:

- duidelijk dat mens en dier erfelijk zodanig geprogrammeerd zijn, dat ze heel snel leren aversieve prikkels te ontvluchten of te ontwijken
- blijkt echt dat in vele gevallen een aversieve situatie het organisme niet zozeer stimuleert tot ontwijken of vluchten, maar veeleer op aanvallen en vechten
- **hoofdstuk 2:** individuen **leren** in bepaalde omstandigheden apatisch en lijdzaam de aversieve prikkels ondergaan, in andere gevallen **leren** ze diezelfde prikkels te ontvluchten of zelfs hun toediening te voorkomen
- **3^e mogelijke gedragsketen:** **leren** aanvallen tot en met het eventueel **leren** uitschakelen van de bron van aversie
- verband tussen aversieve prikkels en agressief gedrag
- **antecedente aversieve prikkels**, die we **asociaal** noemen, omdat ze **niet door een soortgenoot gegenereerd** worden, maar op één of andere wijze **deel uitmaken van de gedragsituatie of “omgeving”** zoals die door de PI zelf gewild was
- controverse rond het al dan niet aangeboren zijn van onvoorwaardelijke antisociale-reflexrepertoires
- Freud: mens wordt geboren met een doodsdrijf die tot zelfvernietiging leidt en waarbij agressief gedrag tegenover de medemens een onvermijdelijke uitweg of omweg biedt om zelfvernietiging te vermijden

- stil staan of het zo is dat er prikkels zijn die, **van nature** en zonder enige conditionering, onvoorwaardelijke reflexen ontlokken die **wezenlijk antisociaal** zijn, d.w.z. gericht **tegen de eigen soortgenoot**
- **Kernboodschap 1: kritiek op Freudiaanse visie op agressie**

2.1 Pijn: een onvoorwaardelijke prikkel voor antisociaal gedrag?:

- leidt bij veel diersoorten tot agressiever gedrag
- **Ulrich (1966) en Ulrich en Azrin (1962):** gepoogd om meer klaarheid te scheppen rond de ook maatschappelijk relevante vraag of agressief gedrag op een reflexmatige wijze ontlokt wordt door pijnprikkels
- **O'Kelly en Steckle (1939):**
 - verband tussen pijnprikkels en agressie
 - twee ratten die samen in een kooi vreedzaam hun lot ondergingen, begonnen onmiddellijk tegen elkaar te vechten zodra ze **simultaan** via de pootjes geschokt werden
 - **Kernboodschap 2: Aversieve prikkels lokken agressie uit of doen ze toenemen als ze oncontroleerbaar zijn**
 - **Kernboodschap 2: Bij aversieve prikkels vooral agressief gedrag tegen contingent reagerend iets of iemand**
- **antisociale reactie:** Pdn. leggen ergens een verband tussen de simultaan reagerende bewegende partner en de eigen pijn = onterechte causale attributie, om de schuld voor de schok toe te schrijven aan de onschuldige partner
- **waarom antisociale reactie op een wijziging in de individuele gedragssituatie?:**
 - proefratjes hebben nog nooit een elektrische schok gekregen bij het zien van een socius
 - reageren op een wel heel complexe en eigenlijk voorwetenschappelijk onvoorspelbare manier door hun lieve lotgenoot met hand en tand te lijf te gaan, i.p.v. bijv. de eigen pootjes te knuffelen
- **gaat het hier om een wezenlijk antisociale onvoorwaardelijke reflex** waarmee het organisme erfelijk uitgerust werd ter beveiliging van zijn eigen individuele welzijn?

Ulrich en Azrin:

- aanleiding was de negatieve versterking van sociaal affectief **toenaderingsgedrag**
- ze probeerden via successieve benadering, met lichte schokken als negatieve versterker, 2 ratjes dicht bij elkaar te brengen door elke nieuwe toenadering te laten samenhangen met beëindiging van de schok
- stelden vast dat de Pdn elkaar gewelddadig te lijf gingen vooraleer de Pl de kans kreeg om de primaire negatieve versterker uit te schakelen → **antisociale reactie op pijn**
- gebruikte onderzoeksparadigma is het blote-sociale-aanwezigheidsparadigma
- er werden ratten genomen van een zeer handelbare en niet-agressieve stam
- mannelijke ratjes worden met zijn tweetjes geplaatst in kleine kooien:
 - vloer kan door Pl naar believen onder stroom gezet worden

- stereotiepe vechtreactie bestaat erin dat de ratten op de achterste poten gaan staan en met uitgestoken voorpoten en open mond elkaar frontaal en hard te lijf gaan
- als eenheid van agressief gedrag wordt genomen elke episode van toegediende slagen, stoten of beten die met ongeveer 1 sec. gescheiden is van een voorgaande episode

Schokfrequentie, intensiteit en agressieve reactie:

- drie rattenparen krijgen telkens schokken met een constante intensiteit (2 mA), maar met frequenties die variëren van 0.1;0.6;2;20 en 38 schokken per minuut
- **Figuur 7.2 p. 339:**
 - debiet van het agressieve gedrag is rechtstreeks afhankelijk van de schokfrequentie
- **onvoorwaardelijke antisociale-agressiereflex**, die op interindividueel uniforme wijze des te gemakkelijker ontlokt wordt, naarmate de frequentie van pijniging toeneemt
- vechtenden pijnigen elkaar des te frequenter met de voorpoten, naarmate ze zelf meer pijnprikkels krijgen in de eigen achterpoten
- curvilineair verband tussen de intensiteit van de onvoorwaardelijke prikkel en de agressieve reflex
- hoogste en zeer constante debiet wordt verkregen bij een intensiteit van 2 mA
- veel hogere intensiteit van 5 mA ontlokt blijkbaar pijnreflexreacties die onverenigbaar zijn met de typische agressieve reactie → diertjes vallen als verlamd neer en brengen allerlei ontvluchtingspogingen uit
- bij 2 mA is de op socius gerichte agressieve reactie dominant t.o.v. deze niet-sociale-ontvluchtingsreacties
- bij intensiteiten tussen 1.5 en 0.5 mA worden duidelijk minder agressiereflexen ontlokt
- geslacht van de ratten maakte geen verschil
- geen effect van voorafgaand herhaald contact in dit experiment

Een antisociale reflex?:

Ulrich en Azrin: “agressieve reflex”:

- bijzonder sterke band tussen de schokprikkel en de stereotiepe agressieve respons
- ook andere diersoorten reageren op analoge wijze op elektrische schok
- Ulrich en Azrin verwerpen op grond van verschillende observaties de opwerping dat de ratten eigenlijk vooral elkaar zouden willen omverstoten om dan op de overwonnene te kunnen staan en zo de pijnlijke vloer te ontvluchten
- agressieve reactie zien als een operant die negatief versterkt wordt door het beëindigen van de schok

- experiment van dezelfde onderzoekers, dat wijst op een sterke externe **situationele bepaaldheid** van de zogenaamde agressieve reflex
- cruciale vraag is of er een door pijn ontlokte onvoorwaardelijke reflexreactie is, die wezenlijk antisociaal is, d.w.z. er van nature op gericht is om de beschikbare soortgenoot te pijnigen
- **Ulrich en Azrin:** nagaan of de grootte van de kooi enige invloed had op de “agressieve reflex”
- **Figuur 7.3 p. 341:**
 - bij een kleine vloeroppervlakte ontlokken 90% van de toegediende pijnprikkels stereotiepe agressieve reactie
 - in een 9 maal grotere ruimte werden de pijnprikkels niet meer in 90 maar slechts in **2 procent** van de gevallen gevolgd door een agressieve reactie
- Ulrich en Azrin gaan voorbij aan de theoretische waarden van die laatste resultaten
- sociale reflex in heel kleine ruimte → situatiegebonden
- sociale vorm van de reactie op pijn wordt toch in sterke mate bepaald door een externe situationele factor die niet zonder meer samenvalt met de beschikbaarheid van het slachtoffer
- reactie heeft blijkbaar meer te maken met de prikkelnabijheid van de socius, dan met een instinctieve antisociale reactie: bij iets grotere afstand wordt de aanwezige socius gewoon genegeerd
- afvragen of de verhoogde opwinding, veroorzaakt door de sterk aversieve pijnprikkel, niet een activerend effect heeft op de op dat ogenblik meest dominante reactie
- prikkelnabijheid van simultaan en contingent-met-pijn reagerende socii
- gevecht lijkt een spel dat door contingentie van actie en reactie eigenlijk een uitoefening van behoud of herstel van individuele macht is
- soms gebeurde het dat één van de 2 ratten de pijnprikkels kon ontvluchten door onbeweeglijk op de rug te gaan liggen op bepaalde punten van het schokrooster → in dat geval bleek het agressieve gedrag van de andere gepijnigde rat duidelijk lager te liggen

De veralgemeenbaarheid van de agressieve reactie en van het doelwit:

- de agressieve reactie op pijn vertoont altijd eenzelfde stereotiep motorisch patroon
- reeks experimenten waarbij het gepijnigde dier geconfronteerd werd met homo- of heterosociale of levenloze objecten:
 - bij het inbrengen van elk nieuw doelwit werd gedurende 10 min. geen pijnprikkel toegediend
 - bij toediening van de schok bleek evenwel dat 11 op de 14 Pdn zowel het homosociale als het heterosociale en het levenloze beschikbare doelwit aanvielen
- “in iets bijbaars bijten” leek wel het meest typische kenmerk te zijn van de door pijn ontlokte agressieve reactie

- bij schok was er een probabilliteit van .95 voor bijtreactie binnen de eerste anderhalve seconde
- er is een **sterk veralgemeenbare reactie op een zeer veralgemeenbaar homo-, heterosociaal of levenloos object:**
 - “verschuiving of verplaatsing” van het doelwit van de agressie
 - agressie “verplaatst” zich van de tennisbal naar de soortgenoot zowel als van de soortgenoot naar de tennisbal
 - in tegenspraak met Freud: stelt dat “de tennisbal” een substituut-object is dat de agressor als plaatsvervangend doelwit gebruikt om “de opgekropte agressie af te reageren”
 - **Kernboodschap 1: Kritiek op Freudiaanse visie op agressie**
- wij stellen dat de richting van die zogenaamde verplaatsing van een primair naar een secundair object evengoed kan gaan van een asociaal naar een sociaal object
- laatste onderzoek van **Ulrich en Azrin** werd in feite enkel geïnspireerd door methodologische en ethische overwegingen i.v.m. het gebruikte onderzoeksparadigma
- tennisbal werd het vertrekpunt voor een “bitometer”
- totnogtoe werd het agressieve gedrag bij de bestudeerde rattenparen niet alleen veroorzaakt door de schok, maar ongetwijfeld ook door de pijnprikkels die de gepijnigde sociael elkaar toedienden

“In iets bijbaars kunnen bijten”: een primaire positieve versterker:

Azrin e.a. (1965b): zou het eigenhandig scheppen van de mogelijkheid om agressief te reageren tegen een tennisbal op zich niet kunnen functioneren als een positieve primaire versterker voor het verwerven en instandhouden van nieuw operant gedrag?

- **Kernboodschap 2: mogelijkheid tot agressie is versterker bij blootstelling aan oncontroleerbare aversieve prikkels**
- vastgebonden doodshoofdaapjes werden in een alleensituatie gepijnigd via de staart en wel in een proefruimte waar geen losse of vooruitstekende bijtbare objecten beschikbaar waren:
 - eerste fase: tennisbal op hoofdhoogte voor het Pd
 - tweede fase: Pd kreeg 25 schokken terwijl de bal voortdurend beschikbaar bleef
- **fase 1**: agressief gedrag werd zo goed als niet uitgebracht
- **fase 2**: Pd beet al snel bij elke schok in de tennisbal
- **fase 3**: nu kreeg het Pd de gelegenheid om nooit eerder geconditioneerd operant gedrag uit te brengen: met opgeheven arm aan 1 van 2 verschillend gekleurde kettingen rukken, links of rechts:
 - bij elke ruk aan de juiste ketting viel de bal uit het plafond en bleef 2 seconden hangen op hoofdhoogte
 - Pd kon dus gedragscontrole verwerven op de kortstondige beschikbaarheid van de tennisbal waarin onmiddellijk duchtig gebeten werd

- auteurs besluiten dat agressie een aparte primaire behoeftetoestand is voor een individu dat aversief geprikkeld wordt: **bij (asociale) aversieve prikkeling functioneert de gelegenheid aan te vallen als een primaire versterkingsbron**
- “in iets bijtbaars bijten” is niet hetzelfde als stellen dat “de socius aanvallen of vernietigen” de motivationele activeringsbron zou zijn van agressief gedrag
- **machtsherstel** lijkt ons een spaarzamer concept dan een wezenlijk antisociale-versterkingsbron

2.2 De koude hand van de examiner:

Buss (1961) – Berkowitz (1962)-paradigma:

- hoofdbetrachting van dit paradigma:
 - Pp brengen in een gedragssituatie, waarin hij de mogelijkheid krijgt om **zelf te beslissen in welke mate** de aversiviteit van de gedragssituatie van een socius verhoogd wordt
 - kan ofwel door het toedienen van een klein of groot **aantal** schokken of “slechte punten”, ofwel door te kiezen uit een **stijgende reeks** van zwakke tot sterke schokken of uit een gamma van zeer gunstige tot zeer ongunstige beoordelingen
 - socius is altijd een PsPp
- **basisonderstelling van het paradigma** is dat de relatieve intensiteit van het agressieve gedrag adequaat gemeten kan worden via aantal, duur, latentie en/of intensiteit van de aversieve stimuli die de Pp toedient aan de medeproefpersoon
- zo onderzoeken of en in welke mate agressief gedrag beïnvloed kan worden door een reeks onafhankelijke variabelen, die pertinent geacht worden voor het toetsen van verschillende verklaringsmodellen

Berkowitz (1981):

- 7 minuten één hand in koud (6° C) water houden:
 - werd beoordeeld als pijnlijk, onaangenaam, stresserend, koud
 - ook Ppn die een hand in niet-koud water (18°C) mochten houden
- onderzoek rond ongunstige werkvoorwaarden
- terwijl ze hun hand in koud of niet-koud water houden moeten de Ppn, per periode tien prestaties van hun leerling (PsPp) evalueren:
 - PsPp moesten 2 x 5 oplossingen geven voor bedrijfsproblemen
 - beloningsknop (geld), strafknop (aversieve lawaaistoot) en derde knop ‘geen oordeel’
- werd zeer weinig op de strafknop gedrukt → het aantal strafreacties afgetrokken van het aantal beloningsreacties als evaluatiescore
- hoe hoger de gemiddelde evaluatiescore, hoe milder de PsPp dus beoordeeld word
- **figuur 7.4 p. 346:**
 - grotere agressiviteit bij lagere temperatuur
 - zij met het hand in ijskoud water oordeelden significant ongunstiger
 - geen sprake van een voorafgaande provocatie van de Pp door de PsPp: slachtoffer is onschuldig aan de pijn van de proefpersoon

- gaat wel degelijk om een **asociale aversieve stimulus**
- leerling kan door de Pp onmogelijk gezien worden als oorzaak van de aversieve koude temperatuurprikkel, toch leerling heel wat minder gunstig beoordeeld
- slachtoffer duidelijk onschuldig aan het ongemak!
- **Kernboodschap 2: aversieve prikkels lokken agressie uit**
- experiment kan evengoed beschouwd worden als een experiment over altruïsme
- heel wat altruïsme-onderzoek gaat over de invloed van aangename omgevingsprikkel op sociaal gedrag

2.3 Ruimtegebrek en agressie:

- aversieve stimulus wordt bepaald op basis van zijn versterkend effect op individuele gedragingen die samenhangen met zijn daaropvolgende beëindiging, afzwakking of ontwijking
- ruimtegebrek niet zonder meer een onvoorwaardelijke aversieve stimulus
- grootte van het vloeroppervlak speelde wel een cruciale rol bij Ulrich en Azrin bij de agressieve reactie op de schok

Calhoun (1962):

- experimenten i.v.m. overbevolking:
 - ratten binnen een beperkte leefruimte hun gang laten gaan tot ze met 80 waren
 - vrij vlog sociale puinhopen: verhoogde agressie, frequent abnormaal seksueel gedrag, kannibalisme, verwaarloosde nestbouw en jongerenzorg, extreme passiviteit, decadente gedragsvormen → “behavioral sink” of gedragsriool
 - sprak tot de verbeelding van al wie begaan was met de problematiek van de menselijke overbevolking
 - uit meer recent onderzoek is gebleken dat de negatieve effecten van bevolkingsdichtheid bij dieren meestal bepaald worden door de gelijktijdige inwerking van nog andere situationele factoren
- weinig plausibel dat ruimtegebrek op zich onvoorwaardelijk tot agressie zou leiden

Freedman (1972):

- onderzoek over de gewelddadige criminaliteit in de metropolen van de VSA
- significante correlatie van .35 tussen bevolkingsdichtheid en agressieve misdaad
- verband vervaagde echter helemaal zodra andere factoren, zoals inkomen, opgenomen werden in de analyse van de gegevens
- bepaalde observaties in tegengestelde richting: hoogste misdaadproportie werd gevonden in Los Angeles, de metropool met de laagste bevolkingsdichtheid
- allerlei symptomen van sociale desintegratie:
 - sterk verband tussen deze symptomen en de indices over bevolkingsdichtheid

- zodra echter andere factoren zoals inkomen, studieniveau en etnische afkomst statistisch bevroren werden, bleken bevolkingsdichtheid en sociale pathologie niet meer samen te hangen
- indien ruimtegebrek een aversieve stimulus is, zouden we ook mogen onderstellen dat in het sociale-activeringsparadigma van **Zajonc** een **verhoogde sociale-prikkelnabijheid** ook zou leiden tot een verhoogde fysiologische opwinding
- kwaliteit van het effect zou niet afhangen van de ruimte maar van het **soort gedrag** dat, afhankelijk van andere factoren, in die ruimte uitgebracht wordt
- observatie: vaak veel agressie bij massamanifestaties
 - maar: ook zeer vreedzame massamanifestaties

Middlemist e.a. (1976):

- pertinente evidentie voor een rechtstreeks verband tussen interpersoonlijke fysische afstand en opwinding
- onderzoek in een waterplaats voor mannelijke studenten
- fysiologische studies die aantonen dat bij de aanvang van mictie of urinelozing de blaasspiers samentrekken en zo de urine naar buiten duwen, terwijl de twee ringspiers van het urinekanaal zich ontspannen
- verhoogde opwinding:
 - druk in de blaas neemt toe maar de ontspanning van de externe ringspier wordt gelukkig geremd
 - **indien grotere sociale-prikkelnabijheid de opwinding verhoogt**, zal enerzijds de latentie toenemen tussen het klaar staan om te wateren en het feitelijk beginnen plassen omdat de sluitspier zich minder ontspant, terwijl anderzijds de duur voor het ledigen van de blaas zal afnemen wegens de verhoogde druk in de blaas
- op de 48 geobserveerde 'Ppn' nam niemand plaats onmiddellijk naast een andere gebruiker → bij vrije keuze werd maximale fysische nabijheid vermeden
- eigenlijke experiment: toiletruimte voor mannen met 3 vlak naast elkaar geplaatste staanplaatsen van 46 cm breedte:
 - **alleenconditie**: overige 2 plaatsen "buiten gebruik"
 - **middelmatige sociale-prikkelnabijheidsconditie**: PsPp stond in de rechtse plaats en de middelste was "buiten gebruik"
 - **grote prikkelnabijheidsconditie**: PsPp stond onmiddellijk naast de 'Pp' en de rechtse plaats was "buiten gebruik"
- observator zat in een gesloten toilet en bediende zich van een periscoop:
 - chronometer startte zodra de 'Pp' op de boord van de waterplaats stapte, en werd ingedrukt zodra het wateren begon
 - als wateren begon werd een tweede chrono in gang gezet tot de mictie beëindigd was
- **figuur 7.5 p. 349**:
 - sociale-prikkelnabijheid had een significant effect zowel op de latentie als op de duur van de mictie
 - hoe groter de sociale-prikkelnabijheid, hoe langer het duurt vooraleer het wateren effectief begint, en hoe minder lang het wateren zelf duurt

- conclusie: **toenemende sociale-prikkelnabijheid leidt tot verhoogde opwinding**

Hall (1963 en 1966):

- “proxemics” of “proxemic behavior”
- verenging van het begrip territorium tot “persoonlijke ruimte”, die elk individu als luchtbel met zich meedraagt
- viertal afstanden die typisch samenhangen met verschillende sociale interacties:
 - 1) **intieme afstand:** van 0 tot ongeveer 45 cm
 - 2) **persoonlijke afstand:** van ongeveer 45 cm tot 1,20 m
 - 3) **sociale of zakelijke afstand:** van 1,20 m tot 3,50 m
 - 4) **publieke afstand:** groter dan 3,50 m
- afstanden correleren met **prikkelnabijheid voor elk der zintuigen**
- afstanden kunnen beïnvloed worden door allerlei situationele en bv. culturele conditioneringsfactoren
- heel wat onderzoek over de **schending van die onzichtbare ruimtelijke grenzen**
- vooral het binnendringen in de persoonlijke ruimtebel kan leiden tot ofwel agressief ofwel sterke ontwijkings- en ontvluchttingsgedragingen

Storms en Thomas (1977):

- PsPp ofwel vriendelijk ofwel onvriendelijk laten praten met Ppn op ofwel persoonlijke (65 cm) ofwel intieme (15 cm) afstand
- **Figuur 7.6 p. 351:**
 - de vriendelijke socius werd achteraf niet alleen positiever gewaardeerd dan de onvriendelijke, maar deze beide effecten werden geïntensifieerd in de kleine-afstandconditie
- zelfs schending van de onzichtbare grenzen van de persoonlijke ruimtebel ontlokken dus **niet reflexmatig** agressieve reacties
- affectieve of evaluatieve richting van het gedrag dat de socius uitbrengt, heeft een determinerende invloed op de evaluatieve richting van het intrusie-effect
- als dominante respons agressief gedrag is (=PsPp praatte onvriendelijk):
 - opwindende factor verhoogt agressie
 - dus ook fysieke nabijheid van anderen
- als dominante respons vriendelijk gedrag is(= PsPp praatte vriendelijk):
 - opwindende factor verhoogt vriendelijkheid
 - dus ook fysieke nabijheid van anderen

3. Sociale aversieve stimuli en agressief gedrag:

- gedrag van anderen dat tot agressief gedrag leidt
- effect van antecedente aversieve stimuli van vooral **sociale oorsprong** op het agressief gedrag

3.1 Sociale provocatie: een sleutelbegrip?:

- provocatie wordt meestal beschouwd als de belangrijkste determinant van agressief gedrag
- provocatie in de meest algemene betekenis van uitdagen, tergen, tarten
- term provocatie altijd in de betekenis van provocatie door een soortgenoot, dus **sociale provocatie**
- wat is provocatie? (slide)
 - betwistbare rol ‘opzettelijkheid’
 - betwistbare rol ‘doel om agressie uit te lokken’
 - mogelijk belang van interpretatie door ‘slachtoffer’
 - frequentie van provocatie in dagelijks leven
- autobestuurder, die aan een verkeerslicht al te lang wacht om bij groen door te rijden, is een sociale bron van aversiviteit
- latentie en frequentie van het claxonnen geobserveerd wanneer een PsPp vóór een groen licht bijv. 12 lange seconden wachtte om te starten
- **Doob en Gross (1968):**
 - manipuleerden de sociale status van de wagen
 - stelden vast dat de ‘Ppn’ meer ‘herhaaldelijk met de claxon toeterde’ bij lage (47%) dan bij hoge status (19%) van de bron van aversiviteit
- **mate waarin provocatie tot agressie leidt hangt af van de sociale status van de provocator**
- verder onderzoek: **Deaux (1971):**
 - zowel mannelijke als vrouwelijke chauffeurs reageerden meer agressief tegen een vrouwelijke dan tegen een mannelijke chauffeur

Mary Harris (1974):

- mannelijke of vrouwelijke PsPp, ofwel in hoge- ofwel in lage-statuskleding, provoceerde 320 ‘Ppn’ door, zonder iets te zeggen of met een “sorry”, vóór ofwel een mannelijke ofwel een vrouwelijke ‘Pp’ te gaan staan wanneer die op de 12^e of de 3^e plaats een queue maakte van minstens 12 volwassenen bij winkels, banken, restaurants of in een luchthaven
- drietal vaststellingen:
 - 1) ‘Ppn’ die vooraan in de queue stonden, reageerden veel meer agressief dan ‘Ppn’ die op de 12^e plaats wachtten
 - 2) wanneer de PsPp lage-statuskleding droeg, kreeg hij of zij het harder te verduren dan wanneer de identieke provocatie toegediend werd door dezelfde PsPp in hoge-statuskleding
 - 3) ‘Ppn’ meer agressief tegenover een PsPp van hetzelfde (57%) dan van een verschillend (39%) geslacht
 - heel wat meer agressief gedrag uitgebracht tegenover de mannelijke PsPp
- **mate waarin provocatie tot agressie leidt hangt af van eigenschappen van provocator: sociale status en geslacht in dit geval**
- de gemanipuleerde **niet-verbale provocatie** wordt in vele gevallen gevolgd door agressief gedrag bij de geprovoceerde
- bij de mens komt verbale provocatie nog meer frequent voor

- in de literatuur telkens weerkerende stelling dat **provocatie de voornaamste oorzaak is van agressief gedrag**
- velen die de visie op agressie huldigen, die op niet-falsifieerbare wijze verwijst naar bijv. de tot woedeuitbarsting leidende doodsdrijf (thanatos) die de diepten van de psyche zou beroeren
- **Freud:** mens wordt geboren met een naar actie hunkerend instinct van haat, dood en vernieling; aangeboren menselijke agressiviteit
- **Kernboodschap 1: kritiek op Freudiaanse visie op agressie**
- sociale psychologie vindt een belangrijke uitdaging voor dit pessimistische en deterministische mensbeeld
- we gaan nu agressie gaan benaderen als een **fundamenteel situationeel en meestal extern en sociaal situationeel bepaald verschijnsel**

3.2 Provocatie en complexe situationele determinering van agressief gedrag:

- agressief gedrag van A (provocatie) leidt NIET altijd tot agressief gedrag van B
- subtiele situationele factoren

Provocatie, lawaai, subjectieve macht en agressief gedrag:

Donnerstein en Wilson (1976): twee experimenten

Eerste experiment:

- helft van de Ppn wordt vooraf geprovoceerd door de PsPp
- **provocatieconditie:** PsPp geeft effectief 9 pijnlijke schokken aan de Pp + een heel ongunstige verbale beoordeling over een kort essay van de Pp
- **geen provocatieconditie:** verbale evaluatie zeer lovend en er wordt slechts 1 schok toegediend
- **Kernboodschap 2: agressief gedrag na provocatie sterker als agressie duidelijk reacties uitlokt (hier pijnlijke schokken)**
- het aantal **werkelijk toegediende schokken** door de PsPp-provocator aan de Pp en de **verbale beoordeling** door de PsPp van het essay van de Pp zijn steeds **onafhankelijk van de kwaliteit van het essay van de Pp**
- na deze provocatie-behandeling is het de beurt aan de Pp om als leraar de PsPp een reeks taken aan te leren:
 - PsPp-L1 geeft hier 20 foute en 10 juiste antwoorden
 - Pp kan altijd zelf beslissen welke schokknoppen hij indrukt na elk van de 20 foute antwoorden
 - 8 schokknoppen van stijgende intensiteit (Buss) + 1 lichtknop voor het juiste antwoord
- Pp krijgt via de hoofdtelefoon *tijdens zijn leraarstaak* onvoorspelbare, hoge of lage lawaai-prikkels van 1 sec. toegediend, gemiddeld om de 4 sec.
- **Figuur 7.8 p. 364:**

- zeer aversieve lawaai had geen effect op het beoordelingsgedrag van de niet-geprovoceerde Ppn die gemiddeld telkens schokken kiezen met een zeer lage intensiteit
- geprovoceerden kiezen gemiddeld bij 95 dB de **op 1 na zwaarste beschikbare schokintensiteit** om hun proeftaak tot een goed einde te brengen
- effect van de sociale provocatie wordt dus sterk geïntensifieerd door een **asociale aversieve stimulering**
- geluid is hier een **asociale aversieve stimulus**
- resultaten tonen aan:
 - 1) dat een situatie met zeer hoog lawaai hier evenmin tot agressie leidt als laag lawaai
 - 2) voorafgaande sociale provocatie op zich voldoende voor een significante toename van agressief gedrag
 - 3) dat geprovoceerden die bovendien nog onder zeer hoog lawaai hun evaluatieve oordelen moeten uitbrengen, vrijwel maximaal gebruik maken van de beschikbare zware strafmaten
- verhoogde opwinding veroorzaakt door het hoge lawaai heeft de vijandige reacties nog geactiveerd

Tweede experiment:

- de “laag lawaai” – conditie werd vervangen door “geen lawaai” en er werden twee condities toegevoegd waarin de Pl ervoor zorgde dat de Pp al dan niet **subjectieve gedragscontrole** had op het hoge lawaai dat ditmaal toegediend werd vooraleer de Pp al dan niet sociaal geprovoceerd werd en de Pp de kans kreeg om agressief te reageren tegenover de PsPp
- Pp moest 40-tal kleine wiskundige problemen oplossen “onder stresserende milieu omstandigheden”
- Pp kon over de intercom ‘stop’ zeggen om het lawaai te doen eindigen = subjectieve macht, controle
- **nadat** de Ppn die wiskundige concentratietoets al dan niet met aversieve sociale geluidsprikkels en al dan niet met subjectieve macht hadden uitgevoerd, werd de sociale provocatie toegediend op dezelfde manier als in het eerste experiment
- hierna kreeg Pp als leraar de kans om naar eigen goeddunken op al dan niet agressieve wijze de fouten van de leerling te bestraffen
- voorbehandeling: Pp voert een mentale concentratietoets uit, al dan niet onder lawaai van 95 dB waarop de Pp al dan niet subjectieve macht kan uitoefenen
- **hierna:** Pp al dan niet sociaal geprovoceerd
- daarna krijgt de Pp de kans om tegen de provocateur-Ll agressief te reageren
- **vraag is of de niet-gerichte opwinding veroorzaakt door het lawaai, al dan niet afgezwakt door de subjectieve macht, een invloed zal hebben op de manier waarop de daarna al dan niet geprovoceerde Pp zal reageren tegenover de provocateur**
- **Figuur 7.8b p. 366:**

- voorbehandeling met of zonder lawaai heeft geen effect op het latere agressieve gedrag van de niet-geprovoceerden
- bij de geprovoceerden ligt, zelfs in de geen-lawaaiconditie, de gemiddelde intensiteit van de toegediende schokken minstens **dubbel zo hoog**
- 95 dB sterke lawaai van de voorbehandeling heeft opnieuw een extra agressieverhogend effect
- omstandigheid dat de Pp **subjectieve macht** kreeg over het afzetten van het aversieve lawaai, heeft tot gevolg dat het **agressieverhogende effect van sterk lawaai volkomen geneutraliseerd wordt bij de geprovoceerde Ppn**
- **Kernboodschap 2: verlies van gedragscontrole leidt tot agressie → hier heeft gedragscontrole een neutraliserend effect bij de geprovoceerde Ppn**
- provocatie-effect blijft bestaan, maar het is alsof de subjectief machtige Pp niet blootgesteld werd aan de zwaar stresserende lawaai-prikkels tijdens de wiskundige concentratietoets
- **mate waarin provocatie tot agressie leidt hangt af van omgevingsfactoren agressor, hier oncontroleerbare aversieve prikkels**
- lijkt dus aannemelijk te stellen dat:
 - 1) een vooraf bestaande asociale niet-gerichte opwinding een intensifiërend effect heeft op de **latere** door de provocatie op gang gebrachte evaluatieve responsen
 - 2) subjectieve macht over de asociale stressor doet de niet-gerichte opwindingseffecten zodanig afnemen dat de daarop volgende dominante agressieve reacties er niet extra door beïnvloed worden

Provocatie, sociale gedragsaansteking en agressief gedrag:

- **kan agressief gedrag na provocatie beïnvloed worden door de omstandigheid dat de agressor vooraf blootgesteld wordt aan een al dan niet agressief reagerende medeproefpersoon?**
- **impliciete sociale beïnvloedbaarheid**

Baron en Kepner (1970):

- eerste PsPp speelt eerst de rol van provocateur en dan van leerling in het leraar-leerlingexperiment
- tweede PsPp wordt samen met Pp door de eerste PsPp sterk geprovoceerd en krijgt “toevallig” de eerste beurtrol om als leraar schokken toe te dienen via de B.A.M. met 10 stijgende intensiteitsknoppen:
 - **agressieve model:** uitsluitend de zware schokken om de fouten van de leerling te bestraffen
 - **niet-agressief model:** laagste intensiteitsknoppen 1,2 en 3
- daarna is de Pp aan de beurt om dezelfde leerling een tweede lijst aan te leren
- controleconditie: Pp “toevallig” als eerste de leraarsrol
- louter verbale provocatie door PsPp 1:
 - echt beledigende en aan hen gerichte schimpscheuten
 - demonstratieschokken voor Pp al pijnlijk → Pp kan dus weten dat de 5 hogere drukknoppen nog meer pijn veroorzaken
 - schok houdt niet op zolang men de vinger op de drukknop houdt

- leerling krijgt 4 maal dezelfde lijst van 8 woordenparen aangeboden en maakt duidelijk vorderingen want het aantal fouten vermindert geleidelijk
- **Figuur 7.9 a en b p. 368 :**
 - agressieve gedrag van **de in alle condities vooraf geïmpliceerde** Ppn verschilt vanaf het begin tot het einde significant op basis van de manier waarop de eerste leraar reageert
 - agressief-modelconditie: gemiddelde intensiteit tussen schok **6** en **7** en gemiddelde schokduur tussen **0.8** en **1 sec**
 - niet-agressiefmodel: gemiddelde intensiteit rond schok **3** en gemiddelde duur slechts **0.5 sec**
- wanneer Pp niet beïnvloed kan worden door het gedrag van de PsPp2 (controleconditie), zijn beide indicatoren van agressief gedrag significant
- Pp kan evenzeer door een vreedzaam model beïnvloed worden, want hij reageert gemiddeld duidelijk **minder agressief** dan wanneer hij zelf als eerste de fouten van de leerling bestraft
- **mate waarin provocatie tot agressie leidt hangt af van impliciete sociale invloed**

Commentaar:

- hier wordt de Pp ook blootgesteld aan het voorafgaande evaluatieve oordeelsgedrag van een socius en naarmate de evaluatieve richting van dat oordeel wordt de Pp aangestoken om in de richting van het onmiddellijk voorafgaande evaluatieve gedrag van het model op zijn beurt oordelen uit te brengen over de provocator
- geen fundamenteel onderscheid tussen enerzijds zelfbeïnvloeding en anderzijds beïnvloeding via een “model”
- in **alle** condities neemt de zelfgekozen intensiteit van de toegediende schok toe naarmate “de les” vordert
- de vreedzame conditie eindigt op het niveau waar de controleconditie begint en die eindigt op het niveau waarop de agressief-modelconditie begint
- **stijgende trend binnen elke conditie** lijkt onafhankelijk te zijn van enige sociale beïnvloeding
- Ppn worden in elk van de drie condities zwaar geïmpliceerd
- onderstelling dat mensen die in het verleden herhaaldelijk bewezen hebben zich zeer agressief te gedragen, zouden ook in een laboratoriumexperiment na provocatie meer agressief reageren en dit zou tot uiting moeten komen in de B.A.M.-benadering van het agressief gedrag

= Wolfe en Baron (1971):

- intense verbale provocatie, met vs. zonder agressief model, maar waarbij de helft van de Ppn studenten waren en de ander helft geïmpliceerd
- **Figuur 7.10 p. 369:**
 - conform enerzijds het verwachte effect van het agressieve model en anderzijds de verwachte grotere intensiteit van het agressieve gedragsrepertoire van geïmpliceerden met een gewelddadig verleden

- mate waarin provocatie tot agressie leidt hangt af van voorafgaand gedrag
- maar Ppn zijn uit verschillende populaties afkomstig
- studenten die toevallig blootgesteld werden aan een agressief model, reageerden **toch minstens even agressief** als gevangenen met een gewelddadig verleden in de conditie zonder model

Noot: Gevangenen en het XYY-syndroom:

- erfelijke bepaaldheid van agressief gedrag zou “bewezen” zijn door de ontdekking van het XYY-syndroom
- **Jacobs:** relatief heel wat meer XYY-mannen in dan buiten de gevangenis
- conclusie: dragers van XYY zijn genetisch zodanig geprogrammeerd dat ze tot criminaliteit gedreven worden
- XYY-syndroom gaat samen met:
 - 1) grote gestalte
 - 2) mentale achterlijkheid
 - 3) onvoorspelbare felle woedeuitbarstingen
- nogal wat overeenstemming rond de feitelijke oververtegenwoordiging van XYY-mannen in de gevangenis
- grootscheeps onderzoek van **Witkin e.a. (1976):**
 - concentreerden zich op de 16% langste mannen genomen uit de totale populatie van mannen die tussen 1944 en 1947 geboren werden in de stad kopenhagen
 - 12 dragers van XYY en 4111 van XY
 - bevestiging van bepaalde verbanden uit voorgaande onderzoeken
 - 9,3 % van XY-personen had om één of andere reden een veroordeling opgelopen, terwijl dit percentage bij de XYY-dragers opliep tot liefst **41,7 %**
- verband omkeren?:
 - misschien hebben XYY-mannen relatief meer last met politie en gerecht omdat ze door hun lange gestalte meer opvallen en er gemakkelijker uitgepikt worden
- verklaring in hun **mentale achterlijkheid?:**
 - zij die met gerecht in aanraking kwamen, ook gemiddeld minder snugger dan de “niet-criminelen”
 - oplossing kan zijn dat het inderdaad de XYY-mannen zijn die relatief meer last hebben van het gerecht, omdat ze niet snugger genoeg zijn om uit de greep ervan te blijven

Provocatie, pijnreacties van het slachtoffer en agressief gedrag:

- effect dat pijnreacties van een slachtoffer hebben op de agressor
- vraag gesteld **of uitingen van pijn bij het slachtoffer positief versterkend werken op de agressor?**

Baron (1977):

- experiment waarin de al dan niet door het toekomstige slachtoffer geprovoceerde Ppn al dan niet informatie krijgen over de pijnreacties van deze PsPp
 - “psycho-autonome pijnmeter” die zagezegd “een getrouw beeld geeft van de intensiteit van bepaalde fysiologische reacties die gepaard gaan met pijnreacties”
 - Pp kan zelf bepalen welke van de 10 stijgende schokknoppen hij induwde telkens de Pl via een signaal een nieuwe “testprikkel vroeg”
-
- **Figuur 7.11 p. 373:**
 - effect van de informatie over pijn van het slachtoffer wordt in zeer sterke mate bepaald door de omstandigheid dat Pp al dan niet vooraf door het slachtoffer geprobeerd werd
 - bij de Ppn die niet geprovoceerd werden, heeft het “zien” van de pijnreacties een vermindering van het agressieve gedrag tot gevolg
 - **bij geprovoceerde Ppn: informatie i.v.m. symptomen van pijn bij de gewezen provocateur functioneren als positieve versterkers voor het agressieve gedrag**
 - omstandigheid dat het toedienen van schok gevolgd wordt door het zien van pijnsymptomen leidt tot een relatief sterke toename van het agressieve gedrag bij de geprovoceerde Ppn
 - antecedente sociale provocatie speelt hier wel een cruciale rol!

Provocatie, onaantrekkelijk slachtoffer en agressief gedrag:

- zou het niet kunnen dat symptomen van pijn geproduceerd door het slachtoffer eigenlijk op zich aversief zijn voor de agressor en zodende de aversie geproduceerd door de provocatie zodanig verhogen dat de agressie nog toeneemt?

Berkowitz en Frodi (1979):

- experiment geeft geen uitsluitsel over de vraag of symptomen van pijn op zich aversief zijn
- aversieve prikkels kunnen beschouwd worden als onvoorwaardelijke prikkels, die niet alleen de mens “klaarmaken” voor agressief gedrag, maar die zelfs bepaalde vormen van agressief gedrag reflexmatig kunnen ontlokken
- Berkowitz en Frodi veronderstellen ook dat er een sterkere tendens zal zijn om agressief te reageren tegenover mensen die aversieve uiterlijke eigenschappen vertonen
- Ppn nu niet geprovoceerd door het toekomstige slachtoffer, maar wel door een tweede PsPp
- Pp en PsPp-provocateur worden gevraagd “vader en moeder te spelen” waarbij ze moeten zorgen voor een 10 jaar oud kind dat ofwel **met aantrekkelijk of met onaantrekkelijk gezicht** via een videomonitor aan hun supervisie toevertrouwd wordt:
 - verbale provocatie van de “moeder (Pp)” door de “vader (PsPp)”
 - daarna verdween de “vader” uit de nabijheid van de Pp

- de moeder-Pp kreeg een tiental gelegenheden om het kind te straffen door het toedienen van aversieve geluidsprikkels
- **figuur 7.12a p. 375:**
 - significant effect op basis van fysieke aantrekkelijkheid van kind
 - een relatief meer aversie producerend “onaantrekkelijk kind” wordt **zwaarder** gestraft, of meer aversief behandeld dan een aantrekkelijk kind
- ook postexperimentele verbale beoordelingen van het kind:
 - onaantrekkelijk kind werd minder aantrekkelijk beoordeeld, maar de beoordelingen over intelligentie, luiheid en slordigheid verschilden **niet** significant van de condities met aantrekkelijk kind
- **mate waarin provocatie tot agressie leidt hangt af van de aantrekkelijkheid van het slachtoffer**
- ander experiment: 10-jarige knaap die zich steeds op dezelfde wijze gedroeg:
 - manipulatie van de aantrekkelijkheid van het gezicht
 - in helft van de gevallen sprak hij al stotterend
- **Figuur 7.12b p. 375:**
 - resultaten in dezelfde richting als die van voorgaande experiment
 - 10-jarige knaap werd in zijn rol van stotteraar met een onaantrekkelijk gezicht bijna tweemaal zo hard gestraft als wanneer hij normaal sprak en met zijn normale gelaatstrekken en haardoos op het scherm verscheen
- bevestiging van de stelling dat sociaal onwenselijke fysieke eigenschappen van het slachtoffer agressie-faciliterende reacties ontlokken, omdat deze eigenschappen functioneren als aversieve prikkels

Commentaar:

- deze negatieve versterkers zijn geconditioneerd door sociale normen
- “normen” voor een “normaal” voorkomen zijn het blote gevolg van de relatieve uniformiteit van alle overige leden van de groep
- Berkowitz en Frodi stellen zeer uitdrukkelijk dat die aversieve stimuli **onwillekeurige, d.w.z. reflexmatige agressieve reacties ontlokken**, vooral wanneer men via provocatie “klaargemaakt werd” om aan te vallen

Provocatie, wapens en agressief gedrag:

- agressief gedrag is alomtegenwoordig
- het lijkt soms onomstotelijk vast te staan dat de homo faber van nature, wezenlijk en door genetische determinatie een agressief wezen is, “gemaakt om te doden met een door hemzelf vervaardigd wapen”
- situationele factor die sterke invloed heeft op zowel de wijze waarop als op het al dan niet plegen van een moord is de toevallige beschikbaarheid van een **wapen**
- **heeft de blote aanwezigheid van een wapen op zich al een stimulerende invloed op agressief gedrag?**

Berkowitz en LePage (1967):

- controleconditie en een 2x3-factoriële proefopzet waarbij enerzijds provocatie en anderzijds de aanwezigheid van een wapen gemanipuleerd werd
- de PsPp gaf als eerste een evaluatie van het essay via ofwel 1 schok ofwel 7 schokken (provocatie)
- wanneer de rollen omgeruild werden, lag er op de tafel van de Pp niet ver van de schokdrukknop, ofwel niets ofwel een 12 kaliber geweer + een .38 kaliber revolver, waarvan werd gezegd:
 - ofwel dat die “gebruikt werden door de PsPp in een onderzoek dat die uitvoerde” = relevant wapen
 - ofwel dat ze “aan iemand anders toebehoorden die daarmee één of ander experiment gedaan had” = irrelevant wapen
- Pp kreeg het essay van de PsPp ter evaluatie, en werd uitgenodigd zijn beoordeling te geven via een zelfgekozen aantal schokken
- **Figuur 7.13a en b p. 378 :**
 - wapens vergemakkelijken niet alleen agressiereacties bij **geprovoceerden**, maar ontlokken ze als voorwaardelijke prikkels reflexmatig
 - bij de **niet-geprovoceerden** had de aanwezigheid van wapens veeleer een agressie-onderdrukkend effect
- mate waarin provocatie tot agressie leidt hangt af van omgevingsfactoren agressor, hier: wapens
- wapens leiden tot meer agressie bij geprovoceerde personen
- Ppn die zo snugger geweest zouden zijn te raden dat van hen verwacht werd heel agressief te reageren in het bijzijn van wapens?
- onderzoek van **Turner en Simons (1966)**: studenten reageerden des te minder agressief naarmate ze beter konden vermoeden dat het om de wapens te doen was

Leyens en Parke (1975):

- slaagden er zelfs in het “wapeneffect” te produceren wanneer de wapens niet op de tafel lagen, maar 5 maal geprojecteerd werden op dia’s
- **Figuur 7.14 p. 380:**
 - niet-geprovoceerde Ppn reageren niet anders op agressieve dan op neutrale dia’s
 - de geprovoceerde Ppn reageren duidelijk het meest agressief tegenover de provocateur bij het geprojecteerde wapen, maar verschillen ook significant van de niet-geprovoceerden bij de meer neutrale dia’s
- geen enkel wapeneffect indien de Ppn niet vooraf geprovoceerd werden
- wapens leiden tot meer agressie bij geprovoceerde personen

veldexperiment van **Leyens, Camino, Parke en Berkowitz (1975):**

- installeerden zich in een Belgisch instituut voor jeugddelinquenten en observeerden er het agressieve verbale en niet-verbale gedrag tijdens de middag- en avondperiode in vier verschillende paviljoenen
 - twee paviljoenen met hoog debiet van fysiek agressief gedrag: HA

- twee paviljoenen waar het relatief lager lag: LA
- tijdens de tweede week werd elke avond een film getoond:
 - voor twee paviljoenen (1 HA en 1 LA) ging het uitsluitend om agressieve films
 - twee overige paviljoenen zagen uitsluitend niet-agressieve films
- **Figuur 7.15 p. 380:**
 - agressiescore van 0.10 komt neer op gemiddeld één agressief gedrag om de 6 minuten
 - zowel het LA als het HA-paviljoen gedragen zich allebei **duidelijk meer agressief na de agressieve filmprojecties**
 - geen effect bij de paviljoenen die de niet-agressieve films bekijken

Provocatie, agressieve film en sociale-prikkelveralgemening:

Berkowitz en Green (1966):

- prikkelveralgemening: gaat om de voornaam van een filmspeler en over de emotionele reacties die ontlokt worden door een provocatie met elektrische schokken
- voorbeeld: onderzoek van **Corteen en Wood (1972):**
 - zie hoofdstuk conditionering
 - zowel de geconditioneerde V.P.'s als de veralgemeende V.P.'s ontlokten dus emotionele reflexreacties (PGR) zonder dat de Pp zich bewust werd van enige cognitieve verwerking van de aangeboden stadsnaamprikkels
- terug naar experiment van **Berkowitz en Green:**
 - nieuwe stap heeft hier betrekking op de **prikkelveralgemening** van één discriminatieve stimulus, m.n. de **voornaam van de provocateur**
 - provocatie weer gemanipuleerd door gunstige of ongunstige evaluatie die de Pp van de provocateur-toekomstig slachtoffer kreeg voor zijn essay
 - in de ene helft werd er uitdrukkelijk voor gezorgd dat de Pp zeker zou weten dat de PsPp-slachtoffer **Bob** Anderson, en in de andere helft **Kirk** Anderson was
- bekende hoofdrolspeler, **Kirk Douglas** uit de agressieve film die getoond werd
- na de filmvertoning was het aan de beurt van de Pp om via een door hem gekozen aantal schokken het essay van de PsPp te beoordelen
- **Figuur 7.16 p. 383:**
 - noch het soort film noch de voornaam van de PsPp heeft enig effect op het agressief gedrag wanneer de Pp niet door hem geprovoceerd werd
 - noch de agressieve film noch de voornaam, die allebei samenhangen met zeer agressief gedrag, hebben uit zichzelf enige agressie ontlokkend effect
- **wanneer de Pp echter eerst geprovoceerd werd door de PsPp, neemt het agressieve gedrag in grote mate toe, zelfs wanneer de geziene sportfilm niet agressief was**
 - voornaam van de PsPp sorteert een zeer significant effect bij de geprovoceerde Ppn

- deze resultaten suggereren toch dat het de **gelijkenis** is tussen de PsPp en de hoofdrolspeler uit de agressieve film die via **prikkelveralgemening** leidt tot het geobserveerde effect
- **Berkowitz** vertaalt effecten in termen van **klassieke, Pavloviaanse conditioneringsprocessen**
- gaat hier om discriminatieve stimuli die, door hun contingentie met geweldsituaties stimuluscontrole verworven hebben op het uitbrengen van agressief gedrag
- slechts een effect **op voorwaarde dat** andere factoren (provocatie) gezorgd hebben voor het activeren van een bepaalde vorm van **operant** of vrijwillig uitgebracht gedrag

3.3 'Verplaatste agressie': Pedersen, Gonzales & Miller (2000):

Pedersen, Gonzales & Miller (2000):

- lokt lichte provocatie sterke agressie uit na ernstiger provocatie door iemand anders ('verplaatste agressie')?
- leidt provocatie vooral tot agressie tegen derde persoon als die zelf ook licht provocerend of ambigu verdrag vertoont?
- dekmantel:
 - 2 taken over 'probleemoplossend vermogen'
 - '1^e taak over invloed van storende factoren'
 - '2^e taak over combinatie van visuele en auditieve input'
- provocatie door PI bij 1^e taak = eerste O.V.:
 - vervelende muziek, 'slechte' prestatie, beledigende opmerkingen
 - aangename muziek, 'gemiddelde' prestatie, geen beledigingen
- lichte provocatie door assistente bij 2^e taak = tweede O.V.:
 - leest vragen te snel, toont soms verkeerde antwoordalternatieven, Pp presteert 'slecht' volgens PI
 - leest op goed tempo, vergist zich niet, Pp presteert 'gemiddeld'
- A.V.: beoordeling assistente:
 - vaardigheid, gedrag, geschiktheid betaalde onderzoekfunctie
- **Resultaten: zie slide 15:**
 - vooraf niet geprovoceerd → oordelen assistent in beide gevallen als normaal
 - wel vooraf geprovoceerd → assistente wordt ineens veel negatiever beoordeelt
- 2^e persoon wordt bestraft met agressief gedrag door de provocatie van de 1^e persoon

3.4 Agressieve videospelletjes: Anderson en Dill (2000):

Anderson & Dill (2000):

- dekmantel: “motorisch leren”
- experimentele taak:
 - videospel spelen (3 sessies)
 - ‘meting leessnelheid’ (woorden zo snel mogelijk hardop lezen)
 - competitie reactiesnelheid ‘met andere Pp’ (PC!)
- winnaar mag aversieve geluidsstoten geven aan verliezer
- 1° O.V.: agressiviteit videospel:
 - laag: Myst (adventure)
 - hoog: Wolfenstein 3D (nazi’s doden)
- 2° O.V.: irriteerbaarheid karakter Ppn:
 - laag: lage score op irriteerbaarheidsschaal
 - hoog: hoge score op irriteerbaarheidsschaal
- A.V.:
 - toegang agressieve gedachten: leestijd (niet-)agressieve woorden
 - agressieve stemming: zelfbeschrijvingen
 - agressief gedrag: duur geluidsstoten

Resultaten:

- agressiviteit videospel WEL effect op:
 - toegankelijkheid agressieve gedachten
 - agressief gedrag, vooral volgend op eigen verliesbeurt
- agressiviteit videospel GEEN effect op:
 - agressieve gevoelens
- effect videospel op gedrag gemedieerd door:
 - agressieve gedachten
 - NIET door irriteerbaarheid of geslacht
 - NIET door agressieve gevoelens
- hier nochtans geen sprake van provocatie!!

Effect van films en videospellen op agressie: enkele bedenkingen:

- niet alleen een tijdelijke agressie na blootstelling in laboratorium, bijv.
 - ook correlatie agressie – agressieve videospellen op **lange termijn**
 - ook als opwindend karakter van spel gecontroleerd wordt
 - vooral bij personen met ‘agressieve persoonlijkheid’
- studies met ‘normale’ Ppn die niet voor materiaal gekozen hebben:
 - effecten mogelijk groter bij mensen die al veel agressie vertonen
 - wie kiest voor agressief materiaal?
- effect aantonen is niet hetzelfde als een verklaring bieden, mogelijke factoren:
 - impliciete sociale invloed (cfr. autonomie en machtsoverwicht)
 - opwindend (cfr. attitudes en attitudeverandering)
 - observationeel leren (cfr. conditionering) → agressie beloond, niet bestraft, banale gevolgen slachtoffer
 - machtsgenot (cfr. macht en onmacht)

- effecten juist interpreteren: videospellen kunnen voldoende zijn om je achteraf agressiever te gedragen maar wil NIET zeggen:
 - ‘noodzakelijke’ voorwaarde
 - ‘voldoende voor extreme agressie (‘zinloos geweld’)
 - ‘belangrijkste determinant’
 - ‘vergeleken met andere media (programma’s/hobbies....)’
- elk van de behandelde experimenten bevat, impliciet of expliciet, een zeer partieel antwoord op de complexe problemen
- nog vele andere aspecten van de agressieproblematiek
- begrijpen hoe moeilijk het is om moreel aanvaardbare experimenten uit te voeren over vaak zeer immorele vormen van gedrag; agressie-onderzoek is inderdaad vaak onvermijdelijk agressief onderzoek

4. Ander recent onderzoek:

- situationele determinanten (sociaal / niet-sociaal):
 - hoge temperaturen
- biologische en gedragsgenetische factoren:
 - genetische factoren
 - psychotoxicologie: bijv. kinderen die snoep eten met bepaalde kleurstof die agressief worden (vb. effect voedseladditieven, verf,...)
 - invloed van alcohol en andere drugs
- cognitieve mediators n.a.v. aversieve prikkels:
 - causale attributie
- specifieke vormen van agressie:
 - mishandeling van partners, kinderen, ouders
 - pesten op school en op het werk

Hoofdstuk 8: Hulpverlening/Altruïstisch gedrag:

1. Sociale onverschilligheid:

- **Bibb Latané en John Darley:** monografie over niet-reagerende omstanders in een noodsituatie
- maatschappelijke voedingsbodem is de **individuele onverschilligheid van grootstadsbewoners** tegenover een medeburger die onbetwistbaar dringend hulp nodig heeft:
 - vooral het geval Kitty Genovese is bekend
 - hoe komt het dat niemand onmiddellijk de politie opbelde?

- massamedia zagen in dit uitblijven van hulpverlening een symptoom van de apathie en de onverschilligheid van grootstadsbewoners tegenover hun medemensen
 - grootstedelijke **onverschilligheid** kan niet zonder meer als dé verklaring gehandhaafd worden:
 - 38 getuigen keken van achter hun raam belangstellend toe
 - toch had iedereen minstens één plausibel klinkend antwoord klaar op de vraag van de politie “Waarom hebt u ons niet gebeld”
 - thema: specifieke vorm van ‘altruïstisch gedrag’ = **eenmalige hulpverlening in acute crisissituaties**
 - aanknopingspunten met andere hoofdstukken:
 - rol van aanwezigheid en gedrag van anderen → sociale activering
 - rol van hulpvraag van slachtoffer → expliciete sociale beïnvloeding
 - hulpverlening in crisissituaties → sociale invloed op emoties
 - invloed van omgevingsfactoren → attitudes en attitudeverandering
 - (niet) helpen is verrassend sterk **situationeel** bepaald:
 - haast
 - vertrouwde omgeving
 - aanwezigheid anderen
- minder een zaak van karakter als vaak gedacht
- als verklaring zijn zelfbeschrijvingen niet bruikbaar
 - vragen:
 - hoe de invloed van situationele factoren verklaren?
 - waarom zeggen mensen dat ze noodsituatie niet waargenomen of niet zo opgevat hebben?
 - **Latané en Darley**: hebben hulpverlenende gedrag van hun Ppn op een deontologische verantwoorde wijze bestudeerd
 - ‘**bystander effect**’: reeks keuzebeslissingen die al dan niet uiteindelijk leiden tot hulpverlening (zie schema op slide 5):
 - 1) ofwel gebeurtenis **opmerken** of niet
 - 2) deze gebeurtenis wel of niet interpreteren als een **noodsituatie**
 - 3) al of niet beslissen dat hij zelf **verantwoordelijk** is voor het verlenen van hulp
 - 4) al of niet beslissen deze of gene **hulpverlening** te bieden
 - 5) het al dan niet op een **nuttige wijze** helpen
 - op elk niveau van de eerste 4 keuzebeslissingen kan de Pp een oordeelsgedrag uitbrengen dat hem van effectieve hulpverlening weghoudt
 - hoofdfactor die onderzocht wordt is die van het **aantal omstanders** dat bij de noodsituatie betrokken is

1.1 Het aantal omstanders en het signaleren van rook:

- Ppn moesten een vragenlijst invullen vooraleer ze geïnterviewd werden:
 - nadat Pp enkele minuten gewerkt had kwam witte rook de kamer binnen via een opening van het ventilatiesysteem
 - na 4 minuten zicht en ademhaling erdoor belemmerd

- zou de omstandigheid dat naast de Pp nog één of meer omstanders aanwezig waren, het prosociale gedrag van de Pp beïnvloeden?
- drie experimentele condities:
 - 1) Pp alleen
 - 2) Pp met 2 niet-reagerende PsPpn
 - 3) telkens 3 Ppn
- eerst zien of het aantal socii een effect heeft op de **latentie van het signaleren van de rook**:
 - wordt gemeten vanaf het moment dat vastgesteld wordt dat Pp de rook voor het eerst opmerkt
- **Figuur VIII.1 p. 387**:
 - vergelijken tussen de drie condities
 - in de alleenconditie verlieten 75% van de Ppn binnen 4 minuten de kamer
 - in de conditie met 2 niet-reagerende PsPpn waren er slechts 10% die binnen de zes minuten de rook gingen melden
- resultaten van de **derde conditie = 3 Ppn**:
 - hier kon op een bepaald moment **elk** van de studenten opstaan en melding maken van de rook
 - de kans stijgt dat ten minste één van hen prosociaal zal reageren
 - verwachten dat er nu vrijwel altijd minstens één van de drie Ppn een gedrag gaat uitbrengen zoals een Pp uit de alleenconditie = **'hypothetische curve'** in de figuur = geeft weer wat we verwachten indien er geen onderlinge sociale beïnvloeding optreedt
 - verwachten dat bij meer dan 98% van de 3 Ppn-groepen tenminste één prosociale reactie binnen 6 minuten zal voorkomen
- dit prosociale gedrag **zeer sterk belemmerd door de aanwezigheid van twee onbekende omstanders**: rook werd slechts in **38%** i.p.v. 98% gemeld
 - 1) **gebeurtenis moet eerst opgemerkt worden**:
 - aantal omstanders heeft effect op het opmerken van de rook
 - in de alleenconditie hadden 63% van de Ppn de rook opgemerkt binnen 5 seconden, tegenover slechts 26% van de Ppn uit de sociale condities
 - 2) **gebeurtenis al dan niet interpreteren als een noodsituatie**:
 - Ppn die de rook niet meldden, verklaarden dat ze het idee verworpen hadden dat het om een "brand", "gevaarlijk" ging
 - nochtans blijkt dat de **sociale belemmering** van de prosociale respons uitermate sterk was

Commentaar:

- vaststelling in verband met het opmerken van de rook zou gezien kunnen worden als een neveneffect van **Zajoncs sociale activering**:
 - in de sociale condities werken de Ppn meer geconcentreerd aan de taak die ze moeten uitvoeren
 - daardoor minder vlug wijzigingen in de situatie opmerken
- ook linken met Schachters **sociale vergelijking**:
 - een geruststellende evaluatie van de onduidelijke situatie gebeurt makkelijker en vlugger in de sociale condities
- **Asch-effecten: impliciete sociale beïnvloeding**: unanieme meerderheid van 2 als verklaring voor het sterke sociale-belemmeringseffect

1.2 Het aantal omstanders en hulpverlening aan een vrouw-in-nood:

- **veralgemeenbaarheid van het vastgestelde sociale-belemmeringseffect** onderzocht
 - nu situatie waarin noch de Pp, noch een eventuele omstander zelf gevaar lopen:
 - sociale-belemmeringseffect als een gevolg van **sociale wedijver**
 - Ppn willen niet voor elkaar onderdoen
 - aantal omstanders reduceren van twee tot één
 - ook sociale band variëren tussen de omstanders:
 - ene conditie: Pp en omstander kennen elkaar niet
 - in de andere wordt de Pp getest samen met een door hem gekozen vriend
 - Ppn (alleen of in paren) blootgesteld aan een noodsituatie waarin een aantrekkelijke en vriendelijke proefleidster valt van een bibliotheekladder:
 - Pl roept een minuut lang om hulp
 - Pp al dan niet als enige oorgetuige
 - als prosociale reactie kan de Pp ofwel opstaan en zelf rechtstreeks hulp bieden ofwel zijn bereidheid tot helpen mondeling kenbaar maken aan het slachtoffer zonder zich naar de belerende kamer te begeven
 - we vergelijken het prosociale gedrag van de Ppn die alleen zijn met die van Ppn die samen met één niet-reagerende PsPp de vragenlijsten invullen:
 - **figuur VIII.2 p. 390**
 - als Pp alleen is, wordt het slachtoffer in **70%** van de gevallen geholpen
 - met niet-reagerende PsPp erbij wordt slachtoffer maar **7%** geholpen
 - in het postexperimentele interview was er niemand die zichzelf beschreef als niet-hulpvaardig:
 - Ppn tot besluit gekomen dat hulp bieden niet nodig is
 - wouden slachtoffer niet in verlegenheid brengen → uit altruïstische overwegingen geen hulp geboden
 - duidelijk dat het slachtoffer dat om hulp roept tienmaal meer kans heeft om geholpen te worden, wanneer er slechts één omstander is dan wanneer er een tweede (passieve) socius aanwezig is
 - **Latané en Darley** besluiten dat het al dan niet verlenen van hulp sociaal belemmerd wordt, *omdat* de Ppn in de sociale conditie “minder vaak beslissen” dat het om een noodsituatie gaat (**schakel 2**)
 - wat als het twee voor elkaar onbekende studenten-proefpersonen zijn?:
 - kans dat in een groep van 2 minstens één Pp prosociaal reageert, stijgt van 70% naar 91%
 - **Figuur VIII.3 p. 391:** slechts in **40%** van de gevallen verleende minstens één der omstanders hulp
 - verschil wanneer de 2 Ppn **vrienden** zijn?:
 - in **70%** van de “vrienden-paren” bood minstens 1 Pp hulp
 - resultaat dient vergeleken te worden met de theoretische 91%
- ook hier een **sociaal belemmeringseffect**, maar kleiner dan in de “onbekende paren” – conditie
- Ppn werden ertoe aangespoord om retrospectief hun belevenis tijdens de noodsituatie te beschrijven, meer bepaald de **mogelijke sociale beïnvloeding** die zij bij hun al dan niet hulpverlening toeschreven aan de aanwezigheid van de medeproefpersoon
 - percentage Ppn dat minstens verklaarde “nogal beïnvloed” te zijn, was **14%** in de PsPp-conditie, **30%** in de vreemde-Ppn-, en **70%** in de vrienden-Ppn-conditie
- interviewresultaten **lijnrecht tegengesteld** aan de experimenteel vastgestelde sociale beïnvloeding

- auteurs besluiten dat de resultaten hun hypothesen bevestigen: Ppn-paren zullen minder vaak de ondubbelzinnig waargenomen noodkreet interpreteren als een dringend verzoek
- **responscompetitiehypothese** van Harrison: we mogen onderstellen dat een onbekende sociale bron van relatief nieuwe prikkels meer responsconflict en opwindning genereert dat een vriend die bereid was om samen aan een experiment deel te nemen

1.3 Het aantal omstanders en hulpverlening aan een bestolen vrouw:

- wanneer hulp verleend moet worden aan een slachtoffer van agressie of diefstal, zou het kunnen dat één omstander *minder* gemakkelijk besluit tot het oordeel “dit is een noodsituatie” wanneer hij alleen staat voor de confrontatie met de booswicht
 - diefstalsituatie:
 - vóór interviews beginnen, ontvangen de Pp(n) en de PsPp uit de hand van de secretaresse de beloofde 2 dollar
 - aantal bankbiljetten steken in de omslag die op de tafel blijft liggen
 - als secretaresse weg is, steelt de PsPp nogal opvallend het geld uit de omslag = Pp(n) ooggetuige van de diefstal
 - bij terugkeer van de secretaresse, kan de Pp de diefstal melden aan de bestolene (prosociaal gedrag)
 - secretaresse stuurt dan de dief-PsPp “naar zijn interview”, zodat de Pp of Ppn nu in afwezigheid van de booswicht de secretaresse zouden kunnen helpen
 - indien de diefstal niet spontaan gemeld wordt binnen de minuut, begint de secretaresse haar geld te tellen, stelt vast dat er heel wat ontbreekt en probeert zo de getuige(n) tot spreken aan te sporen
 - spontaan rapporteren van de diefstal werd negatief beïnvloed door het aantal omstanders
 - in de alleenconditie wordt de secretaresse geholpen door **24%** van de Ppn, in de conditie met twee getuigen-Ppn zijn het er slechts **19%**
- **sociaal belemmerende omstandereffect**
- ontstellend aantal Ppn beweerde tijdens het interview de diefstal niet eens gezien te hebben (**schakel 1**)
 - resultaten beperken tot Ppn die toegeven dat ze de diefstal gezien hebben:
 - resultaten m.b.t. het prosociale gedrag nog treffender
 - i.p.v. 75% waren er slechts **25%** van de getuigeparen waarbij iemand spontaan melding deed van de diefstal
 - vergelijkbare resultaten in een veldexperiment (bak bier gestolen)
- **sociale inhibitie van sociaal gedrag** lijkt de regel in vele omstandigheden

1.4 Zelfbeschermend ontwijkingsgedrag bij een moreel dilemma:

- wanneer een gebeurtenis beoordeeld wordt als een echte noodsituatie, zul je vaak geconfronteerd worden met gedragsalternatieven die **allebei aversieve gevolgen** met zich mee kunnen brengen = **kosten-baten analyse**:
 - verlenen van hulp kan leiden tot allerlei onaangename gevolgen voor de hulpverlener
 - niet verlenen van hulp in een noodsituatie kan ook leiden tot kosten
- = situatie die werkt als een negatieve versterker voor het (leren) uitbrengen van gedrag dat instrumenteel is om het dilemma als dilemma te ontwijken of te onvluchten

- getuige kan zichzelf overtuigen “geen diefstal” gezien te hebben → zo dilemma vermijden
- als Pp van meet af aan een gevaarssituatie beoordeelt als niet echt gevaarlijk, zal de daaruit volgende gedragsketen in een andere richting lopen
- **Latané en Darley**: dit verschijnsel in het kader van hun **cognitieve decisiemodel**:
 - of en toe Ppn al dan niet een diefstal of een noodsituatie waarnemen, is meestal een niet-objectief vaststelbare aangelegenheid
 - kan wel vastgesteld worden of in bepaalde omstandigheden dergelijke ontwijkingsoordelen systematisch meer of minder frequent uitgebracht worden
- Ppn in een **alleen-situatie** getuige van een zeer hevige geweldscène waarbij en ouder kind, in de belendende kamer op wreedaardige wijze zijn duidelijk jonger speelmakertje tot bloedens toe aftroeft:
 - vooraf opgenomen 7 min. durend gevecht
 - “**Pp zelf verantwoordelijk-conditie**”: Pp weet dat de twee kinderen alleen zijn in de test-speelkamer
 - “**supervisieconditie**”: Pl zegt tegen Pp “hiernaast is een onderzoeker bezig met spelende kinderen te testen”
- interviewer peilt telkens op een onopvallende wijze de **auditieve waarneming van de noodsène**:
 - **8** van de **12** Ppn uit de verantwoordelijkheidsconditie zeiden dat ze *niet geloven in de echtheid van de noodsituatie* → dit was **instrumenteel om blaam te vermijden**
 - **7** op **8** Ppn uit de supervisieconditie waren van mening dat in de belendende kamer de knaap *werkelijk in nood verkeerde*

Commentaar:

- weinig waarschijnlijk dat een andere factor dan eigen verantwoordelijkheid (**schakel 3**) een rol gespeeld zou hebben
- Ppn uit de supervisieconditie konden zich even goed als de anderen precieze details herinneren van wat tijdens de gevechtsscène gebeurde
- geluidsscène op een zo verschillende wijze geïnterpreteerd
 - verbale ontwijkingsreacties op de noodsituatie instrumenteel voor het **minimaliseren van aversieve gevolgen voor de Pp zelf**
 - wat verklaard moet worden, is zowel het al dan niet prosociaal reageren op een noodsituatie als het al dan niet geloven in de echtheid van de noodsituatie

1.5 Diffuse verantwoordelijkheid:

- “**diffuse verantwoordelijkheid**” dé sleutel voor de interpretatie van het tweede deel van de monografie van **Latané en Darley**

1.5.1 Hulpverlening in stervensnood:

- Kitty Genovese-drama: meest treffende was da niemand vanuit het veilige appartement via een anonieme en kosteloze telefoon de politie tijdig had opgebeld
 - was wel voor niemand duidelijk of de politie door één of verscheidene onder hen was opgebeld

- aantal omstanders gemanipuleerd:
 - Pp telkens **alleen** in een cel en slechts via een intercom verbonden met 1, 2 of 5 PsPpn
 - **PsPp-slachtoffer** kreeg gelegenheid om onopvallend te wijzen op het feit dat hij moeilijk tegen stress kon omdat hij aan epilepsie leed → deze PsPp kreeg een tijd hierna een toeval
 - Ppn hoorde hulpgeroep van PsPp, op einde “ik ga sterven, help...”
- latentie van de prosociale respons werd gemeten vanaf het begin van de toeval
- Pp wist heel goed dat de medestudenten-omstanders (0, 1 of 4 PsPpn) eveneens via intercom het hulpgeroep hadden gehoord:
 - O.V. was het aantal (0,1 of 4) omstanders naast de Pp en het slachtoffer
 - Pp kon tijdens de aanval niet spreken → om hulp bieden naar cel van slachtoffer toegaan ofwel hulp gaan zoeken
 - Pp kon hier niet weten of omstanders(s) hulp aan het bieden was
- **Tabel VIII.1 p. 398:**
 - als Pp weet dat er nog vier andere mogelijke hulpverleners zijn → slachtoffer wordt minder dan half zo vaak geholpen
 - slachtoffer met één oorgetuige heeft in deze omstandigheden 50 kansen op 100 om binnen de 45 sec. geholpen te worden
- **diffuse of over velen verdeelde verantwoordelijkheid** als de sleutel voor de verklaring van dit effect
- verdere exploratie: één conditie die identiek is aan de conditie met 4 oorgetuigen, met dit verschil dat het slachtoffer onmiddellijk vóór de aanvang van het experiment in de hal van het laboratorium op gestandaardiseerde wijze “toevallig” **kennis maakt met de Pp** en gedurende minder dan 1 minuut een gesprek aanknoopt dat geen verband houdt met het experiment
- zie **Tabel VIII.1 p. 398 onderste rij** = ontstellend effect:
 - slachtoffer werd in geval van nood **tweemaal meer en tweemaal vlugger** geholpen

1.5.2 Vraagtekens bij het concept diffuse verantwoordelijkheid:

- **diffusie van verantwoordelijkheid** = denken dat anderen verantwoordelijkheid opnemen:
 - als in een noodsituatie veel mensen aanwezig zijn
 - als in een noodsituatie mensen niet (kunnen) weten of anderen helpen
- **Latané en Darley** zoeken een uitweg in de broze aposteriori redenering dat de Pp met het hem “bekende” slachtoffer zich wellicht beschouwde als de enige die het slachtoffer “kende” en zodoende zijn verantwoordelijkheid niet zo gemakkelijk kon afwenden op of delen met de andere vier oorgetuigen
- moeilijk met de **experimentele fundering** van de noodzaak voor het diffuse-verantwoordelijkheidsconcept:
 - 2 processen
 - locus bystander-effect in gedragssequentie
- indien de Ppn met 4 oorgetuigen en **bekend slachtoffer** duidelijk méér en sneller hulp bieden dan Ppn met 4 oorgetuigen en een onbekend slachtoffer, kunnen we concluderen dat “weten dat er nog 4 andere mogelijke hulpverleners zijn” bevordert het prosociale

gedrag, op voorwaarde dat het slachtoffer gedurende een korte periode een grotere auditieve én visuele sociale-prikkelnabijheid (zie ook Milgram) had met de Pp

- meest spaarzame conclusie: **de macht van het sociale-belemmeringseffect weegt niet op tegen de macht van de discriminatieve stimuli, gegenereerd door een “bekende” medestudent?**
- discrimineren tussen “bekenden” en “onbekenden”

1.5.3 Sociale beïnvloeding vs. diffuse verantwoordelijkheid:

auteurs maken expliciet een onderscheid tussen twee processen:

Eerste deel:

- telkens over een proces van **sociale beïnvloeding** omdat de Ppn kunnen zien of de omstanders al dan niet helpen
- geconcentreert op de eerste twee schakels van hun decisieketen
- via het postexperimentele interview besloten de auteurs dat vele Ppn situatie niet hadden gezien als een noodsituatie
- beter beperkten tot de vaststelling dat de Ppn in een alleensituatie **meer hulp bieden dan Pp die zien dat medeproefpersonen niet helpen:**
 - de rondkijkende Pp ziet voortdurend niet-reagerende medeproefpersonen
 - kan wijzen op een **responsconflict** met allerlei met hulpverlening onverenigbare gedragingen die we kunnen samenvatten als “iets anders doen dan onmiddellijk helpen” → wordt blijkaar de **dominante responscategorie in al die noodsituaties**

Tweede deel:

- “sociale-beïnvloedingsprocessen” verklaren **niet** het epilepsie-experiment want “de Ppn kunnen hier niet rechtstreeks met elkaar communiceren en kunnen dus niet sociaal beïnvloed worden door elkaars gedrag
- hier speelt volgens hen **diffuse verantwoordelijkheid** een rol
- twee problemen: hoe kunnen we dergelijke onderstelling **toetsen** indien zowel de sociale-beïnvloedings- als de diffuse-verantwoordelijkheidshypothesen:
 - 1) beide een significante vermindering van pro sociaal gedrag voorspellen?
 - 2) er geen duidelijke reden is waarom er in het ene geval wel en in het andere geval geen sociale beïnvloeding zou zijn
- Pp wist ofwel dat er niemand anders kon helpen, of wist dat er nog één of meer omstanders waren

→ steeds een minstens geïmpliceerde aanwezigheid zowel van het slachtoffer als van de omstanders(s)

1.5.4 Onderlinge verschillen in “hulpvaardigheid”?:

Persoonlijkheidseigenschappen:

- hulpvaardigheid verwijst naar de persoonlijkheidseigenschap van mensen die (meestal) klaar staan om snel hulp te bieden, dé afhankelijke variabele in alle voorgaande experimenten
- **Latané en Darley** zoeken kort naar een mogelijk verband tussen de graad van hulpvaardigheid en andere eigenschappen van de talrijke Ppn die in hun onderzoeksproject de kans gerkegen hadden om hulp te verlenen of niet
- **sociale-verantwoordelijkheidsschaal:**
 - mate waarin je belang hecht aan het verzorgen van een imago bij anderen

- meting van gezagsafhankelijkheid en autoritaire persoonlijkheidstrekken
- anomieschaal, al dan niet bekommeren om normen en wetten
- Machiavellisme-schaal: hoe zeer geloof je dat alle middelen goed zijn, als ze maar de eigen machtshandhaving dienen
- vastgesteld werd dat **geen enkele hulpvaardigheidstest** ook maar enige bijdragen kon leveren als voorspellingsbasis, noch voor het al dan niet feitelijk hulp bieden, noch voor de snelheid waarmee geholpen werd in de epilepsiesituatie
- **het al dan niet alleen zijn in de noodsituatie was duidelijk een veel betere predictor**
 - in tegenstelling tot voorwetenschappelijke beschrijvingen
 - al dan niet hulp verlenen wordt in belangrijke mate meebepaald door **externe omstandigheden** waarin een individu toevallig terechtkomt

Biografische kenmerken:

- meer concrete indicatoren van de **individuele situationele geschiedenis** van de Ppn
- onderzoekers wilden gewoon eventuele verbanden exploreren tussen verschillen op bepaalde biografische variabelen en verschillen in het bestudeerde altruïstische gedrag
- elf biografische kenmerken:
 - enkel grootte van de stad of gemeente waarin de Pp opgroeide + beroep van vader correleerden laag maar significant met snelheid van pro sociaal gedrag
 - gaat in beide gevallen om negatieve correlaties
- toch wel enige basis om te stellen dat opgegroeid zijn in een grootstad en een vader hebben met een relatief hogere socio-economische status niet bevorderlijk zijn voor snelle hulpverlening in een noodsituatie

1.5.5 Maatschappelijke klasse of opwinding: een (vlieg-)veldexperiment:

- finaal experiment in twee verschillende macrosituaties
- een PsPp creëerde 60 maal een gestandaardiseerde noodsituatie:
 - PsPp kon zich enkel moeizaam op krukken voortbewegen
 - wanneer hij in de nabijheid kwam van een relatief “alleen” zittende mannelijke reiziger (‘Pp’) struikelde de PsPp, viel languit op de grond en reageerde alsof hij hevige pijn had in zijn omzwachtelde knie
 - ‘Pp’ was de enige die onmiddellijk hulp kon bieden
 - **in de metro werd het slachtoffer tweemaal meer geholpen dan in de luchthaven: 83 vs. 41 %**
- vliegtuigreizigers reageren duidelijk minder pro sociaal
- volgens auteurs: “hoe hoger je op de socio-economische ladder staat, hoe meer respect je hebt voor de privacy van de medemens, zelfs wanneer hij in nood verkeert”
- volgende vaststellingen:
 - 1) socio-economische status van de luchthaven-Ppn bleek inderdaad hoger dan deze van de metro-Ppn
 - 2) luchtreizigers waren gemiddeld duidelijk minder vertrouwd met de proefruimte dan de metroreizigers
- geen significant verband, noch in de luchthaven, noch in de metro tussen maatschappelijke klassen en hulpverlening
- **zowel in de luchthaven ($r = .29$) als in de metro ($r = .31$) een significante correlatie tussen hulpverlening en vertrouwdheid met de omgeving**
- vaste klant heeft de zaak beter in handen en zal dus ook makkelijker hulp bieden

Commentaar:

- luchthaven voor de Pp een nieuwe, onverwachte situatie, waarbij responsconflict ondersteld mag worden tussen onmiddellijk hulp verlenen en “iets anders doen dan onmiddellijk hulp verlenen”
- hoe minder frequent men er geweest is, hoe hoger de opwinding en de **responscompetitie**:
 - meer spaarzame verklaring = “een markant verschil in opwinding”
 - dan conform **Zajoncs theorie**: hoe groter de opwinding, hoe meer de dominante respons geactiveerd wordt
 - indien de dominante respons behoort tot de klasse “iets anders doen dan onmiddellijk hulp verlenen” → minder snel uitgebracht pro sociaal gedrag
- **Tabel VIII.2 p. 405**: overzicht van alle experimenten waarin het aantal omstanders gemanipuleerd werd
- **alternatieve verklaringshypothese** zou getoetst kunnen worden door in één conditie Ppn te gebruiken bij wie de reddende respons wel dominant is voor deze of gene noodsituatie
- met dergelijke Ppn **sociaal facilitatie-effect** voospellen: hoe meer omstanders, hoe sneller de dominante pro sociale repons door de “ervaren” Pp uitgebracht wordt
- wat is ‘helpen’ versus ‘niet helpen’:
 - geen belangenconflict: duidelijk
 - wel belangenconflict: onduidelijk
- in onderzoek:
 - helpen = door onderzoeker bepaalde personen helpen
 - ‘niet’ helpen soms = andere persoon helpen.....?
- effecten van aanwezigheid of afwezigheid ander?:
 - is alleensituatie wel de basislijn?
 - moet vraag niet worden omgekeerd?

1.6 Predikant of Samaritaan?:

- boeiend veldexperiment waarin geen omstanders aanwezig zijn
- **Darley en Batson**: onderzoek geïnspireerd op de evangelische parabel van de Barmhartige Samaritaan
- 40 seminaristen ondergingen vrijwillig in het kader van een onderzoek, altijd individueel, een reeks persoonlijkheidstests m.b.t. religiositeit:
 - kregen tekst te lezen: **ofwel** de parabel van de Goede Samaritaan **ofwel** een uiteenzetting over hoe de beste manier om de huidige maatschappij professioneel te dienen als drager van een geestelijk ambt (= O.V.1)
 - op basis van deze tekst een sermoeu van 3 à 5 min. houden dat na enige voorbereidingstijd geregistreerd zou worden in een belendend gebouw
- na enige tijd moet Pp via een bepaalde ingangdeur van de binnentuin het registratielokaal bereiken:
 - hier **O.V. 2** gemanipuleerd: hoogste tijd om te vertrekken **ofwel** nog enkele minuten te vroeg
 - **afhankelijke variabele**: aan het einde van het tuinpad ligt in de deuropening het in elkaar gezakte slachtoffer, hoofd omlaag, onbeweeglijk, de ogen dicht
- indien de ‘Pp’ stopt en vraagt of hij hulp kan bieden, reageert het slachtoffer moeizaam verwijzend naar zijn medische toestand en medicatie die hij zojuist heeft ingenomen → Pp krijgt 4 op 5

- maximumscore voor Ppn die het slachtoffer met aandrang verzoeken niet buiten te blijven in die toestand
- 2 punten voor doorstappers die onrechtstreeks hulp boden (slachtoffer signaleren bij opnametechnicus)
- **Tabel VIII.3 p. 406:**
 - factor tijdsdruk een ontstellend sterk effect op het stoppen en hulp bieden
 - **2 op 3** Ppn in de lage-tijdsdrukconditie en slechts **1 op 10** wanneer de theoloog hen aanmaande om geen tijd meer te verliezen
- vooral bij lage tijdsdruk werd meer hulp geboden door Ppn bij wie hoofd en hart vol staken met geactiveerde cognities, affecten en intenties over de normatieve open gedragsimplicaties van de parabel
- stemt tot nadenken dat zelfs seminaristen toch maar in 16 op 40 gevallen halt houden bij het opmerken van een in het oog springend slachtoffer
- feit dat sommige Ppn insisterden om de noodlijdende naar binnen te brengen, illustreert ten overvloede het realisme van de situatie
- factor “**hoge tijdsdruk**” → moreel of normatief open gedrag staat onder stimuluscontrole of ligt in de greep van soms heel ‘triviale’ situationele factoren
- dominante respons van de seminarist was: de door de proefleider geïnstrueerde taak uitvoeren
- wanneer de seminaristen een beetje tijd hebben, stoppen er 15 op 30
- wanneer ze een beetje gehaast zijn, 1 op 10
- **morele normen worden nochtans geacht “voorrang” te hebben op het wegtikken van de tijd**

2. Andere thema's & recent onderzoek:

- andere determinanten van hulp in crisissituaties, zoals:
 - persoonlijke geschiedenis / stemming helper
 - causale attributie probleemsituatie
- andere vormen van altruïstisch gedrag:
 - delen van schaarse middelen
 - hulpverlening in niet-acute crisissituaties
- toegepast onderzoek:
 - vrijwilligerswerk
 - donatie van bloed, beenmerg & organen
- reacties op/gevolgen van krijgen en geven van hulp
- biologische benaderingen
 - evolutionaire / genetische achtergrond?
